

Szépirodalom

Markó Béla: Átúszni a Szent Anna-tavat	5
Borsodi L. László versei	6
Jenei Gyula: Békebeli	9
Szeifert Natália: Közlekedési gyakorlat	11
Bodó Márta: November 1.	16
Voloncs Attila: Indák	19
Filip Tamás versei	26
Soós Amália versei	30
Bihari Csilla Rozália: Húsvét	34
Csikós Attila: Hohe messe	39
André András versei	44
Ábrahám Erika: Plázaversek	47
Szente B. Levente versei	49
Elena Vlădăreanu: Szabadidő (Király Zoltán fordítása)	52
Magyary Ágnes: Szerelem	61

Kelet Népe

Halász Péter: A párválasztás örömei és nehézségei a moldvai magyaroknál	77

Ködoszlás

Garda Dezső: Gyergyószentmiklós, a privilégium nélküli mezőváros	100

Ujjlenyomat

Bartha György: Háborús történet	138

Szemle

Kabdebó Lóránt és Csondor Soma Borsodi L. László <i>Szétszórt némaság</i> című kötetéről	146
Füzi Péter: A valóságra ébredni (Szeifert Natália: <i>Mi van veletek,</i> <i>semmi?</i>)	162
Zsidó Ferenc: Kényszerű kettősségek (Voloncs Attila: <i>Virágok</i> <i>esztendeje</i>)	167
Ádám Szilámér: A változás lehetetlenségei (Pungor András: <i>A hetedik</i> <i>nap a papáé</i>)	174
Olvasólámpa (A. P. Csehov és Csender Levente könyvéről)	178
Előfizetők listája	182

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Borsodi L. László (borsodilaszo76@gmail.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitalant157@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balazzsarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövétei László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegyero
Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Markó Béla

ÁTÚSZNI A SZENT ANNA-TAVAT

Rossz úszó voltam mindig.
Át kellett úsznom a rég kihült krátert.
A sötétzöld vízzel betömött mélységet.
Valahol középtájon lehet a kürtő.
Úgy képezem, mint egy óriási,
kissé meghajlított gramofontölcsért.
Vagy mint egy annál is régebbi fonográfot.
Gyűjti magába nappal a hangot,
és éjszakánként aztán visszajátssza.
Hűvös, áttetsző láva folyik belőle.
Furcsa nyöszörgés, néha sírás a sötétben.
Vagy csak a fel nem robbant csend.
Hatszázhusz méter hosszú, négyszázhatvan
méter széles, hidegen fénylő ellipszis.
Legalább egyszer át kell úszni a túlsó partra.
Nem az életem múlik ezen, hanem a halálom.
Mert hát valójában nem kötelező.
Mi tagadás, a rövidebb átmérőt választottam.
Mint mondtam, rossz úszó vagyok.
Tudom, vissza lehetne fordulni még most is.
De nem. Végül a hatalmas, ám minden
bizonnyal csak képzelt kráternyílás fölött,
éppen középen kezd elfogyni az erőm.
Körülbelül ott, ahonnan visszatérni
pontosan annyi, mint úszni tovább.
Fölöttem irdatlan ég. Alattam egyre
kevésbé rugalmas a víz. A parton zsvivaj.
Zöld a víz, zöld a fű, zöldek a fák.
Mostantól fogva már nincs választásom.
És ez a jó. Meglepően jó. Fáj mindenem.
Egyszerű lett az élet. Eltűnt a kapkodás.
Nehéz hátranézni, túl sok energiámba kerül.
Látom a közeledő partot. A karcsapások nyomot
hagynak a vízen, mint puha viaszhengeren.

Borsodi L. László

INTROITUS

Írtam egy könyvet a halottaimról. Ebbe a könyvbe nem lehet élve bekerülni, mondta az írás idején Borsodi L. László, a kötet szerzője, aki végül elhalálozott: verssírköve ott van a kötet végén. A könyv megjelenése után Édesapám (az Apja) bánatosan jegyezte meg magában: ebből is kihagytál, fiam.

S ha a szerző az örök feledésé is lett, neve megőrizte hangját, és újra szól: beköltözöm Édesapámmal egy másik házba, mondja, amelynek udvara van, amelyhez utcák vezetnek, és ahonnan ösvények ágaznak, hegyre fel, le a folyóhoz. Körülötte egy város terjeng, egy ország, a magas ég. És lehet, néha Isten.

NYOLCVANHÉT

Sokat van csendben, sokat van egyedül. Meghallgat, tanácsot ad, de nem vitázik. Ha messze megyek, vigyáz rám, aggódik. Ha megérkezem, velem örül. Nem szívleli, ha sírok, lesz valahogy, biztat. Fél szeme vakságáról évekig hallgat. A neon fényét és a katéttert némán tűri. Akiket szeret, szeret. Nem szóval. Akiket nem, azokról nem mond semmit.

Egyre inkább otthon érzi jól magát. És a templomban. Ott hosszan elüldögél. A lakása és a templom között félúton a kocsmá. Néha bemegy, fizet, tölt. Újra tölt. Asztalához bárki leülhet, nem bánja. De legtöbb barátja messze. Föld alatt.

Csak vár, csak vár. Édesanyámra gondol.

SZÉK ÚT, KILENCVENES ÉVEK

Én tizennégy, ő ötvennyolc – reggel hétkor ketten gyalog indulunk iskolába, az utcán senki, se autósok, se gyalogosok, se szembe nem jönnek, el sem kerülnek, megyünk egymás mellett, de nem szólunk,

nincsenek szavaink, a léptek surrogását hallani, nincsen semmink, amit szavakká válthatnánk, közénk ült a csend, csak megyünk egymás mellett, oldalra sem nézünk, nem látom az arcát, nem látja az arcomat, csak a testünk ütemét érzem, ahogy ritmikusan haladunk ebben a végtelen zárandoklatban, elindulnék visszafelé, de nem, nem lehet újrajátszani, csak menni kell, menni, és megérkezni sem szeretnék, csak menni, menni, hogy ne kelljen mondania semmit, hogy ne kelljen számot adnom semmiről, hogy maradjon titok ok és okozat, és ne törjük össze szóval a csendet, hogy maradjon velem mindig, mindig.

És velem hallgasson. Mint Isten.

SZERZETES

Édesapám borbély, ki vasárnap is dolgozik, édesanyám háztartásbeli, ki éjjel-nappal köt, varr, néha a szerzetesek konyháján főz, hogy a négy gyermeket eltarthassák. Egyik testvérem kicsi korában meghal, hárman maradunk, én a legnagyobb, a fiú, ki mindig a ferencesek templomában lábatlankodik, ministrálok, lesem, hogy miséznek, hogy milyen nagyok és komolyak a papok, tetszik a fegyelmük, ahogy velem és egymással beszélnek, ahogy mozdulataikkal értik egymást az oltárnál, a kápolnában.

Én is szerzetes leszek, döntöm el később, de a szomszéd város iskolájából haza akarok menni, amikor édesanyám meglátogat. Még maradj, fiam, még próbáld meg, tarts ki, könyörög, otthon is mit csináljunk veled, a szegénység nálunk az úr. Nem akarom elengedni a kezét, de végül egyedül megy haza. Én a Collegium Seraphicum szigorú falai között maradok, tanulok, tanulok, s végül még jobban megszereztem, amit kedveltem. Majd irány a próbaév, ami alatt a szülők már meg sem látogathatnak, ahol csuhába öltöztetnek, egy évig csak a zárda, csak a kert, a mező, munka és ima, kapálni és imádkozni. Imádkozni reggel, délben és éjszaka, kelni minden éjszaka és kezdeni a breviáriumot pontban hajnali kettőkor. S mire virrad, mire megvirradna, mire véget érne az év: el kell hagyni a szerzetet, a zárdát, nincs tovább. Hatalmon a kommunista párt.

Hát nem lett, soha nem lehetett belőlem szerzetes – bánkódik –, így lettem biológus, tanár, s lettetek később ti, teszi hozzá.

Ne bánkódjék, vigasztalom egy szeles, tavaszi délután: hol lennék, ki lennék én most, ha ő szerzetes lesz? Ezen, látom, elgondolkodik.

MEDDIG?

Édesapám a családban az első, aki nem borbély. Édesapám az első értelmiségi, akinek a munkája nagyanyám szerint nem munka. Édesapám anyja fia, testvérei testvére és az apjuk, családfenntartó, szigorú tanár, igényes, ahogy ő mondja, akit diákjai félve tisztelnek, és aki egy napon szerelmes lesz egy diáklányba. A diáklány később édesanyám, a kezdet és a vég, rajta keresztül vezet az út édesapámhoz. Ketten tatarozzák-toldják az omló házat, visszavásárolják a régi kertet, ketten vigasztalják életre ítélt nagyanyámat. Először a nővéremet akarják, majd engem, s hagyják, hogy éljünk.

Édesapám édesanyámmal édesapám: mindent együtt, mindenhova ketten, mindenben minden. Amikor édesanyám halni készül, ő szeretne meghalni előbb, mert nélküle miért, meddig, merre?

Édesapám kihalt utca, üres udvar, csendes ház. Édesapám a hiány szobra.

GYÁSZ

Esős márciusi napokon. A holdfényben megnyúlt árnyékokban. Amikor repülnek a hajnali madarak. Minden lélegzetvételre. Amikor elfogják Jézust a Getszemáni kertben. És amikor megfeszítették. Húsvét reggel. Feltámadásra várva. Ahogy kaput nyit a hétköznapijaira, ahogy rácsukódik az ünnepeire.

Augusztusi hőség elől a hűvös házba, kíváncsi emberektől távol, fent a hegyen. Novemberi szélben, a lombhullatókat nézve, és sírva a sűrű hóesésben. Itt van karácsony, üres a jászol.

Az elmúlt harminckilenc évben barangol. Letölti, mi hátra van még.

Jenei Gyula

BÉKEBELI

talán nyár lesz, kora nyár. lehetne pünkösöd is. a ház előtt ül majd a család. három férfi és két nő. thonet székeken. egy asztal körül. jobbról valami bokor, a fal tövében leander fut. a veranda ablakszemlein félrehúzva a függöny, belátni az épületbe, de csak egy félig nyitott ajtó geometriája mutatja magát. az asztalról, amelyet a ház előtt körbeülnek, fehér terítő rojtjai lógnak. minden olyan békebeli. hátul, közepén idősebb, erősen őszülő nő, sötét, világospöttyös ruhában. mellette a férje. szigorú képű, bajszos. öltöny, nyakkendő. erő van a tartásában. elszántság a tekintetében. mintha egy botot szegezne saját mellének. pipaszár lehet. tőle balra, a jobb szélén, nagydarab, kontyos fiatal asszonyság. telt idomai szinte szétszakítják a ruháját. legelöl, keresztbe tett lábbal, ültében oldalt fordulva a férje. fehér öltönyt visel, bajszos, cvikkeres úr. mintha nagy lenne rá a ruha. olyan hivatalnokféle. vagy tanár. szomorú, megviselt ábrázatú. ő tekint egyedül a fényképész lencséjébe. de lehet, hogy ő sem, mert cvikkerének kerete félbevágja a pupilláit, s így nem dönthető el pontosan, hová néz. a kép bal szélén hanyag tartással, lábát szétvetve, jobb karját a szék támláján lógatva egy másik férfi ül. a fehér ruhás bátyja. ő lehet a leggyakorlottabb fényképezkedő. nagy szemével átnéz az asztal és a családja fölött. arca szabályos. egyszerre álmatagra és határozottra igazított vonások. a frizura formája, esése vékonyszálú, sűrű hajat sejtet. az asztalon vizeskancsó, kávéscsészék, poharak. mire gondolhat a három férfi és a két nő abban a jól rögzített pillanatban? mi olvasható le az arcukról? a viszonyaikról. vajon az idős úr verte valaha mellette ülő feleségét, a paplányt?, és a kövérkés fiatalasszony, aki még csak huszonhárom éves, rajong a fehér ruhásért, vagy csak elviseli? megcsalja-e később? s hány gyereket szeretnének? a fiatalasszony, tanítónő, talán még

úgy képzei a jövőt, hogy kislányt és kisfiút is szül a férjének, a későbbi tankerületi főigazgatónak. de nem így lesz. kesereghet majd az idősebb úr, hogy hiába van két fia, megszakad a családfa. de most még, abban a kimerevített percben, a ház előtt fényképeztetik magukat. akár boldogok is lehetnének. a bal szélen hanyag eleganciával ülő férfi is megnősül hamarosan, de akkor, ott még nem tudja, kit fog elvenni. még csak levelez a későbbi feleségével. nem tudja, hogy esztendő múlva kitör a világháború, s hogy besorozzák katonának, de a barátai végül elintézik, hogy mégse. hogy hazaengedjék. még olyan a fényképezőgép előtt, mintha romlatlan lenne az egészsége, pedig már rég nem az. még nem tudja, hogy túléli őt az apja és az anyja, s a többiek is, akik az asztal körül ülnek thonet székeken, és pózba merevítik magukat a fotográfus kedvéért. pontosabban azért, hogy a hamarosan elkészülő képen a lehető legelőnyösebben nézzenek ki, s hogy majdani utódaik – akik persze nem lesznek, de ezt még egyikük sem tudja –, szépnek és elégedettnek lássák őket.

Angyalszületés

Szeifert Natália

KÖZLEKEDÉSI GYAKORLAT*

Megállt a biztonsági sáv előtt. Valahol, úgy emlékszik, egy japán regényben olvasott egy fáról, amely a külváros mellett elterülő erdő szélén állt, kellemes sétahelyen. Különlegesen szép volt, tufekete ágaira előszeretettel telepedtek a varjak, és minden arra járó lelket elfogott alatta a vágy, hogy felkösse rá magát.

Jókor jött, ilyenkor nincsenek már sokan, lefutott a reggeli roham. Csak egy-két lógós diák, az örökké valahonnan valahova siető fontos emberek, néhány későn kelő nyugdíjas, meg a tanácstalan turisták a színes bőröndjeikkel, negyedbe hajtott várostérképeikkel.

Fent, még a mozgólépcső előtt attól félt, hogy majd rosszul lép, a szabad kezével nem tud megkapaszkodni, a jó lába két lépcsőfokon áll majd egyszerre, és amint elkezdenek elválni egymástól a fokok, a teste menthetetlenül kibillen az egyensúlyából, ő meg majd hadonászik a botjával, minden szétcsúszik, elvágódik. Nem is a fájdalom, hanem a szégyen. Vagy oldalra dől, és az eséstől való félelmében nem tudja elengedni a gumikapaszkodót, szerencsétlenül szoritja, miközben a nem mozgó részek lehorzsolják, megvágják, felsebzik a testét.

Két csík közé kell lépni, anya így mondta, amikor kicsi volt, erősen fogta a kezét, és ő lépett, később ugrott, apró gyereklábaival pontosan a két csík közé.

Most sem történt semmi különös. Fellépett, pontosan két csík közé, mintha nem most csinálná először. Nem most csinálja először. Csak így először, a jobb lába helyén a *toldással*. Félni mindig csak attól lehet, ami lesz. Milyen értelmetlen. A hátán átizzadt a póló. A csonk most mintha túl lazán illeszkedne. Otthon stabilabbnak érezte. Talán csak beképzeli.

Amikor már szilárdan állt, és lefelé nyöszörgött vele az építmény, attól kezdett félni, hogy a végén nem tud lelépni, beleakad valamibe, mégiscsak lecsúszik a toldás, ő elesik, mögötte feltorlódnak az utasok,

* Részlet a *Segédeszközök és protézisek* című készülő regényből.

egymásnak ütköznek, többen is megsérülnek, mire végre egy határozott kéz rácsap a vészmegállító gombjára.

Egyébként mintha valaki intett volna neki. Szemből, a felfelé tartók közül. Nem volt biztos benne. Nem biztos, hogy neki, hogy egyáltalán intett, minden gyorsan történik és semmi sem igazi. Mindegy, úgysem tudta volna, ki az. Nem egészen mindegy. Ha intett, akkor az a másik tudja, hogy ő kicsoda, ha közeli ismerős, még el is mondhatja valakinek, talán épp Ágnesnek, hogy látta a metróban. Az nem lenne jó. Ágnes ne tudja meg. Persze lehet, hogy meg fogja tudni enélkül is, de az már tényleg mindegy lesz.

Leért, lelépett, megint megállapította, hogy fölösleges volt a félelem. Semmi nem úgy megy, mint azelőtt, de megy. Ha nem félne, talán nem is menne, lehet, hogy a félelem kényszeríti koncentrációra. Sokkal jobban oda kell figyelni. Talán ez az oka annak, hogy semmi sem olyan, mint azelőtt. Olyan dolgokra kell összpontosítania, amikről korábban tudomást sem vett. Egy lépés pontos helyére, például.

Most ez melyik irány? Megérezte a légoszlop szelét, amelyet a közelgő szerelvény tolt maga előtt az alagútban. Bűdös, unott áramlat, mégis frissítően hat, ha az ember éppen izzadtan ácsorog. A kövezetet nézte. Mindenki balesetnek hinné, gondolta.

Besikolygott elé a szerelvény. Két ajtó között állt, a le- és felszállók könnyedén kikerülték. A homloka alól felsandított, az ormótlan metrókocsi ablakán egy torz figurát látott tükröződni. A botra támaszkodó vállá magasabban, feje oldalra billen, haját felborzolta a szél, Ágnes azt mondta, a hét végén levágja, de ő azt felelte, hagyják még egy kicsit, miért kell mindent levágni, erre Ágnes nem mondott semmit, kiment a konyhába.

A tükörképen túl töredékes testek mozognak-helyezkednek, háta, tarkók, szemben idegen, idegen, kivehetetlen arcok. Az ajtók záródnak. Csikorog és gördül tovább. Ez most Újpest vagy Köki felé megy? Ki tudja. Minek is jött ide. Mi is volt a terv? Felszáll, elmegy valamelyik állomásig, aztán vissza. Csak gyakorlás. Csak arról szól, hogy egyedül sikerül-e. Valamikor valahogy még vissza tudja-e szólni magát ennek a városnak a szövetébe. Be tud-e még bújni valamelyik járaton, meg tudja-e még tenni az utakat, a láthatatlan szálakon eltalál-e egyik csomópontból a másikba. De nem, ez nem volt kérdés, nem kell eljutni, csak a gyakorlás. A kérdések feltevése nem tartozik a tervezéshez, a

gyakorláshoz, fölösleges messzire nézni. Kis lépések, mondta a gyógytornász. Mindig csak az előttünk álló feladatra koncentrálnak. Mindig csak egy nap. Van, hogy csak egyetlen óra. Van, hogy csak egyetlen mozdulat, háton fekve megemelni a lábat még egyszer. Huszonhat, huszonhét, huszonnyolc, na még egy, és még egy, ráadásnak, hogy büszkén gondolhassunk arra, ma is valamivel többet tettünk, mint amennyit muszáj. Semmi másra nem figyelünk, a feszítő érzés a hasfalon, az égő húzódás a csonkon a varrás mentén. Már csak egy utolsó. És kész.

Ismét megcsapta a huzat, az izzadság száradni kezdett a homlokán, a hátán hidegnek érezte a pólót.

Nyugati pályaudvar. Nem nézett fel, nem akarta látni a fickót a metró ablakában. Sem a boldog idegeneket a sárgás akváriumban, akik úszkálnak, tülekednek, és nem tudják, hogy boldog idegenek. Kérem, vigyázzanak, az ajtók záródnak.

Záródnak, záródnak, záródnak.

Fárasztani kezdte az ácsorgás. Semmi nem készíti ki úgy, mint az ácsorgás. A bal talpa a folyamatos nyomástól érzéketlenné kezd válni, kicsit mozdítani kell, nem sokat, most nincs senki, aki megbünteténe ezért. A csonk is sajog a mozdulatlan terheléstől. A mozdulatlan fáj. Ha egy lépést tenne előre, azonnal bemandaná a géphang a hangosbemandón, hogy hagyja szabadon a biztonsági sávot. Vagy csak beleüvöltene az éppen arra járó úrhanga, hogy menjen már hátrébb. Hallotta egy párszor. Dermesztő. Vajon mint mondana? A botos ember lépjen hátrébb? A nyomorékot megkérem, hagyja szabadon a sávot? Nem lenne jó felhívni magára a figyelmet.

Lép egyet oldalra. Kicsit. Épp csak annyit, hogy a lábai kimozduljanak a fájdalomtól. Ez is fáj, de másképp. Aztán vissza, pontosan az előző pozícióba. Talán ha megfodulna. Haza is mehetne. Merre is kell fölmennie? Majd elolvassa. Ráér. Talán dél lehet.

De jobban elszibbadt, mint számította. Nemhogy megfordulni, arrébb lépni sincs esélye most újabb percekig. A tér széttöredezett, barázdákra oszlott, ő pedig ott áll a közepén, mint a lyuk a hanglemezen. A lejátszó karja soha nem ér el hozzá. S ha el is érne, a tű nem találna ott semmit, amit fölvehet, továbbíthat, amiből összeállhatna valami. Már egészen halvány légváltozást is megérez, a következő szerelvény fél percen belül megérkezik. Újabb lehetőség.

Valaki a lapockájához ér. Szúrás és csapás és rémület. Ösztönösen félreugrana, de nincs abban a helyzetben, hogy ugráljon, csak elindul a mozdulat, billenés lesz belőle, te jó isten, most ne essek el, a biztonsági sáv horizontja kimozdul józan vízszinteséből, miféle biztonság ez, és ez az érintés, ez nem is idegen, talán ez benne a legijesztőbb, most lebukott, vagy mégsem, ezt végig kéne gondolni, meg kéne oldani, mielőtt elvágódik a szürke kövön, közben a nemidegen már a karját markolja, elkapja, mielőtt zuhanni kezdene, éppen a szélsőérték előtt, az előtt a pont előtt, ahonnan már nem lehetne visszatérni.

Jaj, ne haragudj, nem akartalak megijeszteni. Ez Fau hangja. Mégiscsak álmodik. Most majd kinyitja a szemét, otthon lesz, talán Ágnes beszél, ébreszti, délután van és ő elaludt, ahogy mostanában szokott, sőt ahogy nem is mostanában szokott, csak elbóbiskolt, felébred és nem érti majd, hogy történhetett álmában ez a sok szörnyű ostobaság ilyen rövid idő alatt, minden onnan folytatódik majd, hogy honnan is, valahonnan a nyár közepétől, most kell felkelni, még csak most indulnak. De nem, nem, a szorítás erős, érzi a karján és nem ébredt fel az ijedtségre sem, a szorításra sem, nem lehet álom, az álmokból ilyenkor fel kell riadni. A nő megkerüli, kezét továbbra is a karján tartja, már nem szorítja, szemből megfogja a másik karját is, könyök fölött, mintha csak egybe akarná tartani a testét, kicsit megpaskolja, Jól vagy? Minden rendben?, kérdezi, és ő bólint, és elhatározza, hogy most felemeli a fejét és ránéz, de csak nagyon lassan megy, mintha a nyakizmait valami görcsös átok húzná össze. Fau mély hangja szól. Meg akartalak látogatni, de nem tudtam, már szabad-e. Egyszer voltam bent a kórházban, akkor nem voltál... ébren. Ágneset nem mertem hívogatni, barátoktól érdeklődtem. Ha tudtam volna, hogy már a városban rohangálsz, mondta, és fennakadt a saját, humorosnak szánt mondata közepén, szünet. Elvittelek volna kocsmázni, fejezte be végül, rövidet nevetett.

Rá kéne nézni. Akármit is lát majd, nem szabad elfelejtenie, hogy ez Fau. Ez most biztos. Ezt a hangot, ezt a szagot, érintést és ezt a kicsit reszelős nevetést ismeri. Jól ismeri. Ezt a gyorsaságot, amivel megragadta, amivel nem engedte, hogy túbillenjen, hogy elvágódjon. Elengedi a széléig, de megfogja. Aztán odaáll, hogy szemügyre vegye, hogy a pusztta jelenlétével egyben tartsa, biztos legyen benne, hogy jól van. Ez csak Fau lehet. Vagy mondani kéne előbb valamit. De jó, hogy

látlak? Hát rá sem nézett még rendesen. Nem mer ránézni. A cipő nem ismerős. A farmerről ugyan ki mondaná meg, hogy ismerős-e. De az ing, amelyet hanyagul félig begombolva visel, az igen. Anyagában csíkos férfiing, ez az övé volt. Pontosabban, az apjáé. Fauval moziba készültek, és nem volt kedve a saját ruháihoz, kitárta a nagyszekrényt, és kiakasztotta belőle az inget. Felvette egy csipkés trikó fölé, fent és lent néhány gombot nyitva hagyott, az ujját könyéig felhajtogatta, úgy ítélte meg, hogy neki jobban áll, úgyhogy megkapta. Tényleg jól állt neki. Fau szeretett érdekes holmikat hordani, használt holmikat, azt mondta, szeret belebújni a mások történeteibe. Igen, történetet mondott. Amikor göncöt, rongyot, hacukát mondott, akkor is történetet értett alatta.

Itt van Fau. Itt van!

Jó, hogy itt vagy, mondta hát neki, még mindig az inget bámulta. Jaj, basszus, nevetett Fau, azt hittem, már meg sem ismersz! Annyit aggódtam érted!

Kitárta a karját, közelebb lépett. Könnyű, de határozott ölelés. Igen, Fau illata. Nem hasonlítható, nem összetéveszthető. Aztán a két puha tenyere közé fogja az arcát, ő meg csak kapaszkodik a botba, behunyja a szemét, Faunak fogalma sincs, mennyi minden kavarog most itt. Vagy van, de nem bánja. Fau megszokta, ő így él, körülötte mindig annyi minden kavarog. Úristen, de jólesik most. Ordítani kéne. Bele az alagútba, bele a sok egyforma archa.

Fau keze az arcán, az arcánál fogva emeli őt fel, emeli vissza valahova, most még nem tudja, hova. Ki kell nyitnia a szemét. Három, kettő, egy, most. És semmi. Szem, száj, orr, bárki lehetne. Szűkülve el kéne rohanni.

Merre?, kérdezte Fau. Bármerre, akarta válaszolni, de csak egy biccentésre futotta. Gyakorolok, mondta. Szóval egészen ráérsz? Tulajdonképpen igen, mostanában nem sietek sehova. Akkor elkísérlek, jó?

Nem, nem lehetne bárki. Ez Fau. Puha tenyér. Az ing, alatta fekete csipke. Alatta a tejfehér bőr. A haja kissé felborzolódba, barnás árnyalatok fényesen, mint az ősz a legjobb pillanataiban. A haja illata. Jó lesz. Jó lesz vele maradni. Nem kell az arcába nézni. Talán később majd megint megpróbálja.

Bodó Márta

NOVEMBER 1.

Itt születtem, itt éltem, itt öregedtem meg. A helyi temetőben nyugosznak a rokonaim mind. Szüleim, testvéreim, nagy- és dédszüleim. Mégsem járok világítani. Nem megyek már jó ideje. Nemcsak mostanában, amióta alig járok.

Jó harmincas voltam, amikor eltűntek a sírjaim. Nem sülyyedtek el, nem is költöztek odébb. A hegyoldal nem omlott le, földrengés vagy árvíz se volt.

A halottakat örök nyugalomra helyezik. Nyugalom van elég, nem vitás, a temetőben hétköznap alig jár valaki. Hónapokig csend honol. Akkor van harc, amikor egy frissen a városba költözött akar megkaparintani egy sírt. Meg is teszi, bármi áron. Törvényt írat, törvényt hozat, előír, elrendel. A jövevény úrgazdag és befolyásos. Bármit elér, amit az őslakos nem tud teljesíteni. Aki ott nyugszik, már nem tud végrendeletet írni, sírt átíratni, ahogy az új szabály megköveteli. A hátramaradottnak húsz, harminc, ötven év után oldalágon lehetetlen megörökölni a nyughelyet.

A halottak nyugosznak, ha ilyen körülmények közt nyugodni tudnak. Amennyi indulat belém szorult, én felnyomnám a koporsófedeleit, a ráhalmozott földet, a kőlapot, felkelnék, hogy rendet teremtsék. Nem tudnék nyugodni, ha én volnék ott alul.

A rokonaim nem ennyire mániákusak. Feküsznek szépen, bár más név áll az ükapám állította kövön. A régi márványtömböt megtartották, a félig fekvő angyallal, a finom metszésű vázával. Lemaratták a régi neveket, bevésítették az újakat, aztán az október végi, november eleji forgalomban ők állják körül.

Elképzelem, ahogy ott fekszem, aztán felnézek, és csupa idegen arc: én biztosan tennék valamit – ha a halál törvénye nem engedi, hogy felüljek, csak a karomat mozdítanám, megmozdítanám kicsit a földet, hogy ezekre az idegen arcokra ráfagyjon a kegyeskedő, jámbor mosoly.

Ízléstelen műanyag koszorú a sírunkon, ahová anyám örököldet ültettetett. Kihúzogatták egyenként, hogy a műanyag csodáikat elhe-

lyezhessék. Amikor először láttam, azt hittem, eltévesztettem a sírt. A karom teli virággal, fenyőággal, mentem még egy kört, ugyanoda érkeztem. Földbe gyökerezett a lábam, bámultam, kik kapargatják anyám sírján a földet. Csillogott a fiatal nő fülében az arany. A férfi, aki vele volt, szelíden nézett: amikor iszik, kedves, nagylelkű. Meg is sajnált, szavára boldogan vésettem újra a márványt, az én kedves neveimet, az övékét utána, abban a sorban, ahogy idekerültek. Lemaratták ismét, az aranyfülű fiatal nő kiabált is, miféle ember vagyok én, nem fizettem, most mit akarok tőlük! Pedig fizettem én keményen azért a márványtábláért! Fizettem volna korábban is, de nem engedték, előre nem lehet, mondták, aztán amikor az ideje eljött, már másnak a neve állt a sírkövön.

Anyám ágya mellett lassan én is meghaltam, amikor kezdett szaggattottan lélegezni, még nem értettem, mi történik, csak minden másodikra vett levegőt, sárga volt, csak annyit szólt, hagyjuk őt meghalni. Kiküldtek, meg voltam győződve, rosszullet, az orvos és az ápolónő, aki bent maradt, majd helyreteszi. Amikor behívtak, gyertya égett a fejénél, gézzel felkötve az álla. Évekbe telt, míg felfogtam. Ott, a temetőben, az idegeneket látva haltam meg másodszer, igazán, végérvényesen. Gyászold meg és engedd el, mondja a pszichológus, mindenféle szerrel is töm, hogy segítse a folyamatot. Nem tudok magamra találni. Voltam-e valaha önmagam? Anyám árnyékában, az ő törvényei szerint éltem, bár mindig nemet mondtam, a kötelelességtudatot belém verte olyannyira, hogy mint kiskatona menetelek ma is. Menetelnék. Úgy már nem lehet, másképp nem tudok. Inkább belepusztulok. A rend az, ami volt, amit anyám tanított, mást, másképp nem szabad, nem lehet. Menni kellene a temetőbe, teli karral, cipelni a fenyőágot, a krizantémot, seperni a sírt, szedni a ráhullt falevelet, rendezgetni a növényeket, élőket a holtakon, aztán kirakni gyertyával, sötétedésig pepecselni, és állni, állni az egyre hűvösebb estében... Anyámmal nem imádkoztunk, csak álltunk csendben, ő az egyik oldalon, én a másikon. Meg kellett magammal harcolnom az imáért. Hogy megengedjem magamnak, amikor már egyedül maradtam, egyedül végeztem a rám hagyott szertartást, hogy immár imádkozzam is, mert a saját hitem szerint az imának ott helye és értelme van.

Fél lábam odaát, de a temetőbe nem tudok bemenni. Itthon rakom körbe a szobát gyertyákkal. Elmegyek a misére, és végigbögöm,

énekelem a *Megkönyékeztek* sorait, folynak a könnyeim. Ezt régebben nem engedtem volna meg magamnak, nem láthat senki elesettnek, egy kiskatona harcra kész, nem gyengéd, nem gyengül el, állja a sarat, bármit hoz elébe az élet. Most már szemüveget viselek, nagy, fekete kereteset, sötét üvege elrejt. Különben sem ismer már szinte senki. Rázódhatnak a zokogástól, akik ma a padokban ülnek, csak egy vénasszonyt látnak, aki valószínűleg okkal sír, siratja a szép múltját, a semmi jelenét, a fogyó jövőjét. Ők nem tudják, hogy sírni nem szabad, menetelni kell, egyenes gerinccel, felemelt fejjel, előre, még ha semmi sincs elől. Valójában imádkozni sem szabad, az ima csak kapaszkodó, gyengéknek való, akik nem tudnak egyedül, támasz nélkül megállni a lábukon.

Anyám az apja temetésére latin nyelven kérte a szertartást. Akkoriban ez nem volt szokás, friss volt még, hogy szabad magyarul, a pap tiltakozott, anyám azonban nagyon határozott nő, nagyapámnak felcsendült hát a *Circumdederunt*. Azt mondta, így nem lesz annyira fájdalmas. Nem volt logikus, az apja otthagya kisgyerekként, húsz évig azt se tudta, merre jár, nem lehet olyan fájdalmas tőle búcsúzni. Vagy mégis? Végeredményben kétszer vesztette el az apját. Most, éppen hogy felbukkant újra, és el is ment, immár végérvényesen... *Circumdederunt*. *Megkönyékeztek*.

Megkönyékeznek az emlékek. Az utolsó közös világítás: anyám karcsúsított tyúklábmintás kabátkájában fiatal, csinos, étellel teli. Kicsit hallgatag, kissé szomorkás, teszi, amit tenni kell. Hosszasan állunk a meggyújtott gyertyák mellett. Egy év múlva pont azon a napon kel útra, ő, aki ma, huszonöt év után is több szállal kötődik az élethez, mint én. Pókhálón lógoz, ő még ma is két lábbal áll a földön.

Voloncs Attila

INDÁK

Mi szeretjük a nyugalmat és a rendet, a tiszta utcákat és a toronyórákat, ha muzsikálnak. Olyankor egy pillanatra átsuhan a főtéren a nyolcszáz éve magunk mögött hagyott otthon melege, távoli zúgás és csörömpölés, valami halk zefír, valami Rajna menti vigasz és pompa. Mindenki azt mondja rólunk, hogy rengeteget dolgozunk és puritán életet élünk tarka házaktól ragyogó kis városainkban; nekünk persze erkölcsi kötelességünk mindezt még gondolataink magányos csöndjében is tagadni: aki azt hiszi magáról, hogy eleget dolgozik és eléggé pietista, az nem szolgált rá arra, hogy egy egész ország ezt híresztelje róla. Beszélik, hogy egy tizenhetedik századi tudósunk, kit elszigeteltsége miatt azóta elfeledett a világ, és nevét mi is csak találgatni tudjuk, megírta egyszer történetünket a bejövettől a tizenöt éves háború utolsó évéig, melyben akkor éppen jártunk, és csecsemőinket földre hullva, vezetőinket, a gerébekeket lefejezve, minket pedig meztelenül és kolbászból font rabláncon ábrázolt az 1606-os esztendő krónikájánál: tulajdonképpen semmilyen eseményt nem mutatott be, csak mint egy képet, lefestette az utolsó állomást. A könyvet elégették, a tudóst elűzték városából, és valahol a Duna mentén rejtőzött el. Mondják, egészen Bécsig jutott.

Persze ez csak az öregek históriája, amit fáradó combjukat és a kertvégi juharfát jelentő gyerekkorunkban meséltek nekünk, hogy aztán az időt ekrazitként szétrobbantó kijózanodásunk éveiben néha eszünkbe jusson az örült történetíró különös látomása.

Azokban az esztendőekben erősödött a lódobogás az Óváros falain túl. Esténként a nesz a folyóban felülmúlta zongoránkat. A marakodó kis népek újra határtologatásba kezdtek nagyobb barátaik oltalmában: aki húsz éve sírt, az most vigadott, aki húsz éve vigadott, az most némán ült Konrad Gabelentz kocsmájában, a szeme sarkát törülte, nem szólt a barátaihoz, levelet írt és fogadkozott. Mi nyugalomra és rendre vágytunk, szeretttük volna, ha tiszták maradnak az utcáink. Egy keddi napon kítűztük a zászlókat, ki-ki a maga portáján, mintha a derékszö-

gekben megtörő fekete vonalak árnyéka megóvná a macskaköveket egy szőnyegbombázás vagy foszforszórás veszélyétől.

A birodalom jelképe garantálja számunkra Németország védelmét a magyarok és a románok túlkapásai esetén is. A svasztika remény és életöröm, a svasztika inda, mely összeköt minket nyugati testvéreinkkel, a Mi Urunk segedelmével, Ámen. – mondta a templomban Peter Teutsch, a fiatal lelkész, majd véletlenül Angela Hauer szemébe nézett, és elpirult.

Mi az Agnus Deibe kezdtünk bele. Messze földön híres kórusunk méltó volt Palestrina dallamához, karmesterünk visszafogottan vezényelt, hagyott minket tiszta hangokkal mesélni az innenső és túlsó világokról. Mi pedig alig vétettünk hibát: ismertük egymást, valamilyen periferikus hallással felfogtuk a másik életének zajait, és így énekünk a néha megbomló harmónia ellenére hirdette Isten dicsőségét a történelem mézárszéke fölött.

Valami úri nyugtalanság mégis elhatolt hozzánk. Wilhelm Möllendorffot Ursula Löwith társaságában látták a régi piac környékén, a fiú nem merte megcsókolni a bőrműves lányát. Az általunk épphogy ismert von Kleist halálának százharmincadik évfordulóján eljött hozzánk Meschendörfer, aki Teutsch szerint egy, a drámaíróhoz kapcsolódó témából disszertált Heidelbergben – és nem tűnt túl boldognak. Közeleg a virágvasárnap – mondta –, és még csak lócsiszárok sem vagyunk, hogy szembeszegezhezzünk valamit Tronka új, ázsiai urával. Megbolondult, gondoltuk. Elment, és jöttek helyette gyorsan közlekedő harckocsik, szaporodtak az egyenruhák, és egy hajnalon elsőként Emma Glatter házába rontottak be, az özvegy még utoljára magához vont a nála húsz évvel fiatalabb Emánuel Kohnt, de az megelőzte, és úgy, meztelenül, körülmetélten és izomból az egyik csendőr torkába döfte az éjjeliszekrényen megpillantott tollat (eredeti Montblanc Meisterstück, Schlesaknál vette Emma). A csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem, mondta, mielőtt ott helyben lelőtték. Mi zászlós házainkba bújtunk, és élveztük a védelmet, zsalogátareinken túl, a vagonzagú kintben elhaladt a menet, s a hegyeken túl már közeledtek a vámosok.

Egy augusztusi napon Joseph Vollmer polgármester, a lelkész és két német tiszt fanyar ábrázattal és feszengve sétálgatott a macskaköveken, előbbieket meg-megemelték a kalapjukat néhány járókelőnek, a

tisztek ellenben bizalmatlanul méregettek mindenkit, nem tudhatták, hogy ki a hűséges szász, és ki az őket megszállónak tartó román meg magyar. Teutsch elújságolta, hogy megkérte Angela Hauer kezét, Vollmer gratulált, és a saját lányára gondolt, aki körül újabban esküdt ellenségének fia, August Schlesak legyeskedett, ettől kissé rossz kedve lett, és valamilyen kellően sznob kérdéssel fordult az idősebbik tiszthez, akivel néha lehetett Spenerről és politikáról, meg mifelénk sohasem játszott drámákról beszélni. A tiszt válaszát már sohasem kapta meg, mert egy erős tiroli akcentussal ordító rádiós rohant ki halálra vált arccal a városházáról.

Lisa Steininger lábára szőlőindák tekeredtek, szőke fürtjei meghemperegtek a porban. Valami zúgott a tőkék sűrűje mögött, a domb túlsó oldalán, nem a Luftwaffe egy kősa gépe, annak nem ilyen a hangja, hanem bizonyára méh, méhek, ezernyi méh döngicsélt nekik. A fölül izzadó és küszködő Robert Stöger előtt egy pillanatra méregzölddé vált a világ. Lisa Steininger észrevette ezt, akkor tovatűnő bizonytalanságnak vélte, valamivel később vérvnyomásproblémának titulálta, s egy jó ideig el is felejtette, mert az erősödő zúgás három suhanássá változott, a tőkék vadul megremegtek körülöttük, mindenfelől felcsapott a por. Mégiscsak a német légierő, gondolták.

Robert Stöger csalódottan elhagyta Lisa testét, s a lábára tekeredett indákat fejtette le, átölelte és megcsókolta a térdét, a lány odanyúlt, tenyere végigsimított az izzadt állkapocs kis tüskéin, s a következő pillanatban lassan és egyenletesen mozdult felé, mintha egy nagymánushoz közelgő percmutató lenne a toronyórán, aztán meghallották a robbanásokat.

Robert egy hallucináció rossz tréfájának vélte a dolgot, Lisa Isten büntetésének a szőlőtőkék megtiprásáért. Mire visszaértek a városba, már eloltották a tüzeket. Két épület kapott találatot: az utóbbi időben a németek helyi főhadiszállásául is szolgáló városháza, mely az eredeti célpont lehetett, és Gabelentz közelben álló kocsmája, előbbi kettőt is. Halott nem volt, a sebesültek közt katonák és civilek vegyesen. Az üszkös falak körül ott állt a zavarodott tisztek helyett is határozott parancsokat osztogató Vollmer, és az együttműködésre hajlandó Schlesak, a meggyőződésesen tétova Teutsch, a szeme sarkát törülgető Konrad Gabelentz és fia, Paul, valamivel távolabb Ursula Löwith,

mögötte a Möllendorff fiú. A haját nézte, a már fejkendő alól kilógó haját.

Robert Stöger tőle tudta meg, hogy a románok kiugrottak, és így a város egyik pillanatról a másikra a front első vonalába került. Lisa a fiú arcát fürkészte, félt, és úgy érezte, valami nehéz álom közeledik.

Ahogy harminchat évvel később is, mikor a lassan sötétedő szobában Robert feléje nyújtotta a kanalat.

Méz – hallotta Lisa.

Dühösen félrelökte az orvosságot, s a zöld lé gyors terjeszkedéssel szállta meg a paplanon számára megszerezhető felületet.

Miért versz át? – üvöltötte. – Ne mondd nekem, hogy méz a dombon túli kaptárokból! Meg akarsz mérgezni!

De hát nem is mondtam, hogy méz – felelte Robert.

Aztán hallgattak. A doktor tudta, hogy egy ideig nem próbálkozhat újra.

Megjöttek. Hallod, ahogy nyerítenek a lovaik? – kérdezte Lisa Stöger.

A férje megnyugodott. Még mindig a láz beszélt, de már közelebb volt a valósághoz, némi cinizmus is vegyült belé. Most következik néhány perc, amikor tiszta lesz az asszony elméje.

Rakd fel a tizennegyedik vonósnégyest – szólalt meg nemsokára. – Schubert – tette hozzá. – Mikor lányka voltam, mindig így képzeltem el.

Az említett vonósnégyest Robert is nagyon szerette. Még praxisának első éveiben kapta ajándékba a lemezt Wilhelm Möllendorfftól, melyet most kiemelt a tekintélyes könyvespolc szélén sorakozó néhány Mendelssohn és Bruckner közül, s a kiöregedett jugoszláv lejátszóhoz vitte, melyet egy bánági ismerősétől szerzett be még a középső éveikben.

Hozd be a kis Hanna képét – mondta Lisa, mikor megszólaltak a hegedűk.

A kis Hannáét?

Igen, a legkisebb unokánkét.

Hát persze.

A doktor kiment, és elsírta magát. Ma vége lesz. A nappalin keresztül a dolgozószobába sétált, a hét palack közül már az utolsó is üres volt félig, azt még meghúzta, a háború idejéből való bor volt, különösen jó évjárat, amit sikerült elrejtetni az oroszok elől. Robertnek csak az utolsó

években jutott eszébe, hogy akár egyedül is maradhat, hogy aki és ami körülvette öt évei során, elhagyhatja ezt a világot. Ő, aki negyvenötben friss diplomásként egymaga birkózott meg a városban tomboló kiütéses tífusszal s egyéb fenékkal, most nem tudja megmenteni Lisát. Háta mögött halkán szólt Schubert dallama, a minden hangban hallható halál.

Lehajolt és kihúzta a legelső fiókot, mintha tényleg keresné a képet. Szédült, észrevette a zászlót a fiókban, ijedten visszatolta, negyvenégyben ő nem égette el a sajtóját, itt rejtegette azóta is, ide soha senki nem nézett be. Zavaró volt számára újdonságként felismerni a tényt, mely évtizedek óta kísérte életét, de egyúttal mindjárt törvényszerűnek fogadta el, hogy a zászló ott van, ott kell lennie. A doktor tudta, hogy bár csak a képzet megismerhető, a dolgok jelenés volta nem ment fel minket a bűnök terhe alól, létezőként kell hát elbánnunk az árnyakkal is, s a büntetés jogosságának belátásával tűrni, hogy lesújtssanak ránk.

Feltápáskodott, az asztalán ott pihent a véres Mont Blanc, de ez a vízió már túl erős volt, ettől hirtelen elméjének játéka mögé tudott pillantani, a Mont Blanc nem lehet ott, gondolta, és tényleg nem volt ott. Felnézett az asztal fölé kifüggesztett portréra, amit még a drága Kohn ajándékozott neki. A filozófus, akiért mindketten rajongtak, s akinek protestáns, poroszos és polgári etikája szerint élte le aztán az életét Robert, nyugodt tekintettel nézett a semmibe.

A biztonság kedvéért a fiókot is újra kihúzta, de mikor meggyőződött arról, hogy nincs ott a zászló, hirtelen felerősödött a zene, hátrafordult, és észrevett egy hegedűst, akinek a sűrűsödő sötét miatt nem tudta kivenni az arcát. Megpróbált újra a csel mögé nézni, de ekkor sikolyt hallott. A falra tekintett.

Hiszen én nem is voltam náci – mondta hangosan a képnek.

Segíts! Kristóf, segíts! – üvöltötte a felesége két ajtóval odébb.

Én nem voltam náci! – üvöltötte vissza teli torokból Lisának.

Bizonytalanul megindult a sötétben abba az irányba, ahol az előbb még a mostanra köddé vált hegedűs állt. Keresztülesett a küszöbön, vagy talán elgáncsolták. Mintha elsuhant volna fölötte valami, illatot érzett, melyet a ház körül fedezett fel még az elmúlt napokban. Azt hitte, legalább egy vizsgálatnyi időt töltött ájult állapotban, de aztán arra jutott, hogy végig eszméleténél volt, s inkább csak a pillanat

szenvedett el soráthajlást egy másiktól, olyan intenzitással, hogy az ottlétének pusztán lehetőségére íteltetett, mindezt kívülről figyelő angyal is körvonalakkal és árnyékokkal írt ódaként foghatta fel a világot. A felesége még mindig kiabált. Felkelt, iszonyúan fájta a térdé.

Kígyó! Kristóf, segíts, kígyó van a lábamon!

A szobában továbbra is szólt a Der Tod und das Mädchen.

Itt vagyok, nincs semmi baj – mondta a doktor, amikor belépett.

De! Kígyó! Kígyó van a lábamon! Teljesen körülfonta, látod? – zokogta az asszony, és nagy erőlködések közepette felemelte a paplant, hogy megmutassa sovány lábait.

Robert úgy tett, mintha gyengéd mozdulatokkal lefejté az állatot felesége térdéről. Az megnyugodott.

Kristófoom, drága Kristófoom. Fiacskám – mondta, és megsimogatta Robert gyér, ős haját.

A doktor az ágy mellé térdelt, és megcsókolta Lisa kezét. Az asszony küszködött, valami érte nyúlt, és ő nem akart engedni neki.

Én nem megyek el, én nem megyek el... – mondta Lisa –, te se menj el.

Most már örökre itt maradok – felelte Robert.

A felesége rászorította Robert kezére, majd belékapaszkodva felemelkedett a párnájáról, kis híján felült. Arcán a lélegzetvételnyi tudatos felismerés: ez az a pillanat. A doktor is tudta, hogy Lisa felismerte, tudta, hogy most nagyon fél, de hamarosan kitisztul majd szemei előtt egy poros út és rajta két rohanó fiatal, egyikük még indanyomokkal a lábán, a füst felé haladnak, mely mint a leírt szó, korommal vonja majd be egykori makulátlan létezésüket. Egy pillanatra egészen közel volt egymáshoz az arcuk. Egymásra néztek, majd az asszonyt lassan kezdte elhagyni az ereje, s mint az óramutatótól távolodó kis mánus, mely egy-két erőfeszítés után megáll kevéssel háromnegyed kilencen túl, lassan megnyugodott a párnán.

A doktor letakarta feleségét, és gyertyát gyújtott, majd kinyitotta az ablakot. Kintől beszűrődtek a város új névtelenjeinek késő esti zajai. Tiszta ég volt, a Perszeidák ideje. Robert Stöger a barátjára gondolt, a régi beszélgetésekre Kohnék diófája alatt, amikor még fiatalok voltak, volt színház és volt irodalom. Talán ránk is gondolt, akik szintén voltunk valaha.

A háború után Vollmert fasisztának bélyegezték, és munkatáborba vitték a lelkéssel együtt. Ötvennégyben Vollmer hazatért, Peter Teutsch a Bărăganban nyugszik. Úgy másfél évtized múlva elindultunk. Angela Hauerért, mivel nem volt diplomás, ezernyolcszáz márkát adtak, sohasem ment férjhez, és szegénységben halt meg. Vollmer lányát megtalálták búvóhelyén a szovjet katonák, évekkel később August Schlesakkal ment ki a Rajna mellé, amikor már mindenkiért nyolcezer márkát fizettek a nyugatnémetek. Paul Gabelentz sok küszködés után éttermet nyitott Freiburgban, és egy ideig boldogan élt. Wilhelm Möllendorff és az akkor már háromgyerekes Ursula ugyanazzal a hullámmal ment ki. Mikor a megkeseredett asszony és az agglegény a határhoz közeledve végre egymásra nézett, mindketten egy három évtizeddel korábbi lehetőségre gondoltak, félszeg mosolyokra és egy sötét piactérre. Lisa halála után Robert Stöger, mivel gyerekeik nem születtek, teljesen magára maradt a városban. Végül mégsem lett öngyilkos, a leépülés utolsó fázisáig dolgozott, az új lakók is megbecsülték. Ma övé a legkésőbbi évszám az evangélikus temetőben.

Végül mind elpihentünk sorra. Néha visszajárunk a városainkba, odahajt minket valami gyenge messiási vágy, hogy úgy beszéljük el a múltat, ahogyan mi láttuk, különben még a rég elporladt ősök sincsenek biztonságban. Éjjelente hallani énekünket a templomban és a színes falak mellett, a magas kerítések alatt. Fuvallatunk gyakran végigsöpör a macskaköveken, és boldogok vagyunk, ha egy-egy házat úgy látunk viszont, amilyenek mi építettük. Mert mi szeretjük a nyugalmat és a rendet, a tiszta utcákat és a nélkülünk is tovább muzsikáló toronyórákat.

Filip Tamás
HA NAGYRA NŐNEK

Nagy, álmos hidroplánok
ringatóznak a tavon,
mint a vízililiomok.

Bagoly száll fölénk a színpad
sötétjéből. Nem leng, suhan.
Úgy halad át a levegőn, hogy az
mozdulatlan marad.

Csontok napoznak az éjszakában,
zajlik a kiüzetés, mindenki
egyetlen almát vihet magával,
s benne egyetlen férget.
Ha nagyra nőnek, szét
fogják rágni a világot.

Nézzétek el, amit eddig mondtam,
a kavics beszél belőlem.
Nélküle ennél is
jobban dadognék.

AHOGY SZÉTSZÓRJA MAGÁT

A megadás zászlaja nálunk fehér,
de máshol, legyen bármilyen színű,
inkább cafatokra tépik, mintsem
a túlerőnek megadnák maguk.

Egyszerre két országban élek: egyik
diktatúra, a másik királyság.

Egyazon váddal állok egy rögtönítelő
bírótság meg egy esküdtszék előtt.

És íme, két ítélet születik:
az egyik halálos, a másik felment.
Mindkettőt megköszönöm, s mert
szabad vagyok, indulok szőlőmbe fel.

Arcomról izzadság szakad, forró itt
minden. Úgy néz rám fentről a vulkán,
mintha biztatna, hogy van még időm,
a visszaszámlálás nem kezdődött el.

Folytatom hát, amit elkezdtem, ahogy
a szarvas is nyugodtan legel, pedig
látja a leshelyet. Nézem a fürtöket,
s mintha magát a napot látnám,

ahogy szétszórja magát. Ő megteheti,
hiszen forrása nem merül ki soha.
Ma minden úgy fáj, mintha csalánnal
csaptak volna nyitott szemembe.

MEDITÁCIÓ

Még láttam őket épen.
Most sötét gyertyákat égetek
a szétporladt mérföldkövek
emlékére. Egy kanyargós
utat öleltek, s az egyikre
fordított nyolcas volt írva, mit
annyian néztek meglepetten,
hogy gyorsan lepergett róla.
Az írást nem pótolták soha,
ez a kő meztelen maradt, de

a többivel együtt szolgált
ő is, ameddig bírta.
De hagyjuk ezt most,

ez valahogy lezárható.
Azzal mit kezdjek, hogy
örökségem egy hűvös pincében
alszik, mint a bor, s én nem
tudom, hol az a pince, és erről
az jut eszembe, hogy mennyire
sírtam azon az orosz kisfiún,
aki így címezte a levelet:
„Nagyapámnak, falura.”
És szegény nem értette,
miért nem jön érte, miért
hagyja, hogy kegyetlen gazdája
mindennap üsse-verje.

FÖNTRŐL EGY DRÓN FIGYEL

Fogolykőművesek építenek valamit,
de nem épít velük az Isten.
Talán torony lesz, talán börtön,
de mindig ledől, hiába igazodtak
agyuk redői a tervrajz íveihez.

Egy drón figyelni őket fönről,
s engem is, ki a közelben ülök.
A kávéscsészétől hatodik ujjamat
tartom el és olykor megtörlöm
könnybe lábadt harmadik szemem.

Mind elolvastam a *Zöld Vadon*
cikkeit, utolsó száma volt a lapnak,
megszűnt, nincs tovább, fizetek,

le a partra. Hullámaival próbálja
hűteni magát a belázasodott tenger.

De mégis, váratlanul felforr
egész a fenekéig, összefő benne
múlt és jelen, s a világot olyan
kínzó levesszag árasztja el, hogy
még az éhezők is öklendeznek tőle.
És Sartre, ha élne, egy új
Undort írna a régi helyett.

Argus

Soós Amália

FAUSTIANA

Még mit szeretsz?

Szeretem azt, ha vágysz rám.

Hogy vágyom rád? Ily ölelésre ki ne vágyna?
Nem rólad szól, csak két karod dicséri,
ezek csak álarcai a váagnak.
Tiltott gyümölcs, mit kéjesen kínálsz,
miért lenne édesebb, mint magányos ágyam?
Miért tartanál szépnek oly mosolyt,
mely addig nyílik, míg élteti karod
lány érintése, de amint továbbállsz,
mint téli kertben rózsza, hervadoz?

Óh, tudom én, az élet oly rövid,
semminek nincs nagyobb jutalma mára,
mint amikor egy lány-mosoly vakít,
érte felkúsznék még a Golgotára.
Ha látom én, hogy vágya jönni kél
dagadó vitorlák vizein evezni,
bennem a hárfahúr tüstént zenél,
hát kell-e ennél többről értekezni?

A tenger mélye, egek magassága,
a hányódás e két véglet között
bennem a lelket kárhozatra küldi,
mert tudom, holnap máshoz lesz közöd.
A szertelen, az észbontó káprázat
csak ideig-óráig lelkesít,
tébolyult erő, ami ma vonzza
azt, amit majd holnap eltaszít.

Az elemeknek ez az örök rendje,
az erő mindig két irányba hat,
nem a természetben való keresni,
az erény csak a szellemnek vigasz.
De amint együtt pendülünk a húrral,
mely pattanásig feszül, úgy hevül,
megszűnik minden véglet a kéjjel,
az ember feloldódik legbelül.

Az embernek a lelkét eladni
a szerelemért tán megéri,
ha nem aprópénzre váltott
nárcisz-fényezés kíséri.
Óh, zsenge lelkű mákvirágnak
nem való ily gyötrelem,
szirma, mint vihartépte nyárban
a földön hever becstelen
holnap, amint a hajnal
aranyfátylat bont földre s égre,
ha tudom, álomba szendergésed
másik asszonyszív kísérte.

TALÁLKOZÁS

Semmire nem gondoltam akkor
a világra nem figyeltem
valami zene kezdett
áradozni bennem
szétömlött
hullámozott
végtagjaimat táncba vitte
észrevétlenül magával ragadta
az idegeket vénákat
lehunytam a szemem
hogyan állni tudjak

e zavartalan zavarban
de a vér tovább forrt
mint bor ha túl sokáig
hagyják érlelődni
talán nem is
a megfelelő hordóban
pezseg kifut
már ecetes talán
semmire nem gondoltam
a világ átstrukturálta magát
dallammá a testem
egyre vadabb játszmába kezdett
szédültem forrtam loholtam
levegőért kapkodtam
egy oxigénmaszk kellene
gondoltam talán segítene
ébenfa lelkem vajon mi rázza
hideglelés a lét határa
a pezsgés örvénnyé lett belül
tépni kezdte a fákat szerteszét
heverték leszakadt levelek faágak
recsegett-ropogott a lélekerdő
nem tudtam mozdulni sem
az árban megszüntem teljesen
mint akit már elfelejtenek
feledjenek el gondoltam
feledjen *mindenki* el
csak még e rímes mámor
e szédületté idomult zene
e karcsú táncba kezdett csillagok
maradjanak

OLD FASHIONED

Ujjpercakkordok,
könnyű szárnyalás,
testté lett szellem,
szívmegkondulás.
Nyakívre, csípőre
rálehel mosoly,
hárfahúrzendülés,
ahol húr se volt.
Boricás nyelvtánc
húsdomborzaton,
pórusok hangján
zengő cimbalom,
kertté növesztett
mozgásharmónia,
testvirágzások
zöldje, illata.
Szemfénypercekben
születő titok,
bőrünket beborítják
lélekkárpitok.

Testből lett szellem,
zuhanó szárnycsapás:
testhullámtörésben
tetten ért elmúlás.
Szemfényévekben
tágul az idő,
karokba zárul
a múlt jövő.

Bihari Csilla Rozália

HÚSVÉT

L assan lopózott a pirkadat az éjbe. Már a második falut is legalább félórája maga mögött hagyta. Ütemesen, pontos tempóban baktatott a kavicsos erdei úton. Körülötte magas erdők emelkedtek méltóságteljesen a hajnal fény-kontúrjában. Most már kicsit megnyugodott. Tudta, hogy ahogy távolodik a falutól, egyre kisebb az esély, hogy bárkivel is összetalálkozzon. Húsvét harmadnapja virradt. A fák már rügyeiket, virágjaikat bontották a csalogató fényre. *Hiszen erről szól az egész – gondolta. – Minden és mindenki meghal, aztán újjászületik. De vajon neki megadatik-e ez a lehetőség?* Érezte, hogy a mai nap fontos változásokat hoz az életébe. Szinte megbánta már, hogy eljött arról a helyről, de valami állatias menekülési ösztön arra készítette, hogy induljon, amilyen gyorsan és észrevétlenül csak tud. Senkinek nem szólt. Otthon már biztosan aggódnak érte. Az apja valószínűleg még szeszszagban lebegve húzza a lóbórt az első szobában, de az anyja... Ő biztosan már kétségbeesve keresi az utcában fel s alá. Egy pillanatra beléhasított a fájdalom, ahogyan elképzelte az anyja arcát, amikor kiderül. Ő pedig eltűnt, és semmi nyomot nem hagyott maga után. *Zöld erdőben jártam, két ibolyát láttam, el akart hervadni, szabad-e locsolni?* – motyogta magában, miközben a fák felé fordult és könnyített magán. Most már érezte, hogy fárad és szomjas, de még legalább egy órát gyalogolnia kellett, amíg eléri a következő forrást. Felhúzta a sliccén a cipzárt, és hirtelen felpillantott. A halott avar és az apró ágak ropogására lett figyelmes. A fák között a látási viszonyok sokkal rosszabbak voltak, mint az úton és a puszta, dombos részeken, ahol a Nap már vörösével kente el a szürke árnyékokat. – *Szél lesz. A változás szele* – állapította meg, aztán tovább kémlelte a fák sötét, rejtélyes rengetegét, de hiába. Nem látott semmit, ami megmocant volna. Aztán hirtelen újabb neszt hallott, de ezt már közelebbről. – *Az erdőnek füle van, s a mezőnek szeme van* – jutott eszébe a bölcsesség. A gondolat valami torz, beteges mosolyt csalt az arcára. Óvatosan mozdult, nehogy elijessze a zaj okozóját. Aztán hirtelen, egy határozott csapással leterítette. – *Megvagy. Piros tojás, fehér nyuszi, locsolásért jár a puszi* – szavalta lelkesen gagyogva, s azzal

a halott állatot a két fülénél fogva megragadta, gyanakvóan szétnézett, aztán tovább baktatott az út szürkéségében.

Nagycsütörtök óta készülődött és készített megállás nélkül. Kitakarította a ház összes zugát, tiszta, keményített terítőket és függönyöket rakott fel az ünnepre, és a kamrát finomabbnál finomabb étkekkel halmozta meg. Szokatlan volt számára ez a nagy sürgés, mégis jólesett, és változást hozott egyhangú napjaiban. Azokra az időkre emlékeztette, amikor még a férje élt, és együtt volt a családja. Azóta férjét és mindkét gyermekét is eltemette. Csak a távol élő unokák maradtak neki. Ők pedig ritkán, évente egy-két alkalommal látogatták meg pár napra családotól. Megértette őket. Nem várta el, hogy gyakrabban és odaadóbban törődjenek vele. Hogyan is lehetne idejük a kilencvenéves nagyanyjukra, amikor annyira leköti őket a munka, a hajtás, a rohanás. Nem akarta rabolni az életüket. Nem várt el semmit, csak adott, amennyit adhatott. Jólesett, amikor egy-egy ünnep alkalmával bejelentkeztek, és eltöltöttek vele pár napot. Ilyenkor megtelt étellel és melegséggel az egész ház, még a merev ódon bútorok is barátságosabbak voltak a belső szobákban. Múlt héten jelentették be, hogy jönnek. Azóta boldog készülődéssel töltötte az idejét. Csak ilyenkor nem volt magányos. Máskor mindig. A szomszédokra nem igazán számíthatott. Ma már senki nem törődik a másikkal, mindenkinek elég a saját baja. „Isten ments, hogy egy idős asszony ügyes-bajos dolgaival kezdjen foglalkozni az ember. Akkor aztán soha nem tudja levakarni magáról. Mindig talál kifogást, vagy alkalmat a fecsegésre és a siránkozásra. Ezeket pedig egyszerűen nem lehet visszautasítani, mert ugye tisztelni kell az időseket. Így megy ez falun. Városon szerencsére már más világ van. Legtöbbször még azok sem ismerik egymást, akik közös lépcsőházban laknak, így aztán nem akasztanak minden kelletlen szutyok munkát az ember nyakára.” Hallgatta egyszer végig a kapuban, amint a szomszédasszony városi barátnője fennhangon szónokolta az udvaron. Azóta senkitől nem kért segítséget, kivéve Istent. Ha a szomszéd fia segített a ház körül, elfogadta és meghálálta, de soha nem kérte rá. Szeretett adni, és cserébe soha nem kért, vagy várt el semmit.

Most mégis rosszulesett, hogy a családja mégsem látogatja meg. Megígérték, hogy jönnek. Várta őket. Készült. Ma reggel, amikor megszólalt a telefon, azt hitte, hogy már a közelben járnak. Aztán

kiderült, hogy minden hiába. Nem tudtak jönni, mert az egyik dédunokája himlős lett, így pedig nem hozhatják a gyermeket a szabad levegőre. Nincs mit tenni. Régóta nem csalódott ekkorát, szülői aggodalma mégis erősebbnek bizonyult sértődöttségénél. Ellátta unokáját nagyanyai jótanácsokkal, felvértezte a hagyományos gyógymódok és kúrák ismeretével, és elköszönt. Még csak hangján sem hallatta, hogy mennyire rosszul érintette az ügy. Letette a telefont, aztán sírt. Később eszébe jutott, hogy most csak a templomban találna megfelelő vigasztalásra és erőre, így nekilátott készülődni. A kályhán forralt vizet a nagy zöld mázas lavórba töltötte. Óvatosan hűtötte. Az ivóvizet vödörből merített hozzá hideget. Alaposan beszappanozta magát. Megmosakodott, és haját ecetes vízzel öblítette, hogy csillogóbb legyen. A kályhánál fésülte, szárította, aztán kontyba fonta egy fekete fejkendő alá. A templomban a csendes imánál felkapta a fejét. Most először nem tudta, hogy miért imádkozzon. Dédunokája gyógyulásáért, és az árvák, özvegyek, betegek, szegények boldogságáért is könyörgött, ahogyan eddig is szokta. Hálát adott az egészségéért. Végül kimondta gondolatban azt, amit érzett, az egyedüli dolgot, amire szüksége volt: *Szabadíts meg uram az élettől...* Aztán megnyugodva ment haza.

Nem volt megkeresztelve. Ez az egyetlen gondolat nyugtalanította. *Vajon meg lehet menteni még a bőrömet?* – gondolkodott. Ideges volt. Kapkodta a fejét. – *Kell lennie valahol itt egy forrásnak.* – Az erdőt kémlelte. – *Igen, ez az! Arra vannak a bunkerek, pár száz méterre pedig ott lesz a forrás. Bár záptojás szaga van a vizének, de erre a célra tökéletes. Ki tudja, hány katona vérét mosta bele az eső. Az övé már meg sem kottyán neki.* – Gondolatai messze kalandoztak. Hadgyakorlatokat, csatajelene- teket idézett maga elé. Teljesen beleélte magát. Aztán megpillantotta az első, avarból kimagasodó kőbunkert. Tudta, hogy már jó úton jár, és hamarosan meglesz a forrás. Nem tudta pontosan, hogy miért, de nagyon fontos volt, hogy megtalálja. Csak ez szabadíthatta meg Isten haragjától. A többi már nem érdekelt. Amikor még kisiskolás volt, eljárt vallásórára a többi gyerekkel, hogy ne egyedül kelljen hazakul- lognia az iskolából. Otthon ezt sosem mondta meg, és mivel egyáltalán nem is érdekelték őket a tanulmányai vagy az órarendje, nem is kérdezték soha. Szerette ezeket az órákat. Sokat segítettek abban, hogy megértse, mi miért történik az életében. Az iskolában a pap azt mondta,

hogy Isten mindenkit egyformán szeret, és senkit nem büntet meg. Ő pedig nagyon gyorsan megértette, hogy a rossz dolgok mégsem véletlenül történnek, hanem azért, mert az emberek nagyon gyakran, sőt, idejük legnagyobb részében rosszak, vagyis éppen a bűnök valamelyikét követik el, ezzel hátat fordítva Istennek. Az Úr pedig nem beszél hátakhoz és süket fülekhez, hanem egyszerűen békén hagy minket. Leveszi a gondját rólunk addig, amíg rá nem jövünk, hogy nélküle semmire sem megyünk a piti kis emberi életünkkel. Mindig nekünk kell hozzá szólni és őt keresni. Ha sokáig nem tesszük, könnyen elveszhetünk. Egy idő után azzal igyekezett kompenzálni pogányságát, hogy el-elszökött a templomba is, de otthon szigorúan tiltakoztak a keresztelkedése ellen. Hülye kuruzslásnak nevezték az egészet. Valójában, mint később megtudta, az adó miatt szakítottak az egyházzal, és a hittel is. Így aztán egy idő után kimaradtak az életéből a tilos templomlátogatások, a vallásórák és végül Isten. Most azonban eljött az ideje a nagy találkozásnak a Teremtővel, és ezt tudta. Tudta, hogy bíróság elé van idézve, hiszen senki nem szólhat bele az Ő munkájába. Azt viszont meg akarta mutatni a Úrnak, hogy választott. Ehhez azonban meg kellett találnia a forrást.

Miután hazaért, első dolga az volt, hogy megpakolt egy kosarat kamrája legfinomabb falataival, és átvitte a szomszédba. A szomszédai közül az egyetlen család, akikre bármikor számíthatott, igencsak népes volt. Ő sem tudta pontosan, hogy hány gyermeket neveltek a kapun belül a két kis szobában, mivel a nagyobbak már mind külföldön próbálják a szerencséjüket, a legkisebbek pedig bölcsőben, óvodában és kisiskolában vannak. Nem is zaklatta őket gyakran, és mindig meghálálta a segítségüket. Leginkább a legnagyobbik fiút kedvelte, aki már bőven a huszas éveiben járt. Bal lábának félszogsége miatt azonban nem tudott az otthontól távol boldogulni. Így aztán bármilyen alkalmi munkát elvállalt, amit a faluban el tudott végezni. Neki is ő segített a leggyakrabban. A gazdag kosárral óriási örömet szerzett a családnak. A gyermekek ugráltak a boldogságtól, és mohón láttak neki az ebédnek. A nagyobbik fiú nem volt otthon, pedig neki külön pénzjutalmat szánt. *Reggel locsolkodni indult, s azóta nem jött haza – mentegetőzött az édesanyja. – Később biztos bekopog. Soha nem hagyná ki a kedvenc szomszédját. Majd visszaküldöm tőle a kosarat. Meg sem tudjuk hálálni!*

Zöld erdőben jártam, kék ibolyát láttam. El akart hervadni, szabad-e locsolni? Megörült az ajtóban felcsendülő versnek. Beinvitálta a vendéget, hellyel, süteménnyel, borral kínálta, bár kételkedett benne, hogy jól tette-e, hiszen a vendég szemei már csillogtak az alkoholtól. Váltottak pár mondatot, aztán eszébe jutott a pénzjutalom. Kedvesen átnyújtotta neki. Köszönet helyett azonban más választ kapott:

- *Ez elég kevés. A locsolásért mit kapok?*

- *Tessék, fiam?* – kérdezte megrökönyödve.

- *Ez nem elég, mama. Nekem több kell* – válaszolta beteges vigyorral az arcán.

- *Most csak ennyit tudok adni. Majd következőkor. Késő van. Sötétedik. Kérlek, lassan indulj haza, hogy tudjam bezárni a kaput* – hebegte ijedten.

- *Nem kell. Már bezártam* – villantak a szemek. - *Na, tessék szépen megmutatni, hol van a pénz! Hol rejtegeted? A bugyogóid között a szekrényben? Vagy a padlódeszka alatt?*

Nem érte el a belső szoba ajtaját. Érezte az ütést a tarkóján. A fejkendő és a hajfonat kivédtek valamennyire az ütést. Nem tört be a feje, de az ajtófélfá között összeesett. Aztán hallotta a harsány kacagást. Érezte, szinte maga előtt látta, ahogy felemeli újra a mankót és lesújt. A tisztaszobában a padlón elkenődött a vér. Ráfröcskölt a függönyre és a keményített terítőkre.

Éjféltajt zárta vissza a kaput. Tudta, hogy menekülnie kell, csak azt nem tudta, hogy ki, vagy mi elől. A két falu közt találkozott az éjjeliőrrel, aki az út közepén lődörögve töltötte ünnepi műszakját. Talán meg sem ismerte. A sötétben nem fedezhette fel a vért a ruháin. Most mégis úgy érezte, hogy tudják és a nyomában vannak.

Mire elérte a forrást, teljesen világos lett. Nem tudta, hogy körülbelül hány óra lehet, vagy mennyi idő telhetett el. Az időérzékét teljesen elvesztette, annyira lefoglalták a gondolatai. Nekilátott a szertartásnak, és emlékezetből szónokolni kezdte az igét a forrás felett: „*Nekem adatott minden hatalom mennyen és földön. Menjete el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében...*” (Máté 28, 18–20, Ref)

„...keresztellek én téged az Atyának, Fiúnak és a Szentléleknek nevében. Ámen” – ebben a pillanatban meghallotta a szirénák hangját. - *Hát eljöttetek értem.*

Csikós Attila

HOHE MESSE

A hatvanas évek elején édesanyám eladta keresztretjvényen nyert, három bakelit lemezt tartalmazó Bach albumát, mert édesapámmal szerettek volna egy íróasztalt, és egyszer kettesben elmenni étterembe is. Az emberi szabadság határtalan. Ugyanakkor nem tölt ki minden hézagot, sosem lehet egybefüggő egész, hiszen az ember nem lehet ugyanakkor Istent idézően elvarázsolts, amikor jóllakott.

Hosszan tipródott a szerény, de otthonos albérleti szobában, az ablakon ki-kínézve az épülő Derkovits lakótelep felé, az egyik első őszi délutánon, miután még egyszer, utoljára meghallgatta a H-moll misét.

A hatvanas évek elején csak pár éve, hogy elkezdtek a forradalom után elítéltek kivégzéseit. A szombathelyi őszi délután mégis *ugyanolyan* volt. A mindenség örök és egyetemes (példaértékű és etalonnak állítható) sárga, alkonyi fényekkel beszórt, még fáradt zöld párában lebegő, de ereszkedő dallammenetű, egészében véve boldog – ha ez a szó egyáltalán lehet a kiegyensúlyozott, az életre bölcsen és mégis parányit megszeppenten rátekintő, kissé *spleen-es* lelki állapot színónimája – szeptemberi kora estéje közeledett. A Fő téri „Hangya” tömve emberekkel, a padokon párok, sakkozó öregurak. Akkor még nem esett, felhős sem volt az ég. Az egész még egy egybefüggő és koherens beszéd, alany és állítmány békés és nyelviileg nem kifogásolható együttállása, szóváltásba keveredett ragok és levert melléknévek. Az áruházzal szembeni kis, füves részen kinyílt egy szál virág. Fura. Nagymamám a Rendelőintézetben, mivel főorvosa, Dr. Vukán nem rendelt aznap délután, asszisztensként fájdalommentesen kihúzza egy beteg bal felső hatosát. A Rendelővel szemben ácsorgó Lenin-szobor bronza lassan hűlni kezd. Megy le a nap. Ugyanakkor édesapám Utassy versét javasolja közlésre a Vas Népe szerkesztőségében. Az ember nem ugyanott, nem ugyanakkor, és sosem ugyanúgy szabad. Függőleges, nyolc betű, Magyarország miniszterelnöke. Pár éve volt, hogy felvonultunk a szobra mellé, a magyar szabadság mellett tüntetni, megint és megint. És megint. Pár év szabadság. A szobrok szabadsága is viszonylagos, ugyanis az a szobor, ami kétezerhatban még a szabad-

ságvágy, a felszabadulás reményének és állítmányi megtestesülésének bizonyítéka volt, ma egy hiányos mondatszerkezet – vö. Ruskik, haza! Máshol áll alanya, állítmánya. Vízszintes, négy betű. Élet. Okozó tényező, írja a szótár, működtető energia az emberben, az állatokban és a növényekben. A hatvanas évek elején édesanyám sok rejtvényt megfejtett, egyet, talán a maga kíváncsiságából – működtető energiától áthatva –, talán apám biztatására beküldött, hátha nyer. Nyert. Bach H-moll miséjét három bakelit korongon *Johann Sebastian Bach, Dresdner Kreuzchor, Staatskapelle Dresden, Rudolf Mauersberger* felirattal ezerkilencszázötvenkilencből.

Persze, ha az élet okozó tényező, akkor elgondolkodhatunk, hogy a szabadság csak okozat-e, azaz az életből mint leírhatóból és megismerhető valóságból fakadó „attribútum”, vagy éppenséggel ok, a születésre lehetőséget teremtő (miként hat nap alatt), a lét bizonyosságát bárdolatlanul a sötét Univerzum képébe dörgölő premissza-e, tehát afféle *feltétel*, afféle *vágy*, afféle *gondolat*, *szikra*, azaz az okozó tényező oka, mely nélkül nincs is okozat, nincs semmit sem „okozó” élet, nincs Teremtés, és Teremtés nélkül Isten se talán, nincsen sors se, mely a szabadságra, mint „olyanra” visszanéz, hogy követi-e még? Én tudom, hogy sokan feltették már ezt a kérdést, és meg is van a pontos válasz, de. A válasz annyira evidens, mondhatni triviális, hogy az embernek néha el kell adni keresztrejtvényen nyert, díszdobozos Bach lemezeit pár évvel ötvenhat után egy esősbe forduló, amúgy korábban derűs őszi napon.

Az antikvárium, mely a Fő tér végén, mindjárt a Ferencesek temploma előtt, szemben a Keringővel állt, általában négykor már bezárt. Édesanyám épp zárásra érkezett a Sportházból, mert elhúzódtott egy megbeszélés a következő évad színházi előadásairól, s mert indulásakor még tiszta volt az ég, esernyőjét hátrahagyva lépett ki a Művelődési és Sportház dolgozói bejáratán, nem számolt az eső lehetőségével, ám mert ettől függetlenül az eleredt, mi több, zivatar-szerűen tombolni kezdett, bőrig ázva lépett be a por szagú, nyomdafesték és Rácز bácsi hajszeszétől meglepően édeskés illatú üzletbe. Hosszú szőke haját, ami az úton a hátára tapadt, még a nagy üvegajtó előtt kicsavarta. Csuromvíz volt. Még szerencse, hogy a díszdobozt a bakelitekkel betekerte egy Nagycsemegés nejlonszatyorba. Még szerencse, hogy esett, mert Rácз bácsi gyűlölte a vizet. Így nem indult el haza

pontban négy óraker, s így édesanyám még éppen el tudta adni a lemezeket. Alig múlt valamin.

Állt a polcok előtt a nagy utcai vitrinben, az utcáról talán nem is látszott, és megilletődött és szomorúan eladta élete egyetlen *nyereményét*, hogy egy vagy két bő bekezdéssel szabadabb legyen a története. Amint a közlés, par excellence a jelentés is kitör a mégoly szabad és jelentés és közlés nélküli nyelvi szerkezetekből is, a kisebb nyomás felé halad, árad, magasztosul, jelzősödni és terjengeni kezd. (Írni lehet *posztmodernül*, olvasni nem.)

A határtalanság érzése is emberi, különben nem tudnánk értelmezni sem Bachot, sem a Bibliát, és különösen – e kiművelt rajongásokon túl, később – nem fedeznék fel egyre figyelmeztetőbben magunkon az évek múltával az agorafóbia tüneteit, egyre aggasztóbb jeleit a tértől, az időtől, végső soron a szabadságtól való tartózkodásunknak, gyötrő szükségét annak, hogy tisztában legyünk a hónapok, napok és aztán az órák szabta keretekkel, végső határaival minden mondatnak, minden birtoklásnak és minden imperativusnak. Határtalanságba zárva, ahogy Nagy Imre kommunistaként a parlamenti *dolgozóban*. Alig pár éve volt. Hogy szabadságunk, mint egy kvantumfizikai kísérlet során, mindenkinek máskor, máshogy és más kvantitív jellemzőkkel mutatkozott meg a rendszerváltás után, az talán éppen annak a bizonyítéka, hogy *valami* mégiscsak történhetett.

Miután eladta a H-moll misét, édesanyám becsukta maga mögött az antikvárium ajtaját, és megállt a Márkus Emília házával szemközti bejáratban. Langyos volt a könnyű szél, esőszagot hozott, szakadoztak a felhők, és kedve lett volna meginni egy duplát a szomszédos vendéglőben, de aztán mégis úgy döntött, hogy elindul a Belsikátoron át a buszpályaudvar felé.

Bach H-moll miséjének három bakelit korongja, *Johann Sebastian Bach, Dresdner Kreuzchor, Staatskapelle Dresden, Rudolf Mauersberger* felirattal pedig bekerült Rác bácsi legszebb, elhúzható üveggel felszerelt tárlóinak egyikébe, nyomattal kifelé.

El kell, hogyne kéne! hagyni bizonyos tárgyakat (megszabadulni, konvertálni, lemondani róluk, elengedni), bizonyos lejtéseket a szövegben. Melyek időre, korra, földrajzi elhelyezkedésre utalnak, bizonyos szavakat, melyek súlyt raknak az emberekre, miáltal ők *újraélik* ezeket a terheket. Így minden kor számára az élet, ez a lassú monológ, újra

meg újra titok marad. A tömörítés nem stilisztikai mód, hanem a túlélés feltétele. Húzni. Miáltal élni. Eladni, eladni, eladni egy rétegzettebb narratíva és szerkezet reményében, élni a cselekményben, nem beleolvadni magunk (lásd: íróasztal és kettes' vacsora ígérete).

Miután meglett az íróasztal, és a kettesben tervezett vacsora talán elmaradt, apám sokat dolgozott, akkor kezdte a Jelentkezünket, meg kellett egy szék is, ha már az íróasztal meglett, a vesszőket ki kell tenni (asztal, szék), a tárgyragokat az életben (kellett venni egy széket is).

A regények szükségszerűen bonyolódnak, az ágyhoz kell dunyha, huzat, ágas-bogassá válik az élet, a cselekmény mindegyre felüti a fejét, és magyarázatokat követel: ki, kivel, mikor? Rajcsák Ferit kiengedték, a fegyveres összeesküvés vádját nem sikerült rábizonyítani, de ehhez is kellett egy szék, amire támaszkodhatunk: köpött. Spicli lett, bár utóbb az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából előkerülő dokumentumok szerint éppen az a sógora tartotta „Majrés” fedőnéven a kapcsolatot a *szolgálattal*, aki Feriről terjeszteni kezdte az egész gyalázatot.

Karácsony előtt, a szokásos nagytakarítás közben, a Rakéta típusú szovjet porszívó motorjának zajában is ijesztő hangerővel, szokatlan időpontban, délelőtt tizenegy órakor, háromszor egymás után megszólalt a csengő. Szürke, fáradt szombati nap volt, esett is valami, se hó, se eső. Édesanyám kikapcsolta a porszívót, melynek turbinaszerűen kiképzett villanymotorja még vagy két percig, egyre lassuló mozgással, egyre halkabban forgott tovább, és az ajtóhoz sietett. Összehúzta mellén a blúzát, kapkodva a hajába túrt, és bizonytalanul, kissé ijedt arckifejezéssel ajtót nyitott.

Pápó, nagymamám testvére, a bohém és művelt suszter, későbbi iskolai pedellus mosolygott rá a lépcsőházban, borostás arcán szétszaladó redők mögül csillogó szemmel, puha télikabátban, kalapban, kezében egy sietősen becsomagolt, szalaggal átkötött csomaggal. Nem szólt semmit, csak kacshintott, és Édesanyám kezébe nyomta a pakkot a szalaggal.

Bach H-moll miséjének három bakelit korongja volt, a díszdobozon *Johann Sebastian Bach, Dresdner Kreuzchor, Staatskapelle Dresden, Rudolf Mauersberger* felirattal. Egyenesen Rácz bácsi egyik legszebb vitrinéből. Valamelyik lemez papírtokjában később megtalálták azt a

feladóvevényt, mellyel Édesanyám beküldte a keresztretjvényben megfejtett mondatot.

Az egészben talán az a legmeglepőbb, hogy Pápó mit sem tudott az asztról, a vacsoráról és a székről, arról az esős, őszi délutánról, csak azt tudta, hogy Édesanyám szereti a H-moll misét.

Aztán, ahogy ott álltak egymást átölelve, félig az előszobában, félig még a félhomályos lépcsőházra nyíló ajtóban, Édesanyámnak az is eszébe jutott, hogy akkor kell venni egy lemezjátszót is, mert a régi időközben tönkrement, talán el kell majd adni a régi kredencet, úgysis beszorult a felső fiók, s így akkor nem lesz vége a hurcolkodásnak, ahogy a történetet sem lehet befejezni, a múltat tehát, sem eltörölni, sem lezárni, amiből meg az következik, hogy a jelen *szabadság* is igen kiszámíthatatlan állapot. Sosem tölt ki minden rést és hézagot, sosem teríthető ki, mint széthajtogatott hasáb (vö.: pokróc) a létezés teljes felületén, de valahogy mégis tapasztalható és *megélhető*.

Kék angyal

André András

APÁM MEGRÓJA A GYÜLEKEZETET, EGYBEN TARTÓS NÉMASÁGOT ÜZEN

Az idők méhe tán egy érett, sárga körte kivájt belseje, egy feketébe hajló, mélykék festékekkel bemázolt körtéé, melyben rostszálak izzanak, belső Nap süti, míg a gyümölcs héjára az elveszett, rozsdás zsákvarrótú deres petéket rak.

Ősz végi vagy téli este volt; állok a konyhai ládán, fürdetés után, anyaszült meztelenül.

Ötéves vagyok, Zsuzsi, Ernő bátyám lánya három.

Meghitt, *fűszeres ólzsivaj* (néha egy-egy dévajabb, fölcsapó nővér-nevetés taréjos hulláma loccsan a lámpafénybe), ember-nyelvezetre lefordított *angyalszöveg* forr takarékon... A felnőttek az aszú-szegénység csillogó borát töltögetik magukba, ízlelni lehet az együttlét *mindörökké*-hangulatát.

Kortyolgatják visszafogott, föl-fölizzó szomjúsággal, s szürcsölgetve persze. De hamarost fölébrednek: Zsuzsi már alattam-előttem áll, mindent tudó vigyorgással

legyintgeti mutatóujjával a *billentyűm*; „mi ez itt, mi?, mi ez itt?“, és hatékony

hátszéllel, anyja nevetésével támogatva bátorodik, a büntethetetlen mosoly zsírja majd-kibuggyan száján.

Én nem tudom: van olyan, hogy színarany, gyilkos szégyen? Lehet.

De hát ki bántott meg? Üvöltök, ordítok, minden gátat letiporva.

Nem túl hamar, de elül, meg-megcsillanó, kebles poharak aljára hül a nevetés,

anyám levesz a ládáról, ölelem őt, ölelem, *lészünk ketten egy testté*, bőrébe szisszenve elpezseg szégyenem.

Apám *szelíden* megrója a *gyülekezetet*, ám egyben tartós némaságot üzen – még most is néz rám, mint akiben a libikókázó kétely a meggyőződés oldalára billent; *ez a gyerek már tényleg nem kellett volna...*

NEM LEHETETT ELÉG

Hogy könnyű dolguk lett volna velem szüleimnek, bizonyára túlzás,
de mindenesetre könnyebb, mikor (higany-vérű, izgulens, utóvéd
gyerekecske,

Lajos bátyám szerint egyszerűen Hazudós-Tagadós Viribjancsi) már
csak én boldogítottam őket otthon.

Apám így is be akarta varrni néha a számat,
anyám pedig sokszor a sírásig *elérzékenyült*.

Voltak azonban vidám napocsák, vidám napocska-töredékek, nem is
oly ritkán,

ugyanis mindkettőjüknek akadt némi hajlama (különösen apámnak,
aki paripát

szégyenítő nyihogásban teljesedett ki néha) *elbogatellizálni* a velág
tökéletesen zárt, ám huplis *köreit*.

Ugyan hogy ugorhattam volna félre, s főleg miért, a csipkés tréfák
nyomán meggyúlt jókedvük elől?

Ó, a meghitt, *nyári* pince az úrnek *alján*, egymásra rímelő, nevetve
összezsengő

triászunkkal, melyet el nem sodorhat sosem az időóceán!

Olykor magunkban is, egymáson derültünk –
a csodatévő humorból nem lehetett elég...

ÖRÖKKÉVALÓSÁG-FORGÁCS
EGY ELŐSZOBÁBAN

A Papa, feleségem édesapja, mikor már valóban beteg lett,
meglehetősen vegyes érzelmeket váltott ki belőlünk, melyek két
alappilléren álltak: a részvétünkén a betegsége, és a dühünkén, tarka
alakításai miatt.

Grimm doktor, aki már szinte házról házra szálló, jóságos *Grimm*-madár vala, régi-régi ismerősként járt a családhoz, s ilyenkor megtört, szelíd, mégis határozott hangján kérlelte *Árpikámat* egy kicsit több türelemre.

Én mindig élvezettel figyeltem, ahogy szűken vízszint alá lejtette az injekciós tűt, csudálatos tartalmát egy csepp erejéig *megvéreztetve*.

Egyszer, tán váratlanul fölvillogó, kétélű pillanattól vezéreltetve, visszafogott kajánsággal fűzött *lábjegyzetet* a szurihoz:

„nna, *Árpikám*, most visszakapsz egyet abból a sok fölbökésből, amivel a *Jajácskát* (Mama) illeted...”

Jajácska volt, ki legelőbb rötyörészni kezdett, de mindannyian rövidesen követtük példáját, beleértve természetesen a *recsegő* páciens is – annyi bizonyos, hogy betegséggel pár percig senki nem gondolt, csodát mívelt a doktor, csodát.

Szárnyak

Ábrahám Erika
PLÁZAVERSEK

A TERMÉK JELLEGÉNEK MEGFELELŐ

Óriás tévét cipelnek,
a fiú elől, két generáció
elfér közöttük, a lány
olyan távol mögötte,
egyforma alkatúak, fehérek,
lépésük ritmusa összehangolt,
a tárgy súlya egyforma mély
vágást ejt a két tenyéren,
a súlypont majd csak a lépcsőn
csúszik át arra, aki közelebb
kerül a föld magjához,
a fiú arcán, hogy fiatalok
ekkora teherhez, a lányén,
ki akarta jobban.

Kihez kerül majd a gyerekekkel,
viszkispohár vagy partvisnyél
zúzza be a képernyőt, vagy
kettétört karnis zuhan rá, nesze,
baszd meg, mindennek a fele,
vagy az idők végezetéig áll
majd a levegőtlen térben?

SITCOM

Esténként plázákba járok,
szórolapok hátára jegyzek fel félelmeket,
másokét könnyebben artikulálok.
Záráskor kiült kanapéről nézem,
a szemközti üzletben hogy húzzák le a rácsot,
egy hang figyelmeztet, hogy vége,
megköszöni, hogy itt hagytam a pénzem.

A redőny még egy utolsót üzen,
látható marad, amiből kizár, erről
eszembe jut, hogy nem tudunk szakítani,
aztán, amiben bízni lehet, megnyugtatóan
egyenletes surrogással ereszkedik.

IDEGEN

A kis pincsert
a feljáróhoz kötötték
a bolt előtt, ahol megálltam,
hozzám futott az igazáért,
pórázát föltekerte, sírt,
a rettegés időtlen.
Gazdája tejet vett vagy
cigaretta a túléléshez, és
szabálykövető magatartást
tanúsított, amennyiben.
A kutya reszketett. Jön mindjárt,
mondtam neki, ne félj. De nem
simogattam meg, mert idegen.

KORPUSZ

A nagy test ernyedten ült
az anyósülésen. Nem volt éhes.
A hosszú pirosnál mindössze
egyszer nyúlt a zacskóba lassan,
könyékből mozdult a keze,
az óriás mellek nyugodtak.
Úgy tette nyelvére a csipszet,
akár a szentelt ostyát, s várt,
rágás nélkül, zárt ajakkal.
Ujjait összedörzsölve hosszan
morzsolta le a törmelékét.
Kellő nagyításban láthatók
a jólétdarabkák az ölében.

Szente B. Levente

VALLOMÁSOK

A SÁRGAHÁZ FOLYOSÓJÁN

Szinte földszagú most a meleg.
Eltompul az agy, akár egy régi kardél,
megváltozik a belső én.
Merev lesz, mint a kihűlt szerelem.

Ilyenkor, a bizonyosság és a megbizonyosodás
már nem a mélyből fakad. Egy ablakon át ki-
be nézel, nem ugyanaz. Más lesz a táj. Odaát
ömleng, talpad alá csusszan a lelkiismeret.
Itt rád erőszakolt szó-rácsok között hadakozol,
közben elhítetik veled, a béke színeiben
a magasztos Isten hangja szól.
Ne, a szomszédok harcaiba ne avatkozz!

Varjak, csókák, hollók keringenek mindenhol.
Iszonyatos híreket hoznak, jólétről azonban
semmi, senki nem papol.
Szárnyuk alatt bomlott elméjű évszakok éden illata:
önnön magányát temeti a démoni hasonlat.
Újra és újra megismétlődik minden.
Kegyelet, tisztelet? Hol van már az...
Ellenséged is te magad vagy.

Érezni, hogy az éhes istenek intenek.
Kilépni hogyan, merre? Elvettek mindent tőled,
mi józan volt, emberi, tiszta, gyermeteg.
Szóbeszéd csak a „lehetett volna máshogyan élni.”
Élni. Élni mint örök ember. De tisztességes
ember, szerető társ nélkül, istentelenül, minnek?
Ne áltassanak. Nincsenek hősök!

Áldozatok vannak!
Miránk csak a gépszem figyel.

HATÁRESET

József Attila emlékének

Elül egyszer, csendben megszűnik
minden határ – aludni tér a régi szemmérték,
mozdulatlant sejtet idelelt testekben a rög,
agyadba hasít, szúr az utolsó beidegződés.

Álomtócsákban fogsz lakni,
egyik helyről a másikba költözöl,
nem lesz ott nappal, sem éjjel,
fényárnyék sem üldöz, többé nem öl,

csak létezel, mint egy égi jel;
mind, kit szerettél, az öreg időben megy tovább,
a lelkek egy darabkája még benned ég,
emlékeztetőül, hogy az édeni illat el sosem vész.

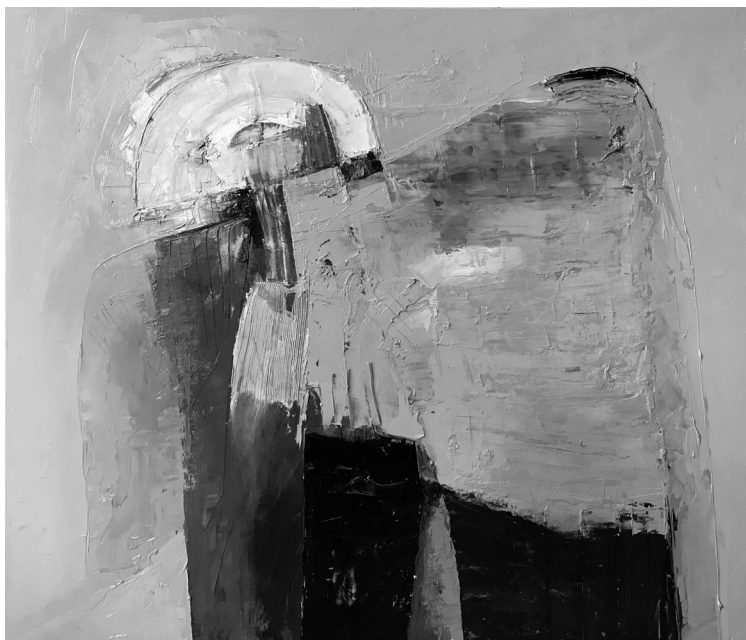
A mérce, meg a határ is mozdulatlan immár,
korona vagy, kérdésben a felelet,
széplélek és finom látélet. Voltál, leszel...
Csak határeset. És üzenet, hogy emlékeztess.

KÍSÉRTENEK

amikor még
csak a „*valahová*”
átjáróit kerestem

sokak szemében
most ötven felé is
még mindig az utat nézem
s nem várom meg többé míg
felszáradnak ama szép arcokon
a sós tengerek –

álomban ott vannak
azok a szemek
elkísérnek és kísértenek
a fodrozódó tekintetek
mint nyárestén remegő pipacsok

Sárga angyal

Elena Vlădăreanu

SZABADIDŐ

the robots are coming

A kapuk bezáródtak. Elnyelték a zajokat. Nagy termekben a robotok álma. A poszthumánok a dobozok felé tartanak. A bölcsődék és óvodák kiürülnek.

Boldogság, nyugalom, jólét. Biztonság.

A vásárlás, a konzol, a szex. A partik.

A veszekedések. A házvezetés. A wall. A közös étkezések.

Minőségi időtöltés a családdal.

A mollok nyugtalan játszóterei.

Menekülés a nagyvárosból. A természetjárás.

Egy nő listát készít: dolgok, amiket elvesztettem, írja.

A macska simogatása, a semmibe bámulás, a frissen darált kávé.

A hét mérlege: a 140-es részlegen egy robot összezúzta Wandát.

12 éve dolgozott neki. Szabályozta beállításait.

A robotnak semmilyen oka nem volt, hogy elhagyja a 130-as részleget, és arra sem, hogy átvegye az irányítást.

Egy robot nem öl, csak ha arra van beállítva, hogy öljön.

Németországban Hans 22 éves volt. Próbálta helyreállítani.

A robot felé fordult és nekinyomta egy vaspolcnak.

Semmi sem maradt Hansból.

Emberi hiba. Hangsúlyozzuk. Emberi hiba. Ne értelmezzék másként.

És amennyiben valakinek a hibája, akkor ki a hibás?

„Fontos megértenünk, hogy a robotot nem hibáztathatjuk.”

„Műszaki és erkölcsi szempontból ez a sajnálatos baleset hasonló egy olyan balesethez, amiben a gépkezelőt szétzúzza a gép, mert nem használta a biztonsági felszerelést.”

Rozina megállás nélkül 11 órán keresztül állítgatta a gépeket.

Átköltöztette őket egyik teremből a másikba, adatokat vitt be, programokat telepített és törölt.

Csiklandozta őket és megbabonázta őket.
11 órával később gépekkel a nyaka körül halt meg.
Légzőszervi elégtelenség.
„Nyilván ennyi munkaóra után akadnak hibák is.”

Mérleg: a bevásárlóközpontokban sikeresen lecserélték
az utolsó pénztárgépkezelőket is.

Mások kezdik előlről: új munkanapot jelez a képernyő.

Mert:

A szabadidő elveszett időt jelent.
Ha időt veszítesz, pénzt veszítesz.
Az önműködő robotok felügyelik a telephelyeket.
Elkülönítve folyik a munka.
Ugyanabban az időpontban lépnek be, ebédelnek.
Dohányzás betiltva. Az óránkénti öt perces
cigaretaszünetet szem és hát óvására
tartott szünet váltja.

Új generációk várhatóak
átalakított
feljavított verziók
hatékonyabbak
szemfájdalmaktól mentesek
a gerincferdülés végre
a múlté

Akinek szabadideje van a mai világban, az tudatlan vagy örült.
Vagy soknullás összeget örökölt.

A szabadidő egy utópia. Az embereknek meg kell érteniük, hogy ha nem szeretnék, hogy felcseréljék őket, be kell bizonyítaniuk, bármennyit képesek dolgozni stresszes környezetben, erre hajlandóságot és kitartást kell mutatniuk.

Igen, azt kérjük tőlük, hogy amit eddig szerencsétlenül szabadidőnek neveztek,
azt áldozzák fel, mert mi sokkal többet nyújtunk nekik: munkahelyet,
biztos jövedelmet, egy célt. Egy családot.

Mérleg: „Az ügyfélszolgálati munkatárs” a múlté. A Soft Bank
1000 humanoid robotot helyezett üzembe, minden ázsiai fiókjánál
egyet-egyét,
így az ügyfeleket egy intelligens robot fogadja, tőle kapnak útbaigazít-
ásokat
az ügyfélszolgálatos személy helyett!

Menj el az ajtóig, nyisd ki, és mondd el, mit látsz! Olyan emberek
végeláthatatlan sorát, akik alig várják, hogy átvegyék a helyed.
Nem is tudsz majd rendesen örülni a szabadidődnek,
valaki már a meleg székednek fog örvendeni.
Aki sétálni megy, elveszti az úri helyet!

Több robot, még több szabadidő.

Az emberek nem értenek egy dolgot: nem felcserélik őket,
azaz nem jelentős mértékben, hanem a robotok által feljavul
életminőségük, több szabad idejük lesz.

Hogy? A munkások attól félnek, hogy felcserélik őket gépekre? Igen, és?
Mi a teendő? Biztosan van megoldás. Én emellett vagyok: több munka,
kevesebb szabadidő. Hadd lám csak, a munkások töltsenek több időt
munkahelyükön, gyakrabban lássuk őket, rögtön megoldódnak
A problémák.

ők azt mondják: szabadságot kértetek, szabadságot kaptatok
ők azt mondják: most jó a szabadság, most jó...
milyen elvárásaitok vannak még?
ők azt mondják: nesze nektek
kevés pénz
elbaszott karrier
lefejelés

ők azt mondják: az emberek nem egyenlők, az egyenlőség a csóróknak való
ők azt mondják: az én szavazatom nem egyenlő a te szavazatoddal
ők azt mondják: abból, ami téged körbe vesz, és ami minket körbe vesz,
ami veled történik, és ami velünk történik,
elegünk lett abból, hogy nevünkben döntsél,
te túl sokan vagytok

ők azt mondják: kérjük, hogy iskolázottság, munkahely, fizetés
függvényében lehessen szavazni
azt akarjuk, hagyjanak minket, hogy országunkat kiszedjük a szarból
ők csak úgy tudják kiszedni az országot a szarból, ha távol tartják
magukat a csöcseléktől, a barmoktól, a szegényektől
ők az elit
az elit azt mondja: a szegények és a bevándorlók ne részesüljenek
ingyenes orvosi kezelésben
segítsünk nekik
jussunk végre valahára a végére!

az elit azt mondja: a mi hibánk, hogy nincsen munkájuk?
a mi hibánk, hogy jobban szeretnek lustálkodni, mint dolgozni?
nem gondoljuk
nem szerettek tanulni, a munkát sem szeretik
ellenben a szabadidő... csak szabadidő legyen
szabadidő és ingyen pénz

legyen már vége az eltartottaknak és a bácsikáknak!
csapjunk kérő tenyerükre!
ők tudják, a szegénység azoké, akik nem szeretnek dolgozni
ők tudják, mi a jó, igaz és szép
ők tudják, ki hülye és miben mérik a hülyeséget
ők tudják, ki szorgalmas, és ehhez mérhető életet érdemel
ők tudják, hogy a túl sok munkától nem halsz meg
ők elmennek a munkateljesítményt vizsgáló intézetbe,
és téged is visznek magukkal,
hogy megmutassák neked, többet is tudsz dolgozni
ők tudják, hogy ez az ország azért olyan amilyen, mert senki
nem dolgozik teljes gőzzel

hogya elmennének ők innen...
de hát hogy menjenek el, mikor ennyi dolog van?

Ők hogy tudják ezt csinálni?
Ők hogy tudják a munkát az első helyre tenni?
Ők hogy tudják a munkát a család elé helyezni?
Ők hogy tudnak egy héten 168 órát dolgozni?
Ők hogy tudnak nap mint nap, évről évre 3:45-kor kelni?
Ők hogy tudják és te nem?

Ők a család nélküli emberek, mert a munka az igazi családjuk.
Ők mindig elérhetőek, mindig kéznél van telefonjuk, elvégre azért mobiltelefon.
Ők nem rendelkeznek szabadidővel, mert ők uralják az időt.

Mérleg: 5000 csecsemőt vittek haza, miután a külső méhben kifejlődtek. Tökéletesek, semmilyen rendellenességet nem állapítottak meg náluk. Ennyire egyszerű ma szülőnek lenni. A gyerekek már nem szexuális aktus beteljesülésének megterhelő következményei, hanem egy megfontolt egyéni döntés felvállalásai, eszközök és idő spórlásával.

Mérleg: újabb siker Alice megalkotóinak. Az *Alice minden idős embernek* program ma jelentős állami támogatást kapott, ennek köszönhetően év végéig 3000 idős ember otthonába fogadhatja Alice-t. Amennyiben minden idős részesülni fog Alice felügyeletében és szolgálataiban, a szépkorúak nehézségei csökkennek. Alice párbeszédet tud folytatni, adatokat memorizál, arcokat és neveket, észben tartja a gyógyszerek órarendjét, hangokat tárol, mozgatja végtagjait és szemgolyóit. A program jobbá teszi a fiatalok életét, akik így egy fogas kérdéstől szabadulnak meg, és több időt szentelhetnek saját életükre. Emlékeztek még, hogy mondták szüleink, a mai öregek, mikor kicsik voltunk? Nem lesz senki, aki egy pohár vizet adjon. Nos, Alice megteszi ezt helyettünk: odaadja majd azt az átkozott pohár vizet!

Legyünk komolyak, 40 éves korban senki sem tudja újra kitalálni magát. Remény van, mert ugye, ő hal meg utoljára. De mondok nektek valamit: a reménnyel, mint olyan, a seggedet sem törölheted ki. Meg kell állnod egy pillanatra és elgondolkodni: miket tudok elvégezni, mit tud megtenni egy gép, és mit nem. És mondok még valamit: egy gép szünet nélkül tud dolgozni, éjjel-nappal, egy gépnek nincsen szüksége alvásra, vécére, cigarettára, uzsonnára, szexre, hétvégére, vakációra. Ő mindig ott van. És itt van a lényeg, hogy te ember vagy és az ember nem tud mindig ott lenni. Az ember pihenni akar, bámulni a falakat, kúrni akar, kiverni, dohányozni, kaja-pia, Antalya, ultra all inclusive, és mindeközben dőljön a pénz, csak dőljön, dőljön. Na de ezt így nem lehet.

Szkenneld az agyat. Mérd a kreativitást.
Mennyire vagy kreatív?
Mennyire leleményesek a megoldásaid?
Hogyan válhatsz hatékonyabbá munkáltatód számára?
„Segíteni fog abban, hogy hatékonyabb legyek munkahelyemen.”
Az agyad elszegődött hozzájuk,
nekik dolgozik, és ők szeretik ezt.

ki gondol ezekre a srácokra
kinek van ideje rájuk
ki kérdi meg mi van velük
milyen anyák álmodták meg őket tartották ölben adtak csicset nekik
ezek a srácok azt mondják: az emberi lények annyira problémásak
az emberi lények fárasztóak
soha többet nem lépünk kapcsolatba valós személyekkel
némelyikük autókat gyűjt
nekünk is megvan a gyűjteményünk
mi nem akarunk szexet csak érzelmi kötődést
mikor véget ér a munka nem akarunk zsörtölődő nőket
minőségi időt akarunk magunknak

úgy eltölteni szabadidőnket ahogyan megérdemljük
a világnak így kell elfogadnia minket máskülönben
elmegyünk a nagyvilágba
ezek a srácok gyalog járnak metróznak kenyeret
és zöldségeket vásárolnak
beülnek a liftbe kiszállnak a tizediken
napi 9 órában úgy tesznek mintha emberek lennének
pletykálják kollégáikat teletömik érmékkel a kávégépeket
feladatokat kiviteleznek
dead-line-okat tartanak be némelyiküknek pszichoterapeuta
segít végigsiklani az életen
ezek a srácok a szilikon bőrhöz hajhoz és belső szervekhez
mennek haza
a valós képzetekhez a visszafordítható fejhez
a lokomotorikus gyorsasághoz
a verbális képességekhez a szimulált orgazmushoz
az időzített nevetéshez
selyem ruhákat és öltönyöket választanak
fürdőzéseket és piknikeket szerveznek
horgászni mennek
síelnek és eveznek tolószéket tolnak
amiben a szilikon arcok nyomorékot játszanak
imádkoznak hátha
boldogok

férfiak
eleget dolgoztatok eleget törtétek magatok
térdig lóg kezetek a sok munkától
isten hozott a munka nélküli világban ettől fogva
más lesz az életetek
egy örökkévalóságnak tűnő virtuális valóság vár rátok
mostantól csak játék játék játék
senki sem fog számon kérni
senki sem fogja kitépni kezetekből a távirányítót
senki sem fogja azt mondani menjél már arrébb

senki sem fog arra kérni dolgozzatok éhen nem haltok
és szomjan sem gödröt fetrengtek a kanapéba
de miért is érdekelne?
valami amire egész életetekben vágytatok
csak ti és egy véget nem érő élvezet.
Az idők végezetéig.

Egyeseknek talán szükségük van egy szünetre
Beállítják realitásukat és bemerülnek
Egy szélben hajladozó Duna-deltába
Szárcsák vadkacsák kormoránok egyéb jelentéktelen madarak
Zöld és majdnem meleg víz
A rovarok zümmögése nádas
Egynéhány örök másodpercig tartó ugrásban levő ponty

De mégis
Az ég nem elég kék

De mégis
Mindent be lehet állítani.

Egy valós szél által felfújt nejlonzacskó
Egy ugyanannyira valós gebe egy öreg szekér elé kötve
Halad át a tájon
Klip-klap-klip-klap-klip-klap

Valakinek volt ideje egy bakancsot a fára akasztani
Madáretető
Valakinek volt ideje egy tál vizet tenni a motorbicikli mellé
Oda menekült egy cica meg sem mozdul
Öt ivarérett kandúr üldözte oda
Lehet nincsen minden elveszve.

Ők megalkotják a munka nélküli világot.

Ez az ő országuk.
A gazdagok még gazdagabbak lesznek.
A szegények mehetnek lefeküdni.
A munka végét együtt ünnepeljük.
Jössz velünk?
Az idő végtelenné válik.
Annyira végtelenné, hogy arcod tenyeredbe temetve,
Merre? És most? Mitévő legyek?,
ezeket fogod kérdezni.
A kezeim nem tudnak pihenni,
siránkozol.
Kezeim megtanulhatnának pihenni, de ki fog ezért fizetni?,
aggodalmaskodsz.
Számnak ki ad majd enni?
Ki ad neki inni?
Testemnek ki ad majd szállást?
Már most el kell döntsöd, kivel tartasz majd.
Ha a gazdagok közül való vagy, állj fel és menj közéjük.
Ha a szegények közül való vagy. *ne aggódj, minden jó lesz.*
Nézz az ég felé,
garantálom,
minden
jó
lesz.

Király Zoltán fordítása

ELENA VLĂDĂREANU – költő, 1981. február 2-án született a Konstanca megyei Medgidián. A Radio România Cultural *Timpul prezent* című műsorának szerkesztője.

Legutóbbi kötete: *bani. munca. timp liber.* Bukarest, 2017, Nemira Kiadó.

Magyary Ágnes

SZERELEM

Az első volt a legnehezebb. Az ostoba erkölcs miatt. Minden baj forrása. Ezért vívódott hónapokon keresztül. Mert egyszer egy nagy szakállú, hóbortos öregember felmászott valami hegyre, majd lejött onnan néhány kötéllel a hóna alatt, aztán méregbe gurult, őrjöngött, elrontotta a többiek örömét és ezek után mindenkit kioktatott. Így vége lett a mulatságnak, és a nép elkezdett szorongani, mert kiderült, amit korábban ártatlan szórakozásnak vélték: az bűn.

Ez ágyazott meg minden idők meghasonlásának. Amely először csak némi elbizonytalanodást jelentett, aztán átsapott önmarcangolásba, majd tusakodássá vált és végül önmegsemmisítő őrjöngés lett belőle.

Az őrjöngést a szükségszerű bukás követi. És mindez az erkölcs miatt. Amelyet gyerekkorunktól kezdve oltanak belénk. Köszönj a néninek! Mit illik ilyenkor mondani? Jól nevelt gyermek ilyet nem tesz! Ne piszkáld az orrod!

A társadalom és az ő béklyói – gondolta Diána, aki nem tudott dülőre jutni önmagával, és végső kétségbeesésében csak Horthy saját kezével Hitlernek írt és szignózott levelét lopta el, mert úgy vélte, egy ócska papírlap eltűnése nem kelt nagy feltűnést a könyvtárban. Ebben volt némi logika, mert a tárgyak legfőbb jellemzője mégiscsak a fizikai dimenzióban rejlik, nem pedig holmi szellemi értékben.

Diána szerencséje az volt, hogy soha senkinek nem jutott eszébe a munkahelyén, hogy bárki is ellophatná az intézmény vagyontárgyait, de ebből is látszik, hogy egy ilyesfajta szervezet, mint egy közgyűjtemény, sosem volt szerelmes, amely hozzáállás hatalmas felelőtlenségre vall, tekintve, hogy az emberi történelem legnagyobb örületeit mind szerelmi önkívületben követték el.

Diána tehát Olivért hívta fel, az egyetlen olyan unokatestvérét, akit ilyen kérésekkel lehetett zaklatni.

Legalább tíz éve nem beszéltek egymással, de a családi legendárium szerint Olivér, miután az érettségi helyszínéről ismeretlen helyre távozott, legközelebb Svájcból jelentkezett, ahol saját bevallása szerint állami alkalmazásban állt. A család viszont úgy vélekedett, ez nem igaz,

és a valóság az volt, hogy Olivér Spanyolországban szedett epret, ahonnan aztán átment Marokkóba „ki tudja, mit csinálni”. Akárhogyan is volt, egy idő után már azt rebesgették a családtagok, hogy újra Budapesten van és saját vállalkozásba kezdett – hogy mibe pontosan, senki sem tudta megmondani. Egypáran találkoztak is vele alattomban – esetleg pénzt is kértek tőle kölcsön, és állítólag Olivér adott is –, de ezt csak suttogva merték bevallani, mindenkit arra kérve, hogy tartsák a többiek előtt titokban. Így aztán mindenki tudta. Ezért mert Diána hozzá fordulni.

- Egy műkereskedőre lenne szükségem – mondta Diána a telefonba köszönés helyett –, egy olyanra, aki nem aggályoskodik.

- Minek az neked? – kérdezte Olivér, mintha csak két nappal azelőtt beszéltek volna utoljára.

- Szerelmes vagyok – vágta ki Diána az ultima ratiót.

Olivér megadta a címét. Diána rohant. A fiú a Bazilika környékén lakott egy bérház földszinti egyszobás lakásában. A lakás kicsi volt és sötét. Diána úgy vélte, egyáltalán nem illik Olivér kalandos és nagystíliú életviteléhez, legalábbis nem ahhoz, amit ő elképzelt magának. A bejárati ajtó nyitva volt. Az unokatestvére fekete selyemköntösben és flipflop papucsban ült a kanapén, mint egy unatkozó Buddha. Körülötte üres pizzás dobozok, az asztalon legalább tíz piszkos bögre. Önelégülten vigyorgott.

- Azt mondták a többiek, hogy valami vállalkozásod van – hitetlenkedett Diána, de Olivér csak fölényesen méregette.

- Minek neked műkereskedő? – de olyan hangsúllyal tette fel ezt a hiábavaló kérdést, hogy Diána tetőtől talpig elpirult.

Nem volt képes megmukkanni. Érezte, a szavak csak rontanának a helyzetet, ezért átnyújtotta a levelet. Olivér felvillanyozódott.

- Ez valódi? – kérdezte, és olyan gúnyos nevetéssel nézett a lányra, hogy az majdnem elsírta magát.

Olivér elégedetten nézte Diána vergődését.

- És még én vagyok a család fekete báránya!

De aztán könyörületet gyakorolt és megadott egy telefonszámot.

- Miklós – mondta Olivér –, régi motoros. Bízatsz benne.

Diána már Olivérben sem bízott, nemhogy azokban, akikért az unokatestvére kezeskedett. De nem volt más választása, felhívta Miklóst, az aggályok nélküli műkereskedőt. Így, ahogy kilépett Olivér

egérlyukából - mert lakásnak túlzás lett volna nevezni -, máris tárcsázta.

- János - vette fel egy markáns férfihang. Diána egy pillanatra meghökkent, de nem volt abban a helyzetben, hogy finnyáskodjon, ezért nem firtatta a név körüli bizonytalanságot. Mint kiderült, igen bölcs döntés volt, mert amikor pár óra múlva személyesen találkoztak a Művész Kávézóban, a műkereskedő már Damiánként mutatkozott be.

Miklós, János, Damián ötvenes férfi volt, harsány eleganciával öltözködött, amely fehér vászonnadrágból, bőr mokaszinból, félgig begombolt és felgyúrt ujjú ingből, valamint anyagul felvett bordó selyemsálból állt. Diánának már a három név is lelki gyötrelmet jelentett, de a selyemsál végképp kétségbe ejtette. Szárnyaszegett madárként vergődött Miklós, János, Damián pillantásában, aki úgy méregette a lányt, ahogy ő szokta szombat reggelente szemlélni a húspult választékát: marhaszegy vagy csirkemell; de végül kacsacombot vesz. Diána zavartan köszörülni kezdte a torkát. Úgy gondolta, az ilyen ügyletekkel együtt jár, hogy tűrni kell bizonyos kényes helyzeteket is.

- Hirtelen nem is tudom, hogy szólíthatom - motyogta ügyetlenül a lány.

- Drágám - vágta rá a férfi -, maga úgy szólít engem, ahogy csak akar.

Majd főúri mozdulattal odarendelte a pincért. Két bécsi kávét kért. Diána mélységesen szégyellte magát.

A műkereskedő, jobban mondva az orgazda, összeráncolt szemöldökkel csóválta a fejét. Diána szorongott, mert a férfi minden rezdülésében érezte a társadalom megvetését, valahonnan a távolból hallotta is édesanyja hangját: ejnye, és Mózes a háttérben, hóna alatt a kőtáblákkal, egyetértően bólogatott.

A férfi durva hangon parancsolt rá a lányra, amikor a pincér letette az asztalra a két csészét.

- Igya meg!

Diána úgy hörpintette fel a kávét, mint muzsik a vodkát a hosszú téli estén. Feszélyezetten érezte magát, mert tudta: rossz útra tévedt, erkölcstelen ügyletekbe keveredett és gyanús emberek társaságában forgolódik. Sírni lett volna kedve, de nem engedhette meg magának ezt a luxust, mert otthon egy ideje már minden süllyedni kezdett.

Először csak a képek a falon csúsztak le vagy öt centit. Ronda látvány volt. A tapéta a keretek alatt, az évek alatt megőrizte eredeti színét és az öt centis helyváltoztatás azt eredményezte, hogy a képek felett ott éktelenkedett a fal színétől elütő csík. De nem ez volt a legrosszabb. A szekrények is összébb mentek. Mint amikor egy égimeszelő egyszer csak elhatározza, mostantól rogyasztott térdekkal fog közlekedni. Tehát amikor egy reggel behajolt kivenni a szoknyáját, beverte a fejét. A fali konyhaszekrények is se szó, se beszéd fogták magukat és egy éjszaka alatt lejjebb másztak a falon, így a vízmelegítőt már nem lehetett a pulton tartani, Diána kénytelen volt egy hokedlire állítani.

De a leglehangolóbb nem a bútorok és egyéb dekorációs tárgyak szeszélyes helyváltoztatása volt, hanem hogy Viktor egyre jobban elmerült a saját függőségeibe. Ezt kellett sürgősen Diánának orvosolnia. Főleg miután egy reggel a férfi rossz hangulatában jól elverte a lányt, mert felfájással és idegesen ébredt. Akkor határozta el Diána, ez nem tarthat így tovább, mert képtelenség volt Viktor igényeit a könyvtárosi fizetésből kielégíteni. Ezért fordult segítségért Olivérhez. Minden meggyőződése ellenére, utolsó elkeseredésében.

- Na, akkor - mondta Miklós, János, Damián - jövő hétfőn este 6-kor keressen fel ezen a címen.

Egy névjegyet tolt a lány orra elé, amelyen ez állt: YVES THIERRY - nagybetűkkel - műkereskedő, a másik oldalon meg: Falk Miksa utca 30., és valaki ráírta ákombákom betűkkel: piros ruha és magassarkú!!!!!!! Így, a rengeteg felkiáltójellel. Igazság szerint szemérmetlen arcátlan-sággal folytak le a felkiáltójelek a névjegykártyáról. Diánában ott bugyogott a felháborodás és kitörni készült, de mire felkapta a fejét, a férfi már nem volt sehhol.

Legszívesebben utána rohant volna, de fogalma sem volt, merre induljon, ezért inkább hisztérikusan felhívta Olivért.

- Mit képzelsz ez az alak? - kiabálta, de Olivér nem volt az a kétségbeesős fajta.

- Nem akarja megvenni? - érdeklődött egykedvűen. - Ne pánikolj, van egy másik műkereskedő is a tarsolyomban.

- Megvenni?! - őrzöngött Diána -, el sem jutottunk odáig.

Olivér sokáig nem szólalt meg. Diána már azt hitte, letette, amikor az unokatestvére kimért hangon és nagyon lassan, ahogyan hibbantakkal szoktunk beszélni, elmagyarázta, hogy abban a pillanatban, amikor

hátsó szándékkal tette rá a kezét a könyvtár vagyona, onnantól kezdve kilépett az addigi egyhangú és kiszámítható életéből és megérkezett a sikamlós valóságba. Ez pedig azt jelenti, többet nem lesz a lába alatt biztos talaj, nincsenek sablonos válaszok, következőképpen felesleges hiábavaló kérdéseket feltenni, és ne ragadjon le olyan részleteknél, mint az emberek neve, mert ez a leglényegtelenebb, ami igazán fontos: senki sem tudja, hova fog mindez vezetni, ezért vegye csak fel azt a piros ruhát, fesse ki magát és jelenjen meg pontosan, mert Miklós nem szereti a későket, ha üzletről van szó.

Bár semmit sem intézett, mégis teljesen kimerülten érkezett haza. A buszról úgy szállt le, mint egy holdkóros, mert látomása volt. Ahogy ott ült a jármű hátuljában, egyszer csak megállt előtte Horthy. Összeráncolt szemöldökkel és díszegyenruhában. Diána megszeppenve nézett rá, mert tudta, akár vissza is vihetné az ellopott levelet, mielőtt bárki észrevenné, mégis bűnösnek érezte magát. Legszívesebben felpattant volna, hogy elrohanjon az első templomba meggyönni. Közben ott keringtek az agytekervényeiben Olivér szavai és a délutáni találkozás emlékei: sikamlós valóság, sablonos válaszok, piros ruha, bécsi kávé, Damián, Yves Thierry; és ha mindez nem lett volna elég, Horthy széles háta mögül egy nagyon ismerős, alacsony, aprócska bajuszú úr integetett boldogan. Így nem meglepő, hogy kótyagos fejjel támolgott le a buszról. Rossz sejtélem fogta el: az utcájuk sarkán álló villanyoszlop mögül Ilonka néni, a szomszédja leste, mikor ér már haza.

- Diácska - ugrott elé elnyűtt papucsban és otthonkában -, mindennek van határa. Ez így nem mehet tovább.

Hogy mi is nem mehet tovább, az azonnal világossá vált, amikor meglátta a házuk előtti járdára az ablakon át kihajigált konyhai eszközöket. A törekeny dolgok természetesen ezer darabban hevertek a nyári melegtől hólyagosra puffadt közterületen. Diána egy pillantással konstataálta: Viktor semmit sem kímélt, és valószínűleg már az sincs, amiből egy kávé megigyanak, már csak azért sem, mert a kávéfőző is szörnyű halálát lelta a járdán, a porcelán tejes kancsóval és a cukortartóval egyetemben.

Ilonka néni rémült arccal állt a romok felett és ő, aki Budapest ostromakor született, és bár csecsemőként, de megélte az áldott emlékezetű Vörös Hadsereg bevonulását is, sehogy sem tudott napirendre jutni ilyen barbárság láttán.

- De Diácska - hüledezett Ilonka néni -, mondja, mire jó ez?

Az a perc olyan volt, mintha egyszerre kellene elviselnie Olivér, a könnyed műkereskedő és Horthy rosszálló pillantását.

- Elnézést kérek - mentegetőzött -, drága Ilonka néni, ígérem, mindent azonnal összetakarítok.

Ilonka helytelenítően csóválta a fejét, amikor látta, hogy a lány elkezdi összeszedgetni háztartásának épen maradt darabjait.

- Én három férjet tettem el, Diácska - magyarázta feddően, miközben azért ő is ott hajladozott ép darabokat keresve -, de ha nekem akár csak egy poharat is kidobtak volna az ablakon, ők is repültek volna utána. Nem jól van ez így, Diácska, higgyen nekem, nem jól van ez így. Én három férjet tettem el, de akkor sincs jól ez így.

Néhány lábost, evőeszközöket tudtak megmenteni. A többit ki kellett dobni a kukába. Órák múlva, amikor már mindent elrendezett, bement a szobába, ahol Viktor egyenes derékkal ült a bevetetetlen ágyon és bámult maga elé.

- Mit intéztél? - kérdezte a lányt. Diána hallgatott.

- Gondoltam - bökte oda a férfi.

De az az este a továbbiakban már eseménytelenül telt. Viktor csak másnap reggel verte meg a nyomaték kedvéért. Így Diána aznapra beteget jelentett, és egész nap az üzleteteket bújta, hogy beszerezzen egy Yves Thierryhez méltó piros ruhát a hozzá illő magas sarkú cipővel és harisnyával. Az egyik boltban az eladó lány Diána ideges vibrálásait izgatottságnak vélte, ezért rábeszélte, hogy egy ilyen ruhához megfelelő fehérnemű dukál és csipkés fekete melltartót nyomott az orra alá hozzáillő bugyival.

- Minek néz engem?

- Mint akinek istenien állna ez az együttes - válaszolta az eladó lány szemérmetlenül, és mivel Diána maradék ellenállását a Damiánnal való kávézás rég felőrölte, végül megvette a kihívó fehérneműt is. Nem volt ereje az események irányítására többé. Inkább megadta magát. Jöjjön, aminek jönnie kell - gondolta, és felugrott az egyik barátnőjéhez, aki „megfelelően” kisminkelte. Borzalmas volt. De nem szegült ellen. Türt, mert csak egy cél lebegett a szemei előtt, és akkor végre megadhatja Viktornak azt, amire a legjobban vágyik.

- Baloghné - mondta Viktor -, csak ő az, aki kell nekem.

Diána tudta ezt, ezért már egy órával a megbeszéltek előtt ott állt engedelmesen a Falk Miksa utca 30. szám előtt piros ruhában, magas sarkú cipőben, csipke fehérneműben és vérvörös rúzsban. Az utcában csak úgy hemzsegték a galériák, régiségkereskedések, de egyikén sem látta az ő műkereskedője egyik nevét sem. Sőt a 30-as kapu mellett a cégtábla szerint a cég tulajdonosa egy nő. Diána nem volt bizonyos, hogy ez nem Damián/János másik neve. Olyan ideges volt, hogy a ruháját gyűrögte, a saját lábát taposta, az ajkait harapdálta és már azon gondolkodott, hogy felmászik a Szabadság hídra és a Dunába veti magát, amikor egy jól öltözött fiatalember lépett hozzá.

- Moreno úr már várja önt - mondta.

Bementek a díszes kapun. Diána a verőfényes napsütés után szinte semmit sem látott. Egyszer csak ajtó előtt állt, amelyen aranyszínű táblácska hirdette: Eduardo Moreno Sánchez. Belépve minden olyan volt, mint amelyet egy műkereskedő lakásától várni lehet. Mintha egy múzeumigazgató megbolondulna és egy olyan kiállítást rendezne, ahol egyszerre szeretné megmutatni a gyűjtemény egyiptomi darabjait barokk bútorokkal, tizenkilencedik századi porcelánokkal és az oszmán korból származó fegyverekkel. Nyomasztó volt a műtárgyak egyvelege. A hallban, ahova megérkeztek, a falak zsúfolásig voltak tele aggatva szablyákkal, puskákkal, kardokkal és festményekkel. Hogy valami megtörje a tárgyak egyhangúságát, néhány velencei tükör pöffeszkedett csillogva. Az egyik oldalon biedermeier asztalka állt hozzáillő zöld selyem bevonatú székkal, a másik oldalon vitrinek sorakoztak megrakodva kristálypoharakkal. Diána úgy érezte, mindjárt megfullad. Az elegáns fiatalember kinyitotta az egyik hallból nyíló ajtót.

Moreno, Miklós, János, Damián, Yves úr hatalmas antik íróasztal mögött ülve várta. A szoba könyvekkel és szobrokkal volt tele. A férfi elégedetten méregette a lányt.

- Elhozta a levelet?

Diána gépiesen vette elő Horthy 1942. január 10-én Hitlernek saját kezűleg írt levelét. Moreno úr elvette és szó nélkül átvonult az elegáns fiatalemberrel egy másik szobába. Diána ott maradt egyedül a súlyos csendben. Hatalmas falióra monoton hangon morzsolta az időt, a magassarkú puhán süppedt a vastag perzsaszőnyegbe, magában Olivért átkozta, amiért miatta ilyen helyzetbe került, tudta, ha megint üres kézzel megy haza, újabb centiméterekkel lejjebb fognak menni a képek,

szekrények, és Viktor ezúttal őt fogja kihajítani az ablakon. Moreno komoly arccal jött vissza.

- A levél valódi - állapította meg -, ötszázezret adok érte.

Azzal a mozdulattal egy köteg pénzt tett az asztalra maga elé.

- De jól gondolja meg!

De Diána akkor már nem látott és nem hallott semmit. Minden megszűnt körülötte, csak a pénz létezett és csak azt akarta. Két kézzel vetette rá magát, de a férfi rátenyerelt a kötegre. Diána elkeseredetten nézett fel rá. A férfi ott magaslott felette, mint valami ragadozó, aki éppen lecsapni készül.

- Ha pénzre van szüksége, én szívesen adok kölcsönt.

Diána úgy érezte, mindjárt megőrül. Kéznyújtásnyira van a céltól, és akkor ez az ismeretlen férfi - nyilván valami nemzetközi szélhámos - pont most akar ilyen kényes témáról csevegni, mint pénz, erkölcs, bizalom és élet. Ezért olyat tett, amiről ő maga sem képzelte volna, hogy képes lenne rá. Ráhajolt a férfi kezére és teljes erőből belé harapott. A férfi felszisszent a fájdalomtól, és elkapta a kezét. A lány felkapta a pénzt és fúriaként rohant el.

Baloghné. Balogné. Diószeghy Sámuel utca 16. Földszint balra. Viktor vagy ezerszer elmondta. A házat könnyen megtalálta, de a bal oldalon rengeteg ajtó sorakozott, és egyiken sem volt névtábla. Fogalma sem volt, melyik mögött uralkodhat Balogné, boldogságának kulcsa. Néhány suhanc álldogált az udvaron, kérés nélkül biccentettek egy irányba. Diána boldogan rohant oda, de nem akart ajtóstól rohanni a házba, ezért visszanyerve valamit abból a jólneveltségből, amivel szülei anyai éven keresztül kitartóan küszködtek, óvatosan kopogtatott.

- Na! - szólt ki egy cigarettától elnyűtt női hang.

Diána igennek vette, és belépett. Olyan volt, mintha Olivérhez érkezett volna meg, bár az unokatestvére minimalista stílusban berendezett lakása - más szóval: férfiasan praktikus - semmiben sem emlékeztetett Balogné inkább eklektikusnak nevezhető stílusára - vagyis a környéken és távolabbi vidéken kidobott minden felesleges kacatot ebben az aprócska lakásban halmozott fel, és nyilvánvalóan nem tűrte a pazarlást. És ezt minden egyes, a lomizásból szerzett bútordarab bizonyította. Az udvarról - pont mint Olivérnél - a konyhába lehetett belépni, onnan nyílt a szoba. A konyhában példás

rend volt, ahogy mondani szokás, a padlóról is lehetett volna enni, Olivérnél ez nem volt lehetséges.

- Cipő! - kiabálta bentről ugyanaz az érdes női hang.

Diána azonnal kiugrott a magassarkúból, és magában hálás volt, mert a vérvörös rúzs és a kényelmetlen cipő nem az ő világa volt.

Tehát harisnyában járult Baloghné színe elé, aki a hatalmas plazma-tévével szemben ülve királynői mozdulattal fordult felé. Hatvanas cigányasszony volt. Hajzuhatagát a feje búbján kontyba fogta össze. Valamikor ébenfekete lehetett, de akkor már több volt benne az ezüstbe hajló szál. Fülében óriás méretű és feltűnő arany fülbevaló csüngött. Arcát ezer ránc borította, szigorú szempár vizsgálgatta a világot és keskeny száját némi megvetéssel szorította össze. Üzleti sikere ügyfelei lenezésén alapult. Ezzel vívta ki a tiszteletüket, mert Baloghnéval senki sem mert kukoricázni. Felette a falon, barokkos aranykeretben, balra Madonna gyermekével, jobbra Zámbo Jimmy gurgulázó szőke hajfürtjeivel. A tévében Baloghné éppen a *Nézz le rám, oh Istenem* kezdetű számot hallgatta átszellemülten, a meghatottságtól szemeit törölgetve.

- Baloghné?

- Attól függ, ki kérdezi - vetette oda a nő.

- Viktor felesége vagyok - motyogta Diána.

Baloghné azonnal kikapcsolta Zámbo Jimmyt, a feje fölött lógó kislámpát felkapcsolta és alaposan megvizsgálta a lányt.

- Felesége?

- Hamarosan.

- Üljön le, mert így kitöröm a nyakam, nem oda, hanem abba a karosszékebe.

A kanapén, jobbján, egy öblös és nagyon piros fotel várta, hogy Baloghné ügyfelei helyet foglaljanak. Diána ezt tette.

- Megmondtam neki, hitel nincs.

Diána, mint túlhevült csitri tette ki az asztalra a züllött műkereskedőtől megszerzett pénzt. Csillogó szemekkel nézett Baloghnéra, mint aki dicséretre vár, mert ez a város legrosszabb hírű utcájában trónoló zug drogdíler, aki a tudatmódosító szerek koronázatlan királynőjének gondolja magát, még életében bizonyára nem látott ilyet. Már az eddigiekből is kiderülhetett, Diána nem sokat tudott az életről és az emberismerete nyugodt szívvel pocséknak volt mondható. Csak ezért

fordulhatott elő, hogy ennyire félreismerte a helyzetet és Baloghnét. Az asszony megértő együttérzéssel nézte a lány gyerekes boldogságát.

- Tegye el a pénzét - mondta csendesen -, errefelé ennél kevesebbért is öltek már.

Baloghné felemelte a kezét. Pont úgy, mint Jézus, azokon az ábrázolásokon, ahol Isten fia egyik kezét a szívére helyezi, a másikat intő módon tartja és mutat vele az ég felé. Jézus vélhetőleg a menny felé emeli ujját, Baloghné a falon lógó Madonnára hívta fel így a figyelmet.

- Tudja, miért szeretem én a máriapócsi Szűzanyát?

Diánának elképzelése sem volt, ő csak vásárolni szeretett volna a keservesen megszerzett pénzével és nem értette ezeket az embereket. Egyik sem az üzlettel foglalkozik. Diána, bár izig-vérig bölcsészlánya volt, a pénz és a kereskedelem világát teljesen másnak képzelte el, de azzal nyugtatta magát, hogy az más, ott komoly üzletemberek öltönyben és nyakkendőben legális ügyletekről döntenek. Ebbe az illúzióba kapaszkodott, és abba, hogy végre meg tudja szerezni azt, amire Viktornak szüksége van. Lassan bármire kész lett volna, ha Baloghné vagy az ezer nevű állítólagos műkereskedő szélhámos nem akadályozák. Ha Viktor megnyugvást lelne, akkor megáll a tárgyak süllyedése, és ők ketten végre boldogak lehetnek.

Mert nincs nagyobb tudatmódosító szer, mint a boldogságban való reménykedés, amely azzal csalja lépre áldozatait, hogy már csak egyetlen akadályt kell legyőzni és megvalósul az áhított földi éden. És Diána tudta: senki sem fogja észrevenni a könyvtárban a levél eltűnését, és ha mégis, senki sem fog rá gyanakodni. Mert miért is tenné? Ő mindig is kiváló munkaerő volt. Senki sem emelhetett kifogást ellene.

Elhatározta, hogy másnap bemegy a könyvtárba, minden lehetséges fellelhető könyvet elolvas a máriapócsi kegyhelyről, mert az igazat megvallva, nem sokat tudott a Mária-kultuszról, és Baloghnénak ez nyilvánvalóan nagyon fontos volt, márpedig Diána szerény számításai szerint hosszú távú lesz a köztük létrejövő üzleti kapcsolat.

- Ez a Mária sír - mondta Baloghné ünnepélyes hangon -, mert minden nő ezt teszi, az asszonyok könnyei viszik előre ezt a világot, és - itt hatásszünetet tartott, és a másik kezét emelte fel a másik

oldalán logó Zámbo Jimmyre mutatva –, ahogy a király énekli: egy jó asszony mindent megbocsájt.

Lendületos mozdulattal vett elő az egyik csicsás díszpárna alól egy zacskót.

– Százezer – mondta.

Diána úgy érezte, ez nem vele történik, hanem egy másik személlyel és ő csak zavaróan közlőrl szemlélheti az eseményeket. Ez a másik Diána gondolkodás nélkül számolta ki a pénzt, kapta fel a tasakot és rohant el Baloghnetől. Ez a másik Diána gátlástalanul lökött félre egy öregasszonyt, amikor felszállt a villamosra, és gondolkodás nélkül vetette le magát az egyetlen üres székre, miközben egy terhes nő nehézkesen igyekezett azt magának megszerezni, de sajnálatos módon alulmaradt a versenyfutásban. Ilyen az élet – gondolta az a másik Diána, akinek a gondolatai már otthon jártak, elképzelte, ahogy belép és a szekrények, képek visszaszöknek az eredeti helyükre, eltüntetve azokat a ronda fehér csíkokat, amelyeket az elmozdult tárgyak hagytak maguk után. Viktor mosolyogva és megborotválkozva jön elé és közli: kész a vacsora – pizstráng grillezve – és megnyitna egy üveg rozét. Diánát annyira elragadta a győzedelmes csatája felett érzett boldogsága, hogy a buszról leszállván elsodorta egy fagylaltozó kisgyerek összes gombócát, majd lendületesen haladt tovább, még Ilonka nénit sem vette észre, aki szokásához híven, a gangon tevékenykedett, mert szeretett első kézből tudomást szerezni a lakók viselt dolgairól, ezért virágöntőzssel próbálta leplezni érthető kíváncsiságát.

Diána izgatottságában alig tudta kinyitni a bejárati ajtót, perceken keresztül ügyetlenkedett a zárral, amikor egyszer csak kitárult, és ő berobbant a lakásba.

– Megvan! – kiabálta önkívületben, de Viktor nem jelent meg a szoba ajtajában.

Diána óvatosan nyitott be. Viktor ugyanott ült, ahol reggel hagyta, és ugyanúgy meredt maga elé. Meg sem moccant, meg sem mukkant. Nem nézett fel. Diána diadalittasan tette le elé a kincsekkel tele zacskót, amelyet élete kockáztatásával szerzett meg. Viktor unott arccal nyúlt Diána szerzeményéért, kinyitotta és anélkül, hogy akár egy szót is ejtett volna, azonnal *fogyasztani* kezdett.

Diána vágyai közül egy sem teljesedett be. A tárgyak nemhogy nem szökcentek vissza eredeti helyükre, hanem még lejjebb araszoltak.

A lány azzal nyugtatta magát: a padlónál kénytelenek lesznek megállni, de persze nem így történt. Viktor nem szólt hozzá, Ilonka néni sértődötten nézett át rajta, amikor esténként hazaért, mert tüske maradt benne a korábbi incidens miatt, amikor köszönés nélkül viharzott el mellette a lány, és várta volna a bűnbánó bocsánatkérést. Aztán a könyvtárban valaki megemlítette az egyik munkatársi értekezleten, hogy mintha nem találnák az ominózus Horthy-levelt, de nem tulajdonítottak jelentőséget a bejelentésnek, mert általában soha semmit sem találtak, ezért csak megkapta a bejelentő az ilyenkor szokásos fejmosást, de ami a legrosszabb, a Baloghnétől megszerzett zacskó mesés gyorsasággal ürült ki, amiatt aztán Viktor egyre idegesebb lett, Diána pedig szorongani kezdett, mert fogalma sem volt, mit lophatna el legközelebb.

Végül Pázmány Péter Kalauzára esett a választása, amelyet 1613-ban adtak ki Pozsonyban. Úgy vélte, több szempontból is ésszerű ezt ellopnia, hiszen Baloghné szemmel láthatólag mély vonzalmat táplál a katolicizmus iránt, és mi lehetne katolikusabb, mint Pázmány, és bizonyára a selyemsálás pojáca műkereskedő is némán fog leborulni, mert ilyen könyvritkaságot nem mindennap vehet az ember a kezébe, ráadásul az is a Kalauz eltulajdonítása mellett szólt, hogy náluk a könyvtárban Pázmányt csak a csökönyös barokk bigottként emlegették, jobban mondván a főnöke nevezte így, akinek valami pereputtya népbiztos volt és Kun Béla személyes jó barátja, így aztán nehezen vette be a gyomra a reakciós katolikus maszlagot. Szívességet teszek tehát – vélte Diána, mindenki jól jár: a drogkereskedő, az orgazda és a könyvtár.

Magabiztosan hívta fel Damiánt.

– János – vette fel szinte az első csengés után a férfi.

Diána már nem jött zavarba ilyen csacskaságoktól.

– Holnap felkeresném az irodájában – közölte eltökélt hangon a lány –, természetesen, ha alkalmas.

– Magának, drága, minden alkalmas – és mielőtt Diána megmondhatta volna, hogy esze ágában sincs ostoba maskarába öltözni, csak azért, hogy kedvébe járjon valami himihumi egykor jobb napokat látott bonvivánnak, a férfi letette. Sajnos Damián/János nem engedte, hogy megélje nőiességének ezt az új fázisát, amikor már fel mer szólalni a saját érdekében. De Diána nem tántorodott meg egy percre sem, így

aztán farmerben és vászon tornacipőben jelent meg a Falk Miksa utcában.

- Pázmány? - nézegette elgondolkodva a férfi az 1613-ban megjelent könyvritkaságot, úgy téve, mintha semmit sem észlelt volna Diána lázadásából, legalábbis ami a ruházkodását illeti – értékes, ritka darab.

Majd letette a könyvet és mélázva elnézett a lány feje fölött. Diána kezdett kétségbeesni, mert már megint nem értett semmit.

- Nyugodtan nézesse meg - igyekezett menteni a menthetőt -, valódi. Nézze, ez Esterházy Miklós könyvtárából való.

Vehemensen hajolt át az asztalon és nyitotta ki ott a könyvet, ahol látszott: a Kalauz valóban a herceg könyvtárának egy darabja. Azonban a férfi nem vette le a szemét arról a pontról, amelyet már percek óta bámult. Diána ijedten kapta oda a tekintetét, de ő nem látott semmit, a csupasz falon kívül. A sírás kerülgette, mert Viktor bogyói már fogyóban voltak és Ilonka néni is megállította a ház előtt, hogy ő ezt már nem tűri, pedig ő igazán sok mindent megért, hiszen három férjet temetett el, de olyat ő még nem élt meg, hogy a felette lévő lakásból úgy csorognak alá a tárgyak, mint alattomos vízcseppek csőtöréskor. Diána ijedten rohant fel a lakásba, és látta, Ilonka néni nem túloz. A képek és a szekrények eltűntek, egyedül Viktor duzzogott ádáz tekintettel a szobában, és amint meglátta a lányt, csak felhördült, majd teljes léleknugalommal megverte.

Szóval nem volt veszténivalója. Mindent egy lapra tett fel: vetközni kezdett. Pázmány csóválta a fejét, Balogné mutatóujját a máriapócsi Szűzanyára emelte, Ilonka néni valamit emlegetett a második férjével kapcsolatban, Diána nem értette a szavait, de érezte testén Viktor öklének súlyát, miközben az élete szép lassan elsüllyedt, mint portugál kereskedőhajó a Jóreménység fokánál.

EPILÓGUS

Harmadikként a szintén 1613-ban, Kolozsváron megjelent erdélyi országgyűlési törvénycikkeket tartalmazó kötetet lopta el, mely kiadvány értékét tovább növelte Bethlen Gábor saját kezű aláírása és viaszpecsétje – de ez már a könyvtárban is feltűnt. Feszült homlokráncolás volt az első reakció, és adminisztrációs hibáról beszéltek. Ez náluk a fejetlen rendetlenség szinonimája volt. Később már ilyesmit emlegettek: kínos félreértés. Ez már jelezte, többről van szó, mint nagyvonalú

filológusi trehányáságról, ez bizony maga a bölcész apokalipszis. Ekkor ütött be a ménkő! Kiderült: Pázmány is eltűnt. A főnök úgy megijedt, mintha maga Jézus jelent volna meg az egyszeri népbiztosnak, aki első pillanatban úgy véli, ez csak rossz vicc; majd meggyőzi magát, ez valóban csak egy rossz vicc, egész egyszerűen nem kellene annyit inni. A főnökük azonban nem került ilyen melankolikusan elmélkedő hangulatba, hanem erőt vett rajta valamiféle spirituális önostorozás:

- Ez Isten büntetése - mondta, és amikor az is kiderült, hogy Horthy Hitlerhez írott levele sincs meg, hörögve vetette magát a földre és hisztizni kezdett, mint egy hároméves kisgyerek. - Már csak az hiányzik, hogy megjelenjen nekem a csökönyös barokk bigott pápista - bömbölte.

Ez nem következett be, de az nyilvánvaló volt: ha értékek tűnnek el, akkor tettesnek is lennie kell.

Így aztán Diánának bőven volt alkalma az előzetesben az események alakulásán elmélkedni.

Először is nem értette, Viktor miért nem támogatta. Már amikor kiderült az országgyűlési könyv eltűnése, a lány otthon megemlítette, de úgy tűnt, Viktort csak Baloghné csomagocskái érdekelik.

- Hülye tyúk - bökte oda foghegyről -, ha nem értesz hozzá, minek bűnözől?!

Baloghné rosszállóan csóválta a fejét. Majd felajánlotta, a legközelebbi búcsújárásra Diána is tartson vele Máriapócsra, de addig nem ártana elmenni a Szűzanyához imádkozni, bármelyik templomban, és bár nem ér annyit, mint a máriapócsi fohászkodás, de a búcsúig az is megteszi. Diána ekkor hívta fel Damiánt.

- Miklós - vette fel a szokott módon a férfi. Diána zavartan hebegte bele a telefonba, hogy a könyvtárban bajok vannak.

A Gerlóczyban találkoztak.

- Van útlevele? - kérdezte köszönés helyett. Diána elértette a kérdést, azt hitte, ajánlatot akar neki tenni, csak nagy nehezen fogta fel, hogy a férfi kiadatási egyezményekről beszél.

- Dominika vagy Thaiföld - mondta Damián -, mert ezeken a helyeken nagy európai kolóniák vannak. Hondurast vagy Nicaraguát nem ajánlanám. Új-Zéland túl drága.

Diána csak ekkor esett igazán kétségbe. Mert az egész úgy hangzott, mintha ő bűnöző lenne. Ez a férfi olvasott a gondolataiban.

- Drágám - fogta meg az asztalon a kezét -, maga bűnöző.

Diána fejében ezer gondolat kavargott. Legfőképpen az, hogy ő nem tud Viktor nélkül élni.

- Márpedig kénytelen lesz - mondta Miklós.

És igaza lett. Mert amikor elfogták, az ügyvédje - Olivér kezeskedett érte - szerint ideális esetben is nyolc év lesz az ítélet. Viktor pedig el sem jött meglátogatni. Fel sem hívta, és amikor ő kereste, akkor szó nélkül letette. Ilonka nénitől üzenté meg, ne zaklassa, nem kíváncsi rá többet, mert nagyot csalódott benne.

- Látja, Diácska - sírdogált Ilonka néni -, jobb férjeket temetni, mint értük börtönbe menni.

Baloghné sokkal praktikusabb volt, és megnyugtatta a lányt, nem kell izgulnia, rengeteg embert ismer odabent és a legjobbkhöz ajánlja be, hogy ne essen bántódása.

- Az unokahúgom - magyarázta Baloghné - ugyanabban a cipőben járt, mint maga. Éjjel-nappal strichelt, hogy annak a gazembernek mindene meglegyen. A különbség csak az, hogy neki időben megjött az esze.

- Hogyan?

- Hogyan-hogyan? Hát leszúrta azt a gazembert. Látja, Diána, ezért potyognak a könnyei a máriapócsi Szűzanyának. De ne féljen semmit, nagyon rendes lány.

Damián Új-Zélandról küldött képeslapot és ezer dollárt, amellyel azonnal kivívta rabtársai között a tekintélyt. Ez igen - mondták, és ezer ötletük volt arra, miképpen kell az ilyen gáláns férfit hosszú távon egy nőnek magához láncolni.

AJÁNLÁS

Herceg, a szerelemről annyi mindent összeirkáltak az elmúlt századokban - főleg a férfiak -, hogy felesleges szöszaporítás lenne ehhez bármit is hozzátenni. A szerelem ugyanis egy piros nüansz. Nüansz, mivel hajlamos jelentéktelennek tűnni, aztán a legváratlanabb pillanatban eme csekélység hirtelen óriás hólyaggá duzzad, amely gömb a belső feszültségtől bármelyik pillanatban kipukkanhat. És ha már a lehetőség adott, akkor az be is következik. A gigászivá növekedett nüansz felrobban, és a belső tartalma ráömlik a világra. Ekkor derül ki róla, hogy valójában piros. Valami vérvörös színű lötyty, amely víznek túl

sűrű, vérnek meg túl híg, és tulajdonképpen akkor nyeri el végső formáját, amikor szétfolyik a térben és beszivárog az elme rejtett zugaiba.

Jó Hercegem, a szerelem olyan, mint amikor enni adsz az oroszlának, az meg hálából felfal. Majd amikor végzett veled, unottan törli meg a száját és néz új áldozat után. Téged már elfelejtett, legfeljebb a szájában hosszasan elidőző ízről sejtí, mintha részese lettél volna az életének. Mintha. Valami rémlik neki. De elhessegeti az idegesítően zümmögő gondolatot, mint a szájából kilógó húscsapatok körül keringő szemtelen legyet. A légy nem nyugszik, ezért dühösen csapja le a mancsával, majd undorral pöcköli arrébb a tetemet. Ezzel lezártnak tekinti az ügyet.

Léda

Halász Péter

A PÁRVÁLASZTÁS ÖRÖMEI ÉS NEHÉZSÉGEI A MOLDVAI MAGYAROKNÁL¹

Az ember élete körforgás, tulajdonképpen mindegy, hol kezdünk a megismerésébe. A gyermek megszületik, felnő, felkészül az életre, párjára lel, gyermeke születik... – aki aztán felnő, felkészül az életre, párjára lel... és így tovább, körbe-körbe. Vagy nem is körbe, hanem spirálisan, mindig egy kis eltéréssel: vagy feljebb, vagy lejjebb, nemzedékről nemzedékre. Elhatározás kérdése tehát, hogy hol is kezdjük egy-egy jelenségének bemutatását, az első csóknál vagy az első gyermeknél? Ebből az összefüggő folyamatból ragadok ki most egy szépségében és veszélyeiben is megragadó mozzanatot, a *párválasztást*, s lehetőségeimhez képest igyekszem bemutatni annak többé-kevésbé eredeti, újabb divatok által még kevésbé deformált állapotát.

Olyan közösségekben, mint a moldvai csángómagyaroké, melyekre a mai, felbillent értékrendű világban nem igazán lehet jellemző az átgondolt és a célszerűen megtervezett életmód, az élet egy-egy sorsfordító eseményének szervezéséhez, lebonyolításához és megéléséhez *nagy szükség van a hagyomány erejére*, hogy a folyamat ne vezessen kisikláshoz. A hagyomány segítségével ugyanis nem kell mindig és mindent újragondolni, latolgatni, nem kell mindenkinek újra és újra kitalálnia, hogy az emberi élet során adódó kellemes és kellemetlen, avagy a bármilyen formában jelentkező feladatokat miként oldja meg, hanem elég igazodnia az „*így szoktuk*”, az „*illen a szokás*”, „*apám, anyám is így csinálta*” rendjéhez. Még így is bőven akad számtalan váratlan, döntést igénylő esemény, de az energiákat mégsem kell szétforgácsolni, mert azt már „megoldották” és a maiakra hagyományozták az előttük járó nemzedékek.

Persze tudnunk kell, hogy az egész szokásanyag, amit itt némileg rendbe rakva igyekszem tálalni, a valamikor egységes világkép olyan maradéka, ami hasonlít egy sebtében kifosztott kincstárra; senki sem

1 Részlet az „*Első csóktól az első gyermekig*” – *Párválasztás, házasság, gyermek a moldvai magyarok szokás- és hiedelemvilágában*” című, az NKA 201102/03104. sz. kutatói ösztöndíjának támogatásával készülő monográfiából.

tudja mekkora részét vitte már el a tolvaj idő. Senki sem tudja, hogy amit még találunk benne, azt mikor, s miért éppen ezeket hagyták itt. Sőt, a megmaradt értékek egy részét össze is törték, mielőtt a kincstárat kirabolták volna. Amit ma még megtalálhatunk, olyan, mint egy gazdag mellékletekkel eltemetett nagyúr hevenyészve kirabolt sírja. Ráadásul ezeknek a népszokás-relikviáknak a maradéka nem is azonos állapotban maradt ránk, a valamikori egységes műveltségnek minden „síról” más és más, a pusztulás különböző állapotában lévő emlékeit hozza felszínre a képzeletbeli ásó, vagyis az emlékezet. Ezeket kellene egymás mellé helyezve, eredeti értelmüket és szerepüket megsejtve, netán megértve, a hiányzókat képzeletünkkel kiegészítve, több-kevesebb sikerrel életre kelteni, vagy töredékesen értelmezni. Mindenhol *különböző mértékben* pusztuló anyagról van szó, s nehezíti a helyzetet a valamikori közösségi tudás individualizálódása, személyre szabódása, aminek eltérő mértéke torzítja a gyűjtött anyagból kibontható képet. De a számos esetből talán megmutatkozik valami arról, hogy mi is ennek a valamikor összefüggő kulturális kincsnek a lényege, s mi az, ami alkalmi cifraság, egyéni esetlegesség rajta és benne.

„*halgas kusa, ne ugas, hadd djüllen a guzalasz*”²

A párválasztáshoz szükséges ismerkedési lehetőségek közül kétségtelenül a *guzsalyasok* és a különböző *táncos összejövetelek* működtek a leghatékonyabban, de azért voltak egyéb lehetőségek is, ahol a fiatalok ismerkedhettek, sőt *megismerkedhettek* egymással. Ezek részben összefüggtek a guzsalyassal és a táncokkal – mint a haza- és a kikísérések, a kapuknál való búcsúzkodások –, aztán a *guzsalyoskodás* és az *együthálások* különféle formái és alkalmi, a *búcsúk* forgatagáiban való részvétel, újabban pedig a *diszkóbeli* találkozások.

A két világháború közti időben a párválasztás és az „udvarlás” hagyományos rendje már felbomlóban, a viselkedés rendjét megszabó szabályok pedig átalakulófélben voltak Moldvában, az egyének egyre kevésbé tudtak igazodni a szellemi örökség által megszabott keretekhez és támaszkodni a hagyományos rend elemeire. Egyfelől érvényben volt – pontosabban még hatott – az az örökség, hogy „a legény soha nem

2 „hallgass kutya, ne ugrass, hadd gyűljön a guzsalyas” In Wichmann, Yrjö: *Wörterbuch des ungarischen moldauer nordcsángó- und des hétfaluer Csángódialektes. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki, 1936. 213.*

teheti be a lábát a lány házába, csak kinn a kapuban beszélgethetnek – *tanácsolnak* –, együtt sétálhattak fel s le az úton.”³ Máshol ezt nem vették olyan komolyan, s mikor a legény elment a házból, a leány kikísérte, aztán „kint a töltésen nagy volt a szerelem, a beszélgetés, ami órák hosszat eltarthatott.”⁴

Többen is hangsúlyozták, hogy – a két háború között – „nyilvánosan” nem udvaroltak egymásnak a fiatalok. Ritkán jártak kézen fogva a falu utcáin, s állításuk szerint még ennél is ritkábban csókolóznak. A testi közelség eme intim megnyilvánulásáról a klézsei idős Csicsó Antal így nyilatkozott az 1980-as években: „A csángók kevésbé csókolóznak. Mielőtt a pap előtt össze nem kötötték a házasságot, addig nem nagyon. A csókolózás mostanában terjedt el, az utóbbi tíz évben.” Majd némi rosszmájúsággal hozzátette, hogy „a szomszédos Somoskán többet csókolóznak”.⁵ Persze lehet, hogy a somoskaiak éppen így beszéltek a klézseiekről.

Lakatos Demeter szabófalvi költő verseinek szerelmesei bezzeg csókolóznak úton-útfélen, pontosabban kutaknál, forrásoknál, kapuban és kapun kívül, *öszte és napszentületkor*⁶, aratáskor, kaszáláskor, amint az alábbi versből is kitetszik. A címe *Nyári látvány*⁷:

*Halad egy lány korszó vízzel
forrástul,
legény kiáll az eleibe
kaszástul,
szomjas, láccik, a legény,
meleg lett,
és a szerelem szívibe
megébredt.*

3 Istók György – Pozsony Ferenc: Lakodalom a moldvai Klézсэн. *Művelődés*, LI. 1998. 159.

4 Laczkó István: Emlékképek egy moldvai csángómagyar életéből. In *Csángók a XX. században*. Néprajzi Közlemények XXXIII. Néprajzi Múzeum, Budapest, 1994. 103.

5 Ivácsony Zsuzsa: Szerelem, udvarlás, leánykérés Moldvában. *Korunk*, XIV. 2003. 9. 88.

6 *este, naplementekor*

7 Lakatos Demeter: *Csángú országba. Összegyűjtött versek, mesék és levelek. I–II.* Összeáll. Libisch Győző. Kiadja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület, Budapest, 2003. 222.

*Elmaradt a kasza földön,
korsó is,
nem törődnek ők a vízzel,
épp ha friss,
csókolgatja lányt a legény
szénába,
ma kibútt a jó szerencse
útjába.*

A lányiki lányokról már az 1940-es évekből azt olvashatjuk a II. világháború után ugyancsak Magyarországra települt Laczkó István legénykori emlékezeiseiben, hogy „...nyárban aztán a legtöbb leány kint hált valamilyen fészkerben, oda vetett ágyat, s a legény odament este. Sokszor addig szerelmeskedtek, hogy kivirradtig elaludtak. Sokszor a szülők költötték fel őket, ilyenkor kapott a lány szidást, még verést is. A legény se ment egy hétig a szereteihez, mert félt, hogy ő is megkapja a szidást. Ez velem is megtörtént nem is egyszer. Mikor reggel mentem haza, megtalálkoztam édesanyámékkal, akik mentek a mezőre kapálni. Én meg ünneplősen felöltözve, *gardányos kalapban*.⁸ Lesütöttem a fejem, s végig kellett hallgatnom a szidást, amit rám mondtak a szüleim.”⁹

Más forrásból másfajta adatokat kapunk, éppen az elébb említett „többet csókolózó” Somoskáról: „Nem hatták a szülők, hogy a legény rea tegye még a kezét es a leányra! Öt esztendeig beszélt édesapám édasanyámval, s még a kezit sem lehetett megfogja, nem hogy megcsókolja. Én is öt esztendeig beszéltem Mihályval. Tizenhét esztendő voltam, mikor beszélni fogtam, az iskolából alig szakadtam volt ki! De úgy beszélünk: ő egy meterre, s én a kapunál. Mikor közeledett hozzám, akkor lüktem tovafele. Mikor egyet rikkantott édesanyám: – *Bori, hej, bé!* Mikor kettedikszer rikkantott, tudtam, már haragos. Kellett menni bé. Akkor haragudtam, de miután eladódtam, megköszöntem: Hál’ Istennek jóra ment az egész!”¹⁰ Valószínű, hogy a csókolózás és más, még intimebb tevékenységek gyakorisága nem annyira településenként, sokkal inkább egyénenként – azaz páronként – alakult.

8 szeretője által gyöngyös szalaggal feldíszített kalap

9 Laczkó: i. m. 103.

10 Csoma Gergely: *A megkötött idő. Varázslások, ráolvasások, rontások, archaikus imák és népmesék Moldvából*. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2016. 183.

A templombúcsú a párválasztás szempontjából is jelentős esemény volt, s bár hagyományosan kereszttek és templomi zászlók alatt vonultak egymás búcsúiba, de mint idősebb korokban többen megvallozták, ifjan nem annyira a vallási buzgalom, mint inkább a másik nemmel való találkozások lehetősége, a búcsúkkal járó forgatag és a tánc vonzotta őket. Meg aztán itt voltak a körhinták, amit Moldvában *kerekhintónak* neveznek, és nagy örömet jelent a gyermekek, a nagyobb legények, lányok számára egyaránt. Némelyikük pedig olyan életre szóló élményt kapott belőle, amire még hatvanesztendőskorában is emlékezett, mint például az 1929-ben Szerbeken született Ambarus Mircea: „Osztán búcsúkor úgy van, hogy hintózik az éfiuság. Nappal hóra, estve bál. Vót egy lány, mellikvel akkor sétáltam én es.... Felvettem a hintóra, vótak ott láncos hintók, mellik körbe forog, s beléül abba a faszékbe. Feltettem *elejembe* a lejánt, s mikor a zegész szék megtótt, elcsapták. Ott osztán mit csináltunk? Érjed utol a lejánt, még ereszted le a lábádot, mikor került, maradj meg, maradj hátra, s mikor csaptam el, akkor vetődött meg, fogtam el a lejánt, s akkor esment hajtottam, s esment vettem meg, ment fel, én maradtam, esment mentem utána, s fogtam meg... S ahogy mind kénlódtam, leereszkedtem a földre, nem volt szíjam, csak egy *bongja*¹¹ vót. Mikor ereszkedtem le, ahogy vót az a deszka, s mikor lecsúszott a derekam, húzódtam vissza, magamot tegyem a székre, akkor elpattant a gomb, s a hintó ment. S mikor leesett nekem a gomb, elpattant a nadrágról es, a gatyáról es, akkor a lábaimat összetartottam, hogy ne szalajszam el a nadrágot. Akkor sepretem, az embereknek a fején, a fejiken járt a nadrágom. Ott sok világ vót, úgy jártak a hintó mellett, mint a hangyaboly. S a lábamot megfeszítettem, hogy ne szalajszam el a gatyámat. De én kiabáltam:

- Állítsátok meg, állítsátok meg!

Lecsúszott a gatyám, a *kakaskám* látszott. Még huzakodtam, a lábaimat tartottam, így ne, vesztettem el a gatyát es, csórén maradtam. A lány szegény, csak nezett vissza. Én meg: állítsd meg:

- Állítsd meg... opreşte, opreşte!

De az ember még jobban hajtotta, hogy kacagjon a világ. Cirkusznak maradtam ott. Na, mikor megállt, veszem a gatyát, felhúszom ott, s bé

11 gombja

a mezőn. Tizenhat évesen, már nagyecska vótam. Mejek ott bé a mezőn, húzom vissza, a bongom leszakadt, mit csináljak? Úgy maradtam csóré seggvel, s kész a beszéd.”¹²

Mára aztán eltelt a *guzsalyas*, el a templom előtti *tánc*, de talán még a *sétálás* is. Hol ismerkednek egymással a fiatalok manapság? A vonatokon és a buszokon, mert egyre többen járnak középiskolába, városi munkahelyekre, továbbá a kocsmaszerű diszkókban vagy diszkószerű kocsmákban. Ezekről kevés a tapasztalatom, csupán annyit tudok, hogy a katolikus csángómagyar falvak fiataljai jól kihasználják, hogy a szomszédos ortodox falvakban másként jár a naptár, tehát amikor náluk böjti időszak van, amott nyugodtan mulatozhatnak. Nyilván nem minden diszkó a szabados szerelem és a promiszkuitás melegágya, de tudok olyan faluról, ahol az 1990-es években egy faluszéli – az erdőhöz közeli – helyet „*kilenchónapos diszkónak*” nevezett el a közösségi humor, mert egy-egy diszkós „eseménynek” – úgymond – rendszerint ennyi idő múlva jelentkezett a következménye.

„*Virágim, virágim, szép csukros virágim,
Fődre lehulljatok, engem sirassatok.*”¹³

Az erkölcsi szempontokat a hagyományos rend szerint élő moldvai magyarok nagyon szigorúan vették, s ezalatt azt is értették, hogy a házasság előtti nemi felvilágosítás szinte ismeretlen volt náluk. A léánység viselését és őrzését nehezítette az a körülmény, hogy a hagyományos csángó családon belül nemcsak nem került sor szexuális felvilágosításra, de ez a téma a legutóbbi időig jórészt szóba sem került anya és lánya között. Esetleg közvetlenül a házasság előtt kapott a lány az anyjától némi eligazítást. Leginkább még a nagylánybarátságot megpecsételő *mátkaváltással*¹⁴ létrejött műrokonsági kapcsolatban

12 Gazda József: *Hát én hogyne siratnám. Csángók a sodró időben*. Szent István Társulat, Budapest, 1993. 77.

13 A megesett leány. In Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Szabó T. Attila gondozásában. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970. 202.

14 Húsvét után, fehérvasárnapon a nagylányok mátkát váltottak, ezzel erősítették mg egymás iránti baráti vonzalmukat. Színes vagy írott tojást cseréltek egymással, s a következő szöveget mondták: „Ezen a világon legyünk mátkások, a másikon hűgosak”. Ezzel szorosabbra fűződött a súldólányok közti baráti kapcsolat, s ettől fogva magázták és mátkának szólították egymást. Bővebben lásd Halász Péter: Tavasz ünnepkör. In uó: *Bokrétába kötögetem vala. A moldvai magyarok néprajzához*. Európai Folklór Intézet, Budapest, 2002. 184–188.

a pár évvel rendszerint idősebb *máthájuktól* kaptak a lányok felvilágosítást arról, hogy mire számítsanak – és mire nem – a házasságban.

A havi vérzést *rendnek*, *asszonydolognak* nevezik, de a lányok erről sem szerezhettek az anyjuktól, nővérüktől ismereteket. Többen elmondták, hogy mennyire megijedtek, mikor először megjött a *rendjük*. A lányok maguk között sem nagyon beszéltek erről. Az 1950-es években Moldvában a fehérnépek nemigen viseltek alsóneműt, a vérfelfogásra sem használtak semmi, csak mosakodtak, meg törölték magukat. Esetleg az első vérzést követően intették az anyák a leányaikat, hogy *örözkedjenek*, mert most már teherbe eshetnek. Frumószán egy asszony a következőképpen emlékezett vissza kislánykorára: „Az asszonyok ejsze még beszélgettek, de mi nem tudtuk. Nem es halltuk, az a menstruáció miféle. Nekem tizennégy évesen jött meg, elmentem a marhákval, s ott talált meg. Egész nap mind mentem a patakba, s mosódtam. S amikor nekem vótak azok réttam, a mámám nem tudta. Este elmentem bé az istállóba, egy tekenyőcskébe bévittem a fancaimat,¹⁵ megmostam, s ojan vizesen felhúztam. Egyebkor csak ingben vótunk. Csináltunk úgy, ahogy lehetett, gatyákból tátámtól,¹⁶ tuggya az Isten, csináltad magadnak.” Külsőrekecsinben mesélte egy asszony: „Mikor tátánk hazajött vót a verekedésből, akkor hozott nekünk egy pár bugyit, s azt erőst őrzöttük, hogy legyen vasárnapra.”

Az anyák általában közvetett módon óvták lányaikat a házasság előtti nemi élettől. A körülményeket igyekeztek úgy alakítani, hogy erre ne nyíljen lehetőség. Ha valamelyik legénynek „rossz híre” volt, akkor erősen tiltották tőle a lányukat. De a legtöbben közvetlenül a házasság előtt sem kaptak semmiféle útbaigazítást a szexualitásról. A gyermekkori képzetek még csak homályosabbá váltak a fiatal lányok egymás közötti tétova találgatásaiban.

Honnan tudta a falu, hogy a menyasszony szűz? – kérdezte az anyjától a lujzikalagori Gábor Felicia: „Híja tá, Felicsi, szörnyülködik anyám, hát azt áróst láhátet tudni. Itt a lányokat úgy ügyálték az apjuk s az anyuk, hoj nám es láhátet. Dáhugy. Mát cscsak akkor tudták gazdag lágényhez hozzáadni, ha szűz lány vót. Vót, hoj bérrákasztették a férjhezmenős lányt, s hátáig nám járt ki a házból, nohogy

15 rongyaimat

16 apámtól

mágrontsák. (...) Met vótak a faluba ulyan trógár fiatalok, kikhák nám vot semmijük, s abba jártok, hoj a gazdag lánykákát mágrontscsák, s akkor zapjuk nákkik kället, hoj adgya a lányt.”¹⁷

A lészpedi „szent leány” – Jánó Ilona – szerint, „akik az életükben kevékedtek, a túlvilágon füstben vannak, nem is látnak, olyan setét a füst és erőst csípős. Kérdeztem:

- Minek kevékedtek, métt vót?

Hogy szebb legén szeresse meg, másik, hogy szép legyen. Osztán láttam, hogy akik pirosígtatták az *orcájikot*, azoknak a kégyók hogy szápták. Akik a hajikat felcsinálták, láttam, hogy *görobölték* az ördögök, húzták ki, tépték, *csingulázták*, *döfdösték* az *orcájikat*. Száptatták a *kégyóval*, melyik borotválkozott vasárnap, szápták a kégyók, (...) melyik a körmeit festette... mindenről számot kell adni...”¹⁸

A moldvai csángómagyar közösségek erkölcsi kérdéseivel foglalkozó tanulmányában Kotics József úgy ír a lány szüzességéről, mint erkölcsi értékről. Szabófalván „az a lány, aki házasságáig nem őrizte meg szüzességét, s ez kitudódott, nehezebben ment férjhez. Ha el tudta titkolni, és csak a nászéjszakáján derült rá fény, akkor az újdonsült férj igen gyakran hazazavarta feleségét szüleihez. Majd apósától a hozomány kiegészítését követelte, arra hivatkozva, hogy a felsége már nem volt leján. Ilyen esetben a leány apja igen nagy székenbe került és nehezen tudta kivédeni vője követeléseit. Klézsén, mikor egy magyar leányt feleségül vevő román férfi számára nyilvánvalóvá vált felesége „hibája”, azonnal hazazavarta. Végül újra összekerültek, de az asszony-nak át kellett térnie az ortodox hitre, amiről korábban még nem volt szó.”¹⁹

Ügyeltek is a szülők a lányukra mindenféleképpen, különösen ha úgy érezték, hogy az nem tud magára vigyázni. A kelgyesti Dinka Róza még idősebb korában is méltatlankodva mesélt róla, hogy noha már *vala szeretője*, tátája nem eresztette a *csinemá filmokhoz*: „Ment a mámá velünk sz a tátá, de mászkülönben leánkákul ültél bent a házban. Nem

17 Gábor Felícia: *Csángó élet*. Magyar Napló – Fókusz Egyesület, Budapest, 2015. 66–67.

18 Kóka Rozália (szerk.): *Bételesitem Isten akarját... A lészpedi szent leány látomásai*. L'Harmattan – PTE Néprajz–Antropológiai Tanszék, Budapest, 2006. 78.

19 Kotics József: Erkölcsi értékrend és társadalmi kontroll néhány moldvai csángó faluban. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról. *KJNT Évkönyve* 5. Kolozsvár, 1997. 40–41.

vala szabad menj ki. Mint moszt... menen el a leány, sz nem tudja szem az apja, szem az anyja. Nem lehetett, nem szabadott. Vala tánc isz. Gyet leszentült a nap, kell vala menj haza.”

„Apjuk nem engedte, hogy egymást szeressék,
Még azt sem engedte, együtt beszéljenek.”²⁰

A hagyományos paraszti életben, a párválasztást a két fiatal egymáshoz való vonzódásán, kedvező esetben szerelmén kívül még számos egyéb – emberi és társadalmi – erő befolyásolta, segítette vagy akadályozta. A feudális időkben a földműves közösségek házasságkötésébe beleszólása volt a földesúrnak: egy szolga vagy földhöz kötött jobbágy csak a bojér engedélyével köthetett nem ura fennhatósága alá tartozó személlyel házasságot. Moldvában a földesúri engedély mellett még az egyháznak is komoly befolyása volt a párválasztásra. A nem ugyanazon földesúrhoz tartozók és az eltérő felekezetűek közti házasságkötés tiltott volt, ha pedig tudomást szereztek a titokban tartott esküvőről, annak azonnali felbontását követelhatték. A moldvai falvak mindegyikében a 19–20. század fordulójáig általánosan érvényesült az *endogámia*. Ennek csökevényes emléke élt még később is, a lakodalmas menet útjának elkötésében, vagy a hozomány – az észre²¹ – megváltási díjában.²²

A fiatalok érzelmi kapcsolatának házassággal való megpecsételésébe beleszóló „külső” erő leggyakrabban a szülők akarata, véleménye, szándéka volt, az abban rendszerint megnyilvánuló vagyoni szempontokon keresztül, annak minden reális és irreális vonatkozásával együtt. A szerelmes szívek elfogult erővonalainak és a „józan” szülői, rokoni szempontok egymásnak feszülése, esetenkénti összeütközése gerjesztette fájdalmak, kegyetlenségek, tragédiák adódtak és játszódtak le a csöndes családi keretek között, vagy nemegyszer nyilvános tragédiákat gerjesztve, de sokszor csak a népdalok és a keservesek szövegeibe

20 A két kápolna-virág. Kallós i. m. 53.

21 Hozomány, a román *zestre*-ből vett kölcsönszó. Márton Gyula szerint „a szókezdő z elhagyásának oka az lehet, hogy a határozott névelő -z hangjával azonosították. A t a mássalhangzó-torlódás kiküszöbölése révén esett ki. Az észre alak hangátvetéssel keletkezett az *észtre*-ből. In Márton Gyula: *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 594.

22 Miklós Zoltán: Öröklési jogszokások a moldvai csángóknál. In Kinda István – Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2005. 106.

rejtve, azokban eljajongva, elpanaszkodva. Amikbe egyszer valaki vagy valakik belesűritették szerelmi bánatukat, módot adva az utánuk jövőknek, hogy újra és újra beleönthessék, világba kiálthassák fájdalmukat; eldalolva, elsiratva, hogy:

*Verje meg az Isten
Azt az édesanyát
S aki tilcsa tőlem
S az ő édes fiát.
Ha neki fia vót,
Nékem szeretóm vót,
Ha neki fia vót,
Nékem szeretóm vót.*

Vagy:

*Verd meg Isten, verd meg
Azt az apát s anyát
Aki tőlem tiltsa
S az ő édes lányát,
Mer neki lánya vót,
Nekem szeretóm vót,
Mer neki lánya vót,
Nekem szeretóm vót.*²³

Sok veszedelem fenyegette tehát a szerelmes fiatalok boldogságát. Ott volt mindjárt a katonai szolgálat, ami többnyire két esztendőre elszakította, de legalábbis eltávolította őket egymástól. Ez idő alatt mindkét fél komoly kísértéseknek volt kitéve, különösen, ha odahaza közben komoly ellenerők működtek kapcsolatuk elrontására: „Mikor én előbbször szerelmesz vótam – mesélte az 1912-ben, Nagypatakon született Kósa Antal –, vótam vaj 19 esztendősz. Osztán két esztendőre elmentem katonának, vót *vészárám*,²⁴ vettem gyűrűt nekie, ő adott nekem kötötteket,²⁵ ullianokat, hogy tegyem fel a kalapomra. Hazajöttem a katonaságtól, szerettem, szerettem, édesanyám lehet nem

23 Szegő Júlia: *Ismeretlen moldvai nótafák. Csángó falvak énekközlőinek szöveg- és dallamkincse*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 140., 143.

24 unokatestvér, itt: jegyes (verișoară ua. románul)

25 bokrétát

szerette, én osztán mászt vettem el. Nem vettem el azt, melyik szeretőm vót. Azt neztük, hogy leen hellie.²⁶ Azt mondja tátá: Hát te mire akard elvenni? Azt nezték, hogy dolgoosz legyen a leánka, sz tudjon mindent, tudjon szóni, sz legyen serény. Akármelyik esz azt nezte. Ulliant esz mondtak: Ne vedd el, met az reszesz, nem tud dolgozni. Mentünk kapálni, hát mik leültünk, ebédeltünk, kicsit lenyugodtunk, de nem ültünk 3-4 órát, vagy kettőt. Egy órecskát ültünk, nyugodtunk az árnyékocskába, s keltünk fel kapálni. Mutatja édeszanyám: – Azt a leánkát vedd el, Antalka, azt a leánkát jó elvenni, ne ott, ne ott, ne moszt kelnek fel, nezd meg. Az jó neked. Annak vagyon helyecsskéje. Nem ér semmit a helyecsskéje, ha nem dolgozza meg.”²⁷ Tehát a rokonság által képviselt közösségi értékrend szerint, ha módosabb, nagyobb földterülettel rendelkező családból való a lány, akkor lehet akár lusta is, azt kell elvenni, ha nincs is köztük szerelem: „Hadd el leánykám – mondja az anyja –, ha nem szereted, majd összeszoktok. Én sem szerettem apádat, de itt vagyunk, s megszoktuk egymást...” Igazat mondott a néprajzkutató Nagy Olga, amikor megállapította, hogy „...a házasságra nem a fiatalok készülnek, hanem a felnőttek, pontosabban ők készítik elő a fiatalokat a jövőre.”²⁸

Az anyagi helyzet volt a legmeghatározóbb. Ha valaki sok vagyonnal, földdel rendelkezett – fiú vagy lány –, szívesen adták hozzá a kevesebbel rendelkező szülők gyermeküket, néha még kényszerítették is ilyesmire, bár ehhez a kényszerítéshez nem kell föltétlenül ostort vagy korbácsot képzelni. Lehetett másképpen is: „Tizenhét esztendősen jöttem férjhez. Járt az emberem három esztendőt, négyet, ötöt, kicsike vótam, s nem es szerettem. De mindcsak elmentem, s mindcsak megszerettem. Elmentem, mert más nem keresett. Mámám, tátám azt mondta, mennyek el. Gazdalegény vót. Aztán a világ eltót, azután megszerettem.”²⁹ Ami persze így szépen hangzik, de megélni keserves. Lett is belőle sok tragédia, nemcsak Moldvában, Gyimesben is. Megható történetet közöl erről Tankó Gyula: „Ügyes, csendes legény volt, jó nemzetből való ügyes gazda gyermeke. Belebolondult abba a

26 helye

27 Gazda: i. m. 1963. 66.

28 Nagy Olga: *Népi változatok szerelemre és házasságra*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1994. 82.

29 Ivácsony: i. m. 86.

szegény, árva leánykába, s a szülei erőst tiltották. Egy lakodalomban voltunk Sántatelekiben, én voltam a gazda. Sose felejttem el, egyszerűen csak Pulika Misi, a mozsikás húzni kezdett egy keservest, lassú magyarást: „Édesanyám mért szültél a világra...” Még senki sem táncolt, a legény felkérte a szeretőjét, s olyan szépen, csendesen táncoltak, mintha csak egybe forrtak volna, mindenki őket nézte, és mindkettőjüknek potyogott a könnyük. Mondom a feleségemnek: Te Borbár... meglátod, ennek nem lesz jó vége, mert ezek nem tudnak egymás nélkül élni. Tíz nap sem telt el, s a legény felakasztotta magát. Huszonhárom esztendő volt!”³⁰

„Csak ne adtál lenne ki hideg havasra,
Nagyhegyi tolvajnak, nagy híres gazdagnak.”³¹

Miután az erőszakos kollektivizálás a moldvai parasztságot is megfosztotta úgyszólván minden tulajdonától, elsősorban is a földjétől, a „vagyonnak” nagyon visszaszorult a párválasztásban játszott szerepe, bár az ilyen-olyan funkciók, „állások” és a különböző „tüzek” közelébe kerülésnek továbbra is megvolt a társadalmi differenciálódásban játszott szerepe, aminek a családok anyagi állapotát meghatározó hatását időnként árnyalta a hagyományosan „jó” vagy „rossz” kategóriában számon tartott közösségi megítélés. Tény azonban, hogy a másodszori *verekedés*,³² különösen pedig a kollektivizálás utáni évtizedektől kezdődően a szülők egyre kevésbé szóltak vagy avatkoztak bele a fiatalok kapcsolatainak alakulásába. Hozzájárult ennek az irányzatnak az erősítéséhez a fiatalok térbeli – iskola, munkahely – eltávolodása a szülői háztól.

Egyetlen lényeges kérdésben érvényesült továbbra is a párválasztásban a hagyományos értékrend, nevezetesen, hogy a házasságra kiszemelt fiatal is katolikus legyen. Bár e téren is lazult a szülői elvárások szigorúsága – vagy inkább nőtt a tehetetlenségük –, még napjainkban is kevés a katolikus csángómagyarok körében az ortodox vallásúval kötött házasság,³³ de kétségtelen, hogy a korábbi századokhoz vagy

30 Tankó Gyula: A csángó lakodalmakról... In uő.: *Különös kompendium Gyimes néprajzáról*. Tipographic, h. n. 2016. 46.

31 A nagy hegyi tolvaj. Kallós: i. m. 140.

32 világháború

33 Istók-Pozsony: i. m. 159.

akár évtizedekhez képest gyakrabban előfordul. Ilyenkor valamelyik fél rendszerint köteles átállni a párja által gyakorolt hitre,³⁴ megfigyeléseim szerint többnyire a lány tér át a férje vallására.

A témával kapcsolatosan Moldvára vonatkozó statisztikai adatok hiányában a vegyes házasságok mértékére és hatására gyimesi statisztikákból következtethetünk. A 20. század végén a gyimesfelsőlaki és a -középlaki katolikus templomokban az évenkénti 25-30 házasságkötésből 2-3 vegyes házasság kötött, vagy éppen egy sem. A vegyes népességű Gyimesbükkön, ahol a lakosságnak mintegy fele főként görögkatolikusból lett görögkeleti vallású, az átlagosan 10 (maximum 26) katolikus esküvőből 3-5 esetben az egyik fél ortodox hitről tér át katolikus vallásra, míg 10-20 ortodox házasságból 4 (maximum 10) római katolikusból vált ortodoxra. Ritka, hogy nem állnak át a másik fél egyházába, hanem egyházuk engedélyével tartják a másik fél vallása szerinti esküvőt. Ugyancsak ritka, hogy „egymást követően római katolikus és ortodox esküvőt is celebrálnak a helyi papok.” Bár kimutatható az a klasszikus stratégia, miszerint a menyasszony áll át a vőlegény vallására és közös gyermekeiket a férj hitére keresztelik, számos elszórt eset mutatja, hogy az általános modell mellett más döntések, választások is szép számmal születnek.³⁵ Természetesen tudnunk kell, hogy Gyimesbükk ortodox vallású lakosainak többsége 1948 előtt több évszázadon keresztül a görögkatolikus egyházhoz tartozott, s csak a kommunista erőszak nyomán kényszerültek az ortodoxiához. Az előzményekből következik, hogy „Gyimesben a válásváltás sok esetben csupán a felszín, a vallásos, társadalmi szabályok látszólagos, színlelt betartását jelenti, ugyanis a gyakorlatban az átállás nem jelent igazi szakítást az egykori egyházzal, vagy ha szakítást is jelent, sokszor nem egy idegen, hanem ismerős vallásra való áttéréőről van szó. A gyimesi, különösen a gyimesbükki válásváltások viszonylagos gördülékenységét elsősorban a vallásos szocializációval, illetve a barátságok és szerelmek nemzetiségek és felekezetek közötti határátlépéseivel magyarázom.”³⁶ Néprajzkutatóink számára tanulságos fela-

34 Ivácsny: i. m. 86.

35 Balatonyi Judit: A gyimesi lakodalmak. Közös kultúra és különböző identitások? *Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából* 5. Sorozatszerkesztő: Pócs Éva. Balassi Kiadó, Budapest, 2017. 86.

36 Uo. 86–87.

dat volna, ha Moldva vegyes vallású településein is megvizsgálhatnák az ilyen jellegű házasságok hátterét, működését és következményeit.

Moldvában a korábbi időkben párválasztásnál a szülői befolyást olykor a babonaság eszközeivel is igyekeztek hatékonyabbá tenni. Kelgyesten hallotta Csoma Gergely, hogy „volt egy legény s egy lány, s akartak, hogy *elvevőggyenek*. De apja-anyja nem akarta vala. Sz azután... csánniák vala meg a bikát, varrják be a száját selyemvel, sze küldik vala el, sz az menen vala. Kapták meg a bikát Nyikolájkánál, Mártonéknál. Nem akarta az anyja a legénynek, vegye el a lányt... Sz ezután elvette. De éltek jól. Mind hajtották el a bikát, szeprúvel, mindcsak elvette, s nem éltek rosszul.”³⁷ Tudvalevő, hogy a bevarrt szájú békát a hiedelem szerint ártó szándékkal küldik azokhoz, akiknek meg akarják rontani az életét.

Igaza van Faragó Józsefnek, hogy a *szeretős viszonyt* nem lehet erőszakkal sem megteremteni, sem fenntartani. Létrejöttét a múltban mindkét fél részéről az anyagi helyzet szabályozta. A lézpedi udvarlási szokásokat tanulmányozva azt találta, a szülők megtilthatták a legénynek, hogy valamelyik lányhoz járjon, s a lányt is befolyásolhatták a szülei, hogy melyik legényt fogadhatja. Ha a lány nem akarja a legényt, nem teszi ki az ablakba a lámpát, s ha a nem kívánt legény másokkal együtt mégis bemegy, a szülők ki is küldhetik a házból. Vagy a táncban „nem veszi észre” az *elintést*, ha viszont a legény hozzá lép és táncba viszi, akkor ezt nem utasíthatja vissza; legfőljebb nem áll be a legény mellé a körtáncba. Másfelől a szakítani akaró legény, ha a lány a körtáncban hívatlanul mellé áll, kiléphet a körből, s más lányt int magához, azzal kezd páros táncot. Szakítás esetén a *servetet* sohasem a legény küldi vissza, hanem a lány kéri, ha nem is mindig kapja meg, de a kalapra való gyöngyös szalagot vissza szokták adni.³⁸ Klézséről viszont olyan adatot ismerünk, hogy ha két fiatal között megszakad a kapcsolat, akkor a legény valamelyik barátnőjével visszaküldte a lánynak a kapott jegykendőt. Így az szó nélkül is tudta, hogy kapcsolatuk befejeződött.³⁹

37 Csoma Gergely: A moldvai csángómagyarok szerelmi varázslása. In *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II.* Szerk.: S. Lackovits Emőke. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 1997. 217.

38 Faragó József: Udvarlás a moldvai Lézpeden. *Művelődés*, XXXIX. 1990. 6–7. 32.

39 Istók-Pozsony: i. m. 160.

Ha nem is közvetlenül a moldvai magyarok párválasztására, de a fiatalok életére, viselkedésére, értékrendjére gyakorolt külső hatások között meg kell említeni a római katolikus egyház szerepét is, ami a gyakorlatban helyi képviselőin, a papokon keresztül valósult meg, vagy legalábbis érvényesült pozitív és negatív értelemben. Ezen a téren sokat számított a pap toleráns, együttérző, vagy éppen összeférhetetlen habitusa, ami természetesen megszabta a fiatal hívek vele kapcsolatos érzelmeit is. Ez a viselkedési forma elég nagy szélsőségek között mozgott, kezdve onnan, amikor kérdésekre – milyen az új pap? – azt a választ kaptam, hogy „milyen legyen? A pap csak jó lehet!” El egészen odáig, hogy „...a pap is csak ember...”, amibe sok minden belefér. Alaposabb kutatásokból aztán fény derül a pap és a közösség, különösen a fiatal korosztályok kapcsolatának azon elemeire is, amik a korábbi „feltétel nélküli elismerést” és kritikátlan hozzáállást felváltó – ha nem is mindig kölcsönösen, de – konszenzusra törekvő kapcsolatot jellemzik. Kinda István, akinek vizsgálatai többször is kimondottan erre a témára irányultak, ezt a változást a következőképpen fogalmazza meg: „A fiatalok és a páter között sok faluban konfliktus feszül. Például Trunkban hallottam egy odavalótól: *A fiatalok asztán erőst haragusznak. Egész nap ott mond, hogy métt nem mennek misére, métt tesznek így, vagy úgy...?* Csíkfaluban a fiatal generáció szórakozási lehetőségeinek beszűkítésére törekvő páter nemcsak a testi fenytéstől nem riadt vissza, de a gyerekek ellen tartott fekete misével szilárdította pozícióját. *Osztán veszekedet, hogy ne menjünk [diszkóba], meg kellett gyónni, hogy nem hallgattuk meg őt.*” Majd így folytatja: „A pap szertartásos viselkedésekbe kódolta akaratát, a felszíni viselkedések legitimizálására szakrális rítusokat végzett, illetve végeztetett el az engedetlenekkel, ezáltal próbálta szándékának megfelelően irányítani eszmélkedő közösségét. Bár nyilvánvalóan érzékelték túlkapásait, a konfliktusok nagy részéből mégis a pap került ki morális győztesként, a falusi társadalom szinte kivétel nélkül az ellene szegülőt ítéli el, mert a papnak való ellentmondás számukra a kollektív normarendszer megszegését és a hagyományok elvetését jelenti. A páter sérthetetlen-ségét a fiatalabb nemzedék szemléletében a magasabb végzettsége (is) biztosította. *...nem lehet a pappal csúfolkodni, mert több iskolája van, mint neked* – idézi az egyik csíkfalvi legény vélekedését. Ezek a konfliktusok túlmutatnak a helyi társadalmi léptéken. Mikor a helyben

diszkózó – pap szempontjából engedélye nélkül helytelenkedő – csíkfalvi fiataloknak a jászvásárból érkező püspök nemcsak igazat adott – *disztrálódjanak,*⁴⁰ *mert most van az ideje* –, hanem nyilvánosan el is marasztalta a papot, annak népszerűsége, társadalmi presztízse megcsappant, hitele megkérdőjeleződött. A fiatalok ráéreztek, hogy nincs mindenben feltétlen igaza a papjuknak, hiszen a püspök nekik adott igazat. A konfliktusba keveredett fiatal pedig társai előtt kijelentette, hogy *ő többet nem menen templomba. Hisz Istenbe, de nem menen, hogy nezze, mit csinálnak a papok*”.⁴¹

A fiatalok közti párkapcsolat kialakulása nemegyszer szélsőséges esetekhez vezetett. Ennek egyik megnyilvánulása volt a legények közti féltékenykedés, amiből verekedések, sőt halálesetek is következtek. Magyarfaluban történt még a II. világháború előtt, hogy „vót két legény, amejik egy lányhoz járt. Egyik legény erősebb volt, mint a másik. Akkor ők három hónapig csak verekettek, veszekettek. Három hónap múlva egy éccakán este elment az egyik legény, berúgott a leánynál. A másik bénezett az ablakon, meglátták, elkerült a háznál, kiment az utcára. A másik legény kiment elejibe: Mit keresc magad itten éccakánd a mű házunk előtt? Semmit. Jól van. Akkor a másik verni fokta, a másik meg, vót egy kés nálla, szembeálltak kb. ötven méterre a háztól. Akkor a legény elvágta a másik legényt. Akkor ottan emberhalál történt a leány végett.”⁴²

Az indulatok keltette különböző jellegű és irányú feszültségek a bimbózó vagy még ki sem virágzott párkapcsolatok megromlásához, elmérgesedéséhez vezethetnek, hiszen senkik se tudják oly igaz szívvel gyűlölni egymást, mint a valamikori szeretők, akikben – mindig csakis a másik miatt – kihűlt a szeretet. Ezekről az eltorzult érzésekről vallanak a különböző, prózában vagy dalban megfogalmazott szörnyűbbnél szörnyűbb, sokszor talán át sem gondolt átkok, átkozódások, mint ez a klézsei:⁴³

40 szórakozzanak (distracție: szórakozás, rom.)

41 Kinda István: *Ellenőrzött közösségek: szabályok, vétkek és büntetések a moldvai csángó falvakban*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2010. 123.

42 Hegedűs Lajos: *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések*. Közoktatásügyi Kiadó, Budapest, 1952. 248–249.

43 Balogh Sándor: *Moldvai csángómagyar furulyás dallamok és énekek*. OKKER Oktatási Iroda, Budapest, 1996. 17.

*Verjen meg e zIsten, veretlen ne hagyjon,
Kilenc esztendeig csak a hideg rázzon!
Ne csak egyszer másszor, vaj egy hétbe ketszer,
Vaj minden órába, vaj csak tizenkétszer.*

A különböző átokformulákban nehéz felismerni a keresztényi érzületet, annál inkább az elvakult gyűlölet hirtelen fellángolását. Ilyen átokformulákat hallott Csoma Gergely az újabban Dózsáról elnevezett Buzduganban:⁴⁴ *Az Isten eneggye, hogy mereveggyék meg! Milyen rosszat akart nékem csinálni, neki tiszerte rosszabbat adjon az Isten! Szöktek lenne ki a szemei! Ne érje meg a leghamarabbi ünnepnapot! Ne legyen része a gyermekeiben!* Ezekre az átkokra rendszerint azért került sor, mert a legények megcsalták a lányokat, s ígéretük ellenére végül is nem vették őket feleségül: „El akart venni egy más lejt. Sokat beszélt vele, s aztán nem vette el, csak mondta-biztatta. S aztán ez megátkozta!” S mivel kevés az igazán jó házasság, ezekre az átkokra fogják a bajokat: „*Élettye* nem volt soha, mert verte *többcöri* asszonyát. Aztán az *meghótt*, elvett egy mást, akitől *moszt* el van válva. Nem volt *élettye*, nem volt soha része életben. Se nem *csánt* semmit soha *élettyibe*.” – mondta egy somoskai asszony,⁴⁵ de mondhatta volna sok-sok más is.

A moldvai magyarok közül, ha kevesen is, de átvették az ortodox románságnál szélesebb körben elterjedt szokást, az *átokfizetést*. Vanak, akik elmennek és fizetnek a román papoknak: „Az megkérdezi: hogy akarsz, meghaljon vagy csak *nehezségei* legyenek? Általában nem kéri, hogy meghaljon, hanem csak hogy „szenveggyen, sokat-sokat szenveggyen. S úgy es történik. De ha nem es történik, a pap már elvette a pénzt.”⁴⁶

A szeretős viszony

Azt az időszakot, amikor a párválasztás már nagyjából megtörtént, a fiatalok egymás iránti érdeklődése kezd vonzalommá válni, s azt, ahogyan ők maguk is érzik, tekintik egymást, *szeretős viszony*nak mondhatjuk. Ami még mindig nem az az állapot, ami a polgári világban elsősorban a házasság előtti, vagy azon kívüli szexuális kapcsolatot

44 Csoma: i. m. 1997. 215.

45 Csoma: i. m. 2016. 193.

46 Csoma: i. m. 1997. 215.

jelent, tehát elsősorban a *szereteten* és nem a *szeretkezésen* alapszik. Fontos jellemzője ennek a *szeretős*, nem annyira testi, sokkal inkább lelki kapcsolatnak nyilvános, a falu közössége előtti vállalása, annak minden jegyével, elemével és következményével együtt. Ugyanakkor tudnunk kell, hogy ez a felemelő, lebegés-szerű, varázslatos érzés, a biztos vagy legalábbis majdnem biztos beteljesedés előtti állapot még nem jelent egyértelmű és visszavonhatatlan elkötelezettséget, noha az esetek jelentős részében egyre szorosabbá válva arrafelé tart. Amíg a sorkatonai kötelezettség az ilyen kapcsolatok számára békeidőben is valóságos *tűzpróba* volt, a kétéves – korábban pedig hosszabb – távollét letelével az egymás mellett mindvégig kitartó szerelmesek nyugodtabb lélekkel, érzelmileg felkészültebben, egymás iránt nagyobb bizalommal léphettek az oltár elé, mint az ilyen próbatételt ki nem állt, ehhez képest „alkalmi”-nak tekinthető kapcsolatokban élők.

A guzsalyas összejövetelek alkalmával elhangzó *összeéneklések* – párosítók – sokat segítettek a *szeretős viszony* erősödésében, elmélyülésében, közhírré tételében, közösségi elfogadtatásában. Pozsony Ferenc így ír erről Hodorog Luca elmondása alapján: „Klézsén is a guzsalyas volt az egyik legelőbb dalolási alkalom. Advent előtt, valamint vízkeresztől húshagyó keddig zengett a fonóházak környéke az énekszótól. A legkedveltebb dalcsoport a párosító volt. Tréfás formában *esszeénekeltek* az egymásért olvadozó fiatalokat. Sok esetben tréfás és gúnyos párosítójukkal az össze nem illő párokat, vagy a gyámoltalan legényeket is megbírálták. Ezek a szövegek még napjainkban sem őriznek megkövesedett formákat, az énekesek szabadon variálják, kombinálják az alapmotívumokat, és számos változat gyűjthető még ma is.”⁴⁷ Az ilyen párosító dalokból Kallós Zoltán egész csokorra valót, szám szerint éppen tízet közölt Szályka Rózsa repertoárjából.⁴⁸ Látható bennük, hogy bárkinek, bárkiknek a neve helyettesíthető az alkalomnak megfelelően. Egy-egy kiragadott versszak közülük:

47 Pozsony Ferenc: *Szeret vize martján. Moldvai csángómagyar népköltészet*. KJNT Könyvtára 2. Kolozsvár, 1994. 15.

48 Kallós Zoltán: *Új guzsalyam mellett... Énekeltem én Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa hetvenhat esztendőskoromban Klézsén Moldvában*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.

*Szólj, kakukk, szólj,
Ki kapuján szólj,
Demse Dávidén
Se Mariskájén.*

*Királyné szép lánya
Csurál Máris vóna,
Királyné szép fia
Demse Dávid vóna.*

*Miklós Kati kendeje
Felakatt e csipkére.
Anti annya levette,
S e ládába biétette.*

*Ott ez asszony káposztát főz,
Feje felett menen a gőz.
Azért ne siérjék e feje,
Vajdok János lesz e veje.*

Kós Károly bogdánfalvi és lészpedi adatok alapján vázolja a *szeretőség* állapotát: „Ha a legény a táncban, guzsalyasban, kalákában megismerkedik egy leánnyal, s *leszereti*, azt mondja a lánynak: *Ha te isz szeretsz, aggy nekem egy jegyet*. A jegy Bogdánfalván – de máshol is – egy *szervetből* vagy egy *matacseltől*⁴⁹ és *cigajéből*⁵⁰ kötött szalagból áll. Régen a lány *eszgárda, kocina* (Bogdánfalva), *gerica* (Lészped) nevű bokrétát adott, amit az olvasó apró gyöngyszemeiből készített. A lészpediek szerint ezt azért hagyták el, mert nehéz volt a kalapon. A legény még ott a táncban, s aztán minden vasárnap egészen a házasságáig feltette a jegyet a kalapjára, azt mindenki észre is vette, s mondták: *Na, Pál János szereti Farkas Péter leányát.*”⁵¹ A bokréta elhagyásának magyarázatát fenntartással kell fogadnunk, mert nehezen képzelhető el, hogy néhány évtized alatt annyira meggyöngült volna

49 bojtocska (motocel ua., románul)

50 finom gyapjúfonal

51 Kós Károly: Csángó néprajzi vázlat (1949). In uő: *Tájak, falvak, hagyományok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976. 216–217.

a lézpedi legények nyaka, hogy már nem bírták el a kalapjukat díszítő szerelmi jegy súlyát. Valószínűbb, hogy az élet hagyományos elemeinek általános kikopására, értékrendjük szürkülésére igyekeztek valami – legalábbis általuk – elfogadhatónak tartott magyarázatot találni. Úgy érzem továbbá, hogy a 'leszeret' kifejezés is magyarázatra, legalábbis értelmezésre szorul, annál is inkább, mert több, Moldvában gyűjtött népdalban is szerepel, például ebben a formában:

*Egy nagyorrú bogár úgy leszeretett vót,
Este vacsorakor örökké nálunk vót.*

A kifejezés magyarázatát Péntek János nyelvészprofesszorra bízom, aki tájszótárában a következőket írja: *leszeret(i)*: megszeret valakit, szerelembe esik, magáévá tesz; „egy bogdánfalvi példamondatban pedig: Hogyha a legény szeretőt akar tartani, a táncban, guzsalyasban, kalákában megismerkedik egy neki teccő lánnyal és leszereti.⁵² – ami a cselekedet tartalmáról ugyan nem ad pontos felvilágosítást, de alkalmazásának módját bemutatja.

A felrakott kalap s a szépen *összerélt hímcska, a szikrás szervet* az övben, mindenki számára tudtul adta, hogy melyik legényt melyik lány szereti – és fordítva –, mégpedig nem reménytelenül. Ilyen *ruvacskát* adott a lány a szeretőjének használatra is, hogy a mezőn munka közben azzal törölje magát, amit aztán a leány szombatoként kimosott. A legény pedig vékony drótból láncot kötött, amire az akkoriban forgalomban lévő lyukas pénzeket fűzte, s azt adta cserébe, amit a leány nyakába kötött. A legény általában 2-3, de olykor 6 esztendeig udvarolt a lánynak, ezalatt kapcsolatuk szorosra fűződött, többnyire házassággal, ritkábban kiábrándulással és szakítással végződött. Ez idő alatt a legény nem ment be a házba, hanem esténként *kirikoltotta*, kiáltással vagy füttyszóval kihívta a lányt. A udvarló fiú megegyezés szerint péntek kivételével minden második, harmadik napon kereste fel a kedvesét. Ha a leány meglátta, hogy a legény mással *beszélget*, a tőle kapott nyakéket visszaadta, a gyöngysor ajándékát pedig visszakérte.⁵³

52 Péntek János (szerk.): *A moldvai magyar tájnyelv szótára I/2*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2017. 37.

53 Seres András: *Moldvai lakodalmi szokások. Néprajzi Látóhatár*, 1994. 1-2. 90.

*S én istenem eljött este,
Én szeretóm nem jött ide.
Vaj nem jöhet, vaj nem lehet,
Vajh szereteje más lehet.*

*Üzenje meg, vaj mondja meg,
Hogy ha szeret, hogy tudjam meg.
Ne tartson ingem csúfjának,
Szereteje bolondjának...⁵⁴*

De ha a legény másnak a derekán is hasonló *ruhacskát* vett észre, azt ő sem nézte jó szemmel, mint ahogy a lány sem hagyta szó nélkül, ha a legény az ő *servetjét* máséval cserélte föl:

*Le az úton s még vissza,
Servetemet add vissza!
Mert ha vissza nem adod,
Kitépem a hajadot – ihogtatták Bogdánfalván.*

Egy szó, mint száz, a *szeretőség* nem volt mindig felhőtlen kapcsolat, különösen, ha a „gyöngébb nem” képviselője olyan erőteljes egyéniség volt, mint a klézsei Hodorog Luca, aki így mesélt erről Pozsony Ferencnek: „Szeretóm mindig vót, de még megvertem őket, mikor a *guzsalyból* mentünk haza. A *guzsalyval* jól üttem. Mind jöttek a nagyobb legények, 7-8 évvel voltak nagyobbban tőlem. Jöttek, hogy beszélgessenek velem. Beszélgettek *édesapámval*, s kértek férjhez. Hát én akkor voltam 12-14 éves, s mondták, hogy menjek el. Édesanyám mondta nékik: »hát az én leányom férjhez menni való? Te nem látod, hogy még az orrát sem tudja megtakarítani? Nem tud ételt főzni, nem tud tisztaságot *csánni*!⁵⁵« »Há, válaszolták, megtanólja, van ideje.« »Hát nem látod, hogy kicsi?« »Én megnövelem« – mondták a legények szüleimnek. Én mentem el *hazunnat*, nem es hallgattam, hogy mit beszélnek. Hát én férjhez menő vótam? Vót egy szeretóm *azutáiban*, hét évvel nagyobb, mint én. Három évig járt. Annak gondja vót, hogy

54 Szegő: i. m. 179–180.

55 csinálni

férjhez menjek hozzája. De én mondtam neki: »Ha te olyan csúf leszel, mikor megöregedel, mint édesapád, akkor nekem nem kellesz, mert biztos neki hasonlítasz. Házasodj meg! – mondom neki. – Én nem *menek hezzád*. Nem akarok. Ő es sírt, én es sírtam, mikor ő ment házasodni, de én nem mentem.»⁵⁶

Az egymást *szeretők* általában a tánchelyen találkoztak, s a tánc végén el is váltak egymástól, ha pedig már jegyesek voltak, akkor a legény a lányt otthonról vitte a táncba, s utána hazakisérte. A *szeretők* kizárólag egymással vagy a *nyámokkal* – rokonokkal – táncoltak. A *nyámságot* ilyenkor harmadízíglén számolják: *első nyámság* az apa meg az anya testvérei (nagybácsik, nagynénik), *második nyámság* ezek gyermekei (első unokatestvérek); *harmadik nyámság* az utóbbiak gyermekei (másodfokú unokatestvérek). A rokonokkal elsősorban akkor táncolnak, ha az érdekelt legény vagy leány hiányzik a táncból, de ha ott van, akkor is táncolhatnak rokonokkal, s ha az sincs, akkor legény a legénnyel, leány a leánnyal. Ha egy legénynek nincs szeretője, akkor vagy legénnyel táncol, vagy olyan lánnyal, akinek még nincs szeretője.⁵⁷

Az udvarlás komolyabb formája a leányos háznál bontakozott ki. Az elkötelezett legény látogatására októbertől március–ápriliséig szinte minden este, nyári időszakban, a külső mezőgazdasági munkák idején csak szombaton került sor, de mindig lámpagyújtás után, és csak ha a lámpát valamelyik belső ablakpárkányra tették. Ha a lakás belső részén – pl. a szobánál, a tüzelőhelynél – volt a lámpa, akkor a legénynek tilos volt a bemenet. A házbeliek néha azzal bosszantották a közelben várakozó legény(eke)t, hogy a petróleumlámpával az ablak felé közelítettek, de aztán máshova vitték. Az ablakba kitett lámpa csak a legények látogatását szabályozta, nők, idősebb férfiak, szomszédok, rokonok akkor is beléphettek, ha a lámpa nem volt az ablakba téve.

A legények többnyire kisebb csoportokban jártak a leányos házakhoz. Lehetőség és tetszés szerint székeken, padokon, az ágyak szélén a lány mellé telepedve, beszélgetéssel töltötték az időt. Ilyenkor a lány rendszerint ugyanazon legény mellé húzódott és vele többet beszélgetve mutatta ki vonzalmát vagy legalábbis érdeklődését, míg nem a közvélemény tudomásul vette a lány döntését, és a többi legény lemondott

56 Pozsony: i. m. 26.

57 Faragó: i. m. 32.

a további próbálkozásról. Ha viszont a leány valamelyik legénynek észrevehetően hátat fordított, az a visszautasítás jele volt. A szerető viszony kialakulása során és elmélyülését követően a legény mindinkább társak nélkül ment a leányhoz; a többiek csak akkor jöttek időt tölteni, ha még nem udvaroltak, vagy ha szeretőjük ablakában nem jelent meg a lámpa. Mivel a család rendszerint egy lakószobában élt, a legény(ek) látogatása tulajdonképpen nemcsak a lánynak, hanem az egész családnak szólt. Ennek megfelelően a társalgás is közös volt és bármilyen témát érinthetett. A két fiatal csak némelykor húzódott a szoba valamelyik sarkába, hogy ott suttogva beszélgessenek. A néhány órás látogatás után a leány a legényt csak az ajtón kívülre kísérte, ott még egy ideig beszélgethettek.

A párkapcsolat létrejötte, komolyodása vagy éppen lazulása tehát állandóan változó folyamat volt a fiatalok között. Sok múlott azon, hogy végül is milyen körülmények között, a kapcsolat milyen állapotában került sor a végső lépésre, a házasságra.

Pár

Garda Dezső

GYERGYÓSZENTMIKLÓS,
A PRIVILÉGIUM NÉLKÜLI MEZŐVÁROS

Gyergyószentmiklós történelme, históriája az évszázadok során gyakran került az érdeklődés középpontjába. A térség múltját érzékelő, első jelentősebb történelmi munka inkább egyház-történeti jellegű. Ennek ellenére Ferenczi György gyergyószentmiklói vikárius regestruma¹ átfogó képet nyújt a 16–17. századi Gyergyószentmiklós gazdaságáról, társadalomképéről. A következő száz évben a Békény menti település múltját Benkő József,² az alakuló városképet pedig széki Teleki József³ munkáiból ismerhetjük meg. A romantika évszázadában Bocskor János,⁴ Szentiváni Mihály⁵, kisbaconi Benkő Károly⁶ és Orbán Balázs⁷ adatai, leírásai, közlései tovább gazdagítják ismereteinket a Békény-patak menti település históriájáról.

Gyergyó s ezen belül Gyergyószentmiklós történetéhez kapcsolódó első monografikus feldolgozás a 20. század első évtizedének végén született meg, és Kölönte Béla⁸ nevéhez kötődik, aki a határőrség felállításáig követte nyomon a térség múltját. E könyv értékét bizonyítja az a tény is, hogy Teodor Chindea⁹ Gyergyó történetét kutató dolgozatának adatbázisát Kölönte Béla munkája biztosítja.

-
- 1 Ferenczi György: *Regestrum Ecclesiae S. Nicolai in Girgio, factum per Georgium Ferenczi Sacerdotem 1629.* In Veszely Károly: *Erdélyi egyháztörténeti adatok.* Kolozsvár, 1860.
 - 2 Benkő József: *Transsilvania Specialis.* II. k. Bukarest–Kolozsvár, 1999.
 - 3 Teleki József: *Úti jegyzetek 1799-ből.* Kolozsvár, 1937.
 - 4 Bocskor János: A szép tavasz beköszöntésével a gyergyói tutajozó székelyek. I. Fáradsága, II. Jutalma. In *Nemzeti Társalkodó*, 1838–1839.
 - 5 Vándor (Szentiváni Mihály írói álneve): *Közlemények Erdélyről.* Gyergyó. In *Nemzeti Társalkodó*, II. k., 1839, 143–153.
 - 6 Benkő Károly: *Csik, Gyergyó és Kászon múltja, jelene.* Kolozsvár, 1853.
 - 7 Orbán Balázs: *Székelyföld leírása történelmi, természetrajzi és népmeszei szempontból.* II. k. Pest. 1869.
 - 8 Kölönte Béla: *Gyergyó története.* Gyergyószentmiklós, 1910.
 - 9 Chindea, Teodor: *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul Ciucului.* Gheorgheni, 1930.

A 20. század tudósai közül Szádeczky-Kardoss Lajos,¹⁰ Endes Miklós,¹¹ Csibi Andor¹² és Vámszer Géza¹³ könyvei, tanulmányai jelentős módon gazdagították Gyergyószentmiklós történetével kapcsolatos ismereteinket. Tarisznyás Márton¹⁴ a történeti néprajz szempontjából közelítette meg a Békény menti település históriáját. Pál-Antal Sándor¹⁵ több tanulmányában, könyvében foglalkozott Gyergyó, s ezen belül Gyergyószentmiklós történetével. E sorok írója, könyveivel¹⁶ és tanulmányaival szintén megpróbált hozzájárulni Gyergyószentmiklós múltjának a feltárásához, jobb megismeréséhez.

A Békény-patak menti város történetének kutatásához a katonai lustrák és az adóösszeírások biztosították a legértékesebb keretet, melyet a levéltári források más jellegű változatai – okiratok, oklevelek – egészítettek ki.

GYERGYÓSZENTMIKLÓS TÖRTÉNETE A 13–15. SZÁZADBAN

A székelyek gyergyószentmiklósi letelepedésének kezdeteit Kölönte Béla és László Antal¹⁷ az 1241-es évi tatárbetöréssel hozták összefüggésbe. Ezzel szemben Tarisznyás Márton a 12–13. századra teszi a medence benépesítését.¹⁸ A gyergyói egyházközségekről és papokról az 1332–1334-es évi pápai tizedjegyzékekben emlékeztek meg.¹⁹

10 Szádeczky-Kardoss Lajos: *A székely határország*. Budapest, 1908; Uő: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927.

11 Dr. Endes Miklós: *Csik, Gyergyó, Kászonszék (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1938.

12 Csibi Andor: *Lacul-Roşu – Gyilkos-tó klimatikus gyógyhely monográfiája és kalauza*. Brassó, 1937.

13 Vámszer Géza: *Csik vármegye településtörténete*. Csíkszereda, 2000.

14 Tarisznyás Márton: Adatok Gyergyószentmiklós településtörténetéhez. In *A csíki és gyergyói múzeum közleményei*. Csíkszereda, 1958; Gyergyó múltjából. In *Korunk*, 1976/5.; *Gyergyó történeti néprajza*. Bukarest, 1982.

15 Pál Antal Sándor: Csík, Gyergyó- és Kászonszék társadalma a XVII. században. In *Acta* 1995. Csíki Székely Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 1996, 153–160.; *Székely önkormányzattörténet*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2002; *A Székelyföld és városai*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2003.

16 Garda Dezső: *Gyergyó a történelmi idő vonzásában*. Székelyudvarhely, 1992; *Főnépek, lófők, gyalogkatonák Csíkban és Gyergyóban*. Csíkszereda, 1999; *Gyergyói örmények könyve*. Budapest, Hadimúzeum Alapítvány Kiadó, 2007.

17 László Antal: *Gyergyószentmiklós város fejlődése és műszaki létesítményei*. Gyergyószentmiklós, 1970. (kézirat)

18 Tarisznyás: i. m. 1958, 33. és Tarisznyás: i. m. 1976, 5. sz., 336.

19 MNL-OL. *Pápai tizedjegyzékek másolata és Monumenta Vaticana. Series Prima. Tomus Primus. Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375*. Budapest, 1887, 112., 116., 132., 133.

A régészeti ásatások visszavezetik Gyergyószentmiklós múltját a 13. századig. A plébániatemplom mellett végzett régészeti ásatások során a déli templomalappal alatt egy 13. század második felére keltezhető temetkezés nyomaira bukkantak.²⁰ Székely Zoltánnak,²¹ majd Demjén Andreának a Both váránál végzett ásatásai²² és Hiripné legendája a primori hatalomnak a megjelenését bizonyítják Gyergyószentmiklóson. A monda jelzi a köznép ellenállását a főember hatalmi törekvéseivel szemben.

1629-ben a gyergyószentmiklósi plébános, Ferenczi György regestruma, Benedek esperes idejéből, egy 1499-ből származó adománylevelet említett, amelyben szentmiklósi Gergelyfi Györgyné Luca asszony három földet hagyott az egyháza. A 15. század végi adománylevelével a székely örökség létét bizonyítja Gyergyószentmiklóson.

AZ 1581-ES ÉVI FALUTÖRVÉNY

Az 1581. évi gyergyószentmiklósi falutörvény igen szemléletes képet nyújt a 16. századi település agrárstruktúrájáról, a határ rendtartásáról. A növénytermesztés alacsony szintje, az állattenyésztés túlsúlya, a rideg állattartás maradványai arra kényszerítették Gyergyószentmiklós közösségét, hogy a termés védelme érdekében döntéseket hozzanak a határ rendtartásáról. Sokat mond a falutörvény bevezető részében található indoklás, melyben megmagyarázták, miért is kellett törvényt hozni a határ rendtartásáról.

„Mi ki(k) vagyunk Gyergyó székben Szent Miklós falvában lakozandók, nemesek, darabontok és vajda úrnak önegyságának jobbágyi közösséggel mind a tellyes falu írtattuk emlékezetre ez levelet: Hogy az miképpen az mi hegyelmes fejedelmünk Báthory Kristóf, Erdély országnak vajdája az önegysága tanátsival és országával elvégezte: Hogy Székelyországban az tilalmas vetésnek rendéből a királyi bírának büntetése leszállana, akarván önegysága az önegysága jobbágyait és egyebeket ennek előtte való súlyos

20 Demjén Andrea: *Gyergyószentmiklós a régészeti ásatások tükrében*. Kolozsvár-Gyergyószentmiklós, 2016., 14., 79–86.

21 Székely Zoltán: *Săpăturile executate de Muzeul din Sfântu Gheorghe (1959/1966)*. In *Materialle și Cercetări Arheologice*. Sfântu Gheorghe, vol. IX. 1970. 304.; *Repertoriul Arheologic al județului Harghita*. (Redactat V. Căvruc). Seria biografii arheologice. Vol. II. Sfântu Gheorghe, 2000, Editura Carpații Răsăriteni, 128.

22 Demjén: i. m. 27–34.

büntetéstől megoltalmazni ennyi részből, hogy minden falu az ő falujában XII hütös bírákat eskessenek, kik a tilalmas vetésnek oltalmazására gyakorlatossággal vigyáznak, minden ahhoz való külső belső dolgokkal, hogy a XII hütös bírakkal egyetemben a falu, a királyi bírák büntetésin kívül megbüntessék önön köztök való végezett bírságokkal. Annak okáért mi is értvén az őnagysága országával való kegyelmes végzésit, és őnagyságának erről kiadott articulussit, előnkbe vettük és az őnagysága végzésének mindenkben engedelmesek lévén, a XII hütös bírákat elválasztván a mi tilalmas vetéseinknek oltalmazására, az őnagysága articulussinak tartások szerint mindenkkel végeztünk tellyes falustól némely büntetésekről és azok bírságának megvételekről.”²³

A település határának védelmét tehát szükség volt megfelelőképpen biztosítani. Ezért Gyergyószentmiklós termőföldjeit határkerttel vették körül a szántóterületek védelmére, de tilalmasnak tekintették a korabeli kaszálókat is. A határkertre azért is szükség volt, hogy a falubeli udvarokból, pajtákából, aklokból ki ne szabaduljanak a szántóra az állatok. Ezt megkövetelte a korabeli településrend léte is, hiszen a kettős udvarok, a kerteletlen telkek lehetővé tették az állatállomány elszabadulását, ezen keresztül hozzájárultak a kártételhez. A korabeli gyergyószentmiklósi falutörvény ezt a kertet is védelmezte. A döntés szerint: „Ha valami barom mégyen bé rajta és kárt téssen, a kárt a hajtó pénzzel edgyütt a kertes ember megfizesse. Ha pedig valami gonosz szokásos marhát mutatnak ki, törvény szerint minden büntetés reá száll.”²⁴ Ugyanezen cikkelyben 25 dénárban állapították meg a káros kert bírságát.²⁵ A falutörvény tehát rendelkezett a tilalmast (vetésmezőt) a nyomástól (ugartól) elválasztó, termést védelmező határkertről. Ebből a cikkelyből azt is felismerhetjük, hogy a települést kerítés övezte, de kerítés oltalmazta a forgórendszerből kiszakított határokat is, sőt léteztek elkertelve szénafünek felfogott területek is, akárcsak az ökörtilalmasok vagy más legelőhelyek. A faluközösségnek tehát nemcsak létre kellett hoznia ezt a védelmi rendszert, de azt jó karban is kellett tartania. Gyakran a bíró a hütös bírakkal együtt tavasszal és ősszel, meghatározott gyakorisággal, körbejárta a falut, és figyelmeztették a lakosokat kertjavítási kötelezettségeikre. Három nap elteltével a falusbíró ismét

23 MNL-OL R. 298. 12 csomó, 23. sz. és Pál-Antal Sándor 2002, 355.

24 Uo.

25 Uo.

felülvizsgálta a kerítéseket, és szigorúan megbüntette azokat, kiknek kertje réses volt, vagy nem felelt meg az elvárásoknak. Újabb három nap múlva a bírónak a hütös bírakkal együtt ismét ellenőriznie kellett a határkertet. Ez alkalommal azonban a réses embert vagy a kertrontót kétszeresen megbírságotla.

Gyergyószentmiklós 1581-es évi falutörvénye a kapubírságot 50 dénárban állapította meg. A vetéskapuk rendeltetése az volt, hogy megakadályozzák a lopásokat, illetve az állatoknak a vetés alatt lévő területekre való kijutását. A vetéskapukat éjszakára bezárták és csak reggel nyitották ki. A kapus embernek azonban igen nagy volt a felelőssége. Az 1581-es évi gyergyószentmiklósi falutörvényben ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: *„Ha valami barom mégyen bé rajta, s arról valami kár lészen, a kapus ember megfizesse a kárt a hajtó pénzzel együtt.”*²⁶

A kapuk fenntartásának és a kapus ember fizetésének több módja volt ismeretes. A gyergyószentmiklósi örmény templom melletti vetéskapunál például, még a kapu lebontása után is, kévehordáskor minden szekérről ledobtak a kapus embernek egy kévét. Ez a szokás a kapu lebontása után is tovább élt az 1940-es évekig, amikor is az örmény templom harangozójának dobták le a kévét.

A vetéskapuk előtti térség volt a hazajáró csordák gyülekezőhelye is. A szántóföldi művelésen kívüli kapuk fenntartása is elterjedt volt Gyergyószentmiklóson. Ilyen volt többek között az ún. várkapu.

A gyergyószentmiklósi falutörvény igen nagy figyelmet fordított a tilalmas védelmére. A büntetéseket állatfajtánként állapították meg. A harmadik cikkely főleg a juhoknak a tilalmasba való hajtásával foglalkozott. Főleg az éjszakai behajtást büntették. Ha kártevő éjjel hajtotta be a tilalmasba a juhait, 1 forint bírságot fizetett, ha pedig nappal, akkor a büntetés értéke 50 dénárban volt megállapítva. Az említett artikulusban a hajtó pénzértékét is meghatározták: minden tíz juh után egy pénz.²⁷ Az említett cikkely a behajtás módjáról is megemlékezett: *„Valamely marhát bé hajtának pedig a bírák házokhoz hajtsák, a bíró pedig kezességen ki tartozik adni, de úgy hogy mind kárról, s hajtó pénzről igazságot fogadjon a kezes.”*²⁸ Az állat

26 Uo.

27 Uo.

28 Uo.

behajtásának szabályozása, a bíró feladatkörének meghatározása, a kártevő felelősségre vonása olyan jogi és erkölcsi normákat alkottak, melyek a 16. századi gyergyószentmiklósi székelyközösségkapcsolatait szabályozták.

A falutörvény negyedik cikkelye ugyancsak a tilalmasra vonatkozott, a szarvasmarha és a disznó által okozható kártételt határozta meg. E szerint, ha a tilalmasban barmot találtak volna és az „pásztoros léssen”, a kárt a barmos embernek kellett megfizetnie a hajtópénzzel együtt. A faluközösség törvényhozói a büntetés értékét is meghatározták: minden barom után egy pénz, két apró barom után egy pénz. Sőt, még az erőszakoskodók ellen is döntést hoztak: három girában állapították meg annak az erőszakoskodónak a büntetését, aki „*a hajtó embertől a marhát elveszi...*”

A tiltás szabályozása a disznópásztorokra is kiterjedt. A tilalmasban a kártevő disznónak az értékét a következőképpen állapították meg: két öreg disznó után egy pénz, négy apró után pedig egy pénz.

A falutörvény a lónak a tilalmasban tartását is szabályozta. A lovat mind a régi törvény szerint (valamikor a székely szabadság idején), mind a mostani szerint is (1581) nyűgben, kötélben, jó módban kellett tartani. Ha valami módon a ló elszabadult, és tulajdonosa megesküdt arra, hogy jó módon tartotta, tehát eleget tett a feltételeknek, a kárt meg kellett fizetnie, de a bírságot elengedték neki. Ha ellenben nem vállalta az esküt arról, hogy a lovat nyűgben és kötélben jó móddal tartotta, akkor a kár megfizetése mellett a lovas embert tizenkét dénár bírságra kötelezték. A falutörvény megszövegezői azonban minden lehetőséget megadtak a kártevőnek a védekezésre. Így a lovas ember akkor is mentesült a bírság kifizetésétől, ha esküt tett arra, hogy más ember lova miatt szabadult meg a lova. Ha pedig igazságát tényekkel is be tudta bizonyítani, akkor minden fizetésbeli kötelezettségtől megszabadult: a kár és a bírság kifizetésének kötelezettsége arra a lótulajdonosra szállt, aki a kár okozója volt.

Az elszegődött szolgák legtöbbször nem a falu lakói voltak, s arra hivatkoztak, hogy őket nem vonhatják felelősségre a kártételekért a falutörvény alapján, mivel ők csupán földesuruknak vannak alárendelve. Ennek a kibúvónak a megakadályozására a gyergyószentmiklósiak végzésük 8. cikkelyében arról döntöttek, hogy „*az elszegődött szolga urával együtt köteles megjelenni a hűtős bírák előtt*”, ami azt jelentette,

hogy vállalniuk kell a felelősséget az általuk okozott kárért. Mint írják, az elszegődött szolga, *„ha valakinek kárt tett, senki pedig ennek a megítélt törvényivel a földesura eleiben ne mehessen a falu végezése szerint tilalmas vetés dolgából.”*²⁹

A gyergyószentmiklósi falutörvény szerint a település lakóinak tiltva volt a csóvás parlagon való pásztoroltatás Szent János napig. A határozat szerint: *„ha valaki lovát vagy egyébféle barmot a csóvás parlagon pásztoroltattya vagy ráköti Szent János napig, három girán maradjon.”*³⁰ Szent János nap után a bírák döntötték el, felszabadíthatják-e a területet, vagy sem. Ha úgy látták, hogy kaszálófű lesz rajta, akkor a tiltást a következő időszakban is fenntartották. Ha nem, akkor a falutörvény szövege szerint *„az ő szabadításoknak utána minden ember birhattya, mert a tilalmas vetés nemcsak egy ember kertével oltalmaztatik meg.”*³¹

A kaszáló igen nagy értéket jelentett a közösség és az egyén számára is. Ezért a szénafüben vagy az irtovány szénafüben való állattartást igen szigorúan büntették. A gyergyószentmiklósi falutörvény 10. cikkelyében a kaszáló védelmével kapcsolatban a következőképpen fogalmaztak: *„Valaki szénafüben, vagy irtovány szénafüben lovát vagy egyéb barmát tartya és megbizonyittatik, vagy valamelyik félnek törvény mégyen felölle, mivel akarattal való kártétel, 3 gira a bírsága, ezekben pedig mind a hütös bírák előtt törvény légyen és törvény szerint büntetessék minden ember.”*³² A falutörvény 11. cikkelye szinte megerősíti az előbbi artikulust, és akkor is 3 forint girára bünteti a kártevőt, ha akaratán kívül történt a kártétel. Mint írták: *„Minden tilalmadban való kártétel, ki nem történettel lészen, megbizonyittatik, hogy nem akarat szerint való kártétel, annak bírsága 3 gira.”*³³ Ugyanazt a jogi normát alkalmazták a csóvás szénafű vagy parlag esetében is. Határozatukkal kapcsolatban a 12. cikkelyben a következőket olvashatjuk: *„Minden tilalmasbéli csóvás szénafű vagy parlag, ha lészen, de senki birodalmával rá nem mehet, mert ha rá mégyen csak magától, 3 girán marad az az ember.”*³⁴

29 Uo.

30 Uo.

31 Uo. és Pál-Antal Sándor 2002, 356.

32 Uo.

33 Uo.

34 Uo.

A gyergyószentmiklósi falutörvényben nagyon szigorúan büntették a hütös bírákat, ha azok nem teljesítették a határ védelmével kapcsolatos feladataikat. A falutörvény 15. cikkelyében kötelezettségeikkel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: *„Mindenekre a jó módon a XII hütös bírák jó gondot nem viselnek, a mi az tiszteket nézi, és valaki a királyi bírónak panaszt tészon és megbizonyíttatik, hogy a bírának vigyázatlan-ságok miatt lött a kár, a bírakra száll a 12 forint, és a falu tisztán marad minden büntetéstől.”*³⁵ Hasonló érjével léptek fel azonban az alaptalan vádaskodókkal szemben is. *„Valaki pedig méltatlan panaszol a tisztnek híre nélkül, 12 forinton maradjon azon ember érette.”*³⁶

A gyergyószentmiklósi falutörvény kimondta, hogy a tizenkét hütös bírának jogában állt ellenőrizni a közösség határrendtartását, de maga a community is köteles volt e tisztség betöltésére megfelelő embert választani. Ilyen irányú elvárásaikkal kapcsolatban a 17. cikkelyben a következőképpen fogalmaztak: *„Minden esztendőben a XII hütös bírák a falu megfeleltessék, a falu is pedig ahhoz embert válaszszon, és valamit a falu megfelel, írva legyen és úgy büntessenek mindenedet. Valami barmokat pedig ki felelnek tilalomszegésre, annak bírsága denárii 12.”*³⁷ A gyergyószentmiklósi falutörvény lehetővé tette a hütös bírák hatáskörének az érvényesülését még abban az esetben is, ha a kártevő megtagadná a kár értékének a kifizetését. Mint írják, ha: *„Valakinek a falu közül házához küldnek bírságért, a falu adta emberrel együtt, egy vagy kettő a bírák közül legyen, kérje törvénynek annyit érő marháját, amennyit a bírság tészon, ha törvénynek nem adja, a bírák eleiben híuják azt az embert, engedetlenségen marad, a falu végzése szerint mind lófó, darabont, szabad székely és jobbágy 3 girán marad érette.”*³⁸ A szarvasmarháknak erőszakkal való elhajtását azonban nem minden esetben támogatták a falutörvény szövegében. A 20. cikkely ugyan a bírság behajtásának a módozatait sorolta fel, de lehetőséget biztosított a kártevő védekezésére is, annak ellenére, hogy a faluközösség döntéseinek a végrehajtása a community minden tagja számára kötelező volt. A pontos szöveg a következő: *„Valamely ember bírságba esik, avagy káros kerti vagyon, kiről mind a teljes falu végezett, mindezekben a bírák igazítani*

35 Uo. és Pál-Antal Sándor 2002, 357.

36 Uo.

37 Uo.

38 Uo.

mernek az ő tisztek szerint: ha az ember házánál honn nem lenne, azért a bírák a bírságot ugyan megvehessék, törvény szerint amivel tartozik, háza népétől törvénynek kérhessék a házát, és zállagot vehessenek: de hatalommal marhát ne végyenek: ha törvénynek nem adja marháját azon ember 3 girán maradjon, a mint fennebb megíratott: ha pedig az igaztételről a bírákat eltúltya és a tilalomnak okát nem adhattya, azok nélkül való tilalmon is megmaradjon, egy tilalom ellen 3 girán, 3 tilalom ellen 9 girán.³⁹

A 16. század vége felé a mezőgazdaság fejlődése lehetővé tette, hogy a foglalkók az általuk irtott területeket jobban hasznosítsák. A faluközösség számára igen nagy nehézséget jelentett e területek visszaszerzése, ezért – mind régebbi törvényeikben, mind pedig 1581-ben – úgy döntöttek, hogy csak a közösség engedélyével lehet székely örökséget foglalni. A falutörvény 19. cikkelyében ilyen irányú tiltásukat a következőképpen fogalmazták meg: *„Mivelhogy a falunak végezése volt még a régi székely szabadság idejében is, hogy senki a falu határában, mezőn, falun is, faluhíre nélkül örökséget ne foglallyon magának, hanem falutól közönségesen kérjen, ha a falunak adhatója lészen, meglássák azon helyet, de a falu engedelmeből örökítse: de ha csak maga gondolatjából mégyen rá, a falunak veszszen minden munkája, az örökség is, ennek pedig mindenkor három törvénnel való tilalma volt: ebben pedig a tellyes falu előtt lött törvény, mind a hütös bírakkal edgyütt a 3 törvény ellen 3 tilalom, az az 9 girán marad az az ember, hogy a falu végzésének engedetlen volt.”*⁴⁰

GYERGYÓSZENTMIKLÓS GAZDASÁGA FERENCZI GYÖRGY REGESTRUMA ALAPJÁN

Gyergyószentmiklós gazdasági életére vonatkozóan egyik legfontosabb történeti forrásunk Ferenczi György regestruma. A gyergyószentmiklói vikárius adatszerű feljegyzéseivel valósággal beavatja korunk historikusát az 1629 és 1660 közötti időszak történéseibe.⁴¹ Mivel a korabeli Békény-parti településen a katolikus egyház volt a vidék egyik legfontosabb gazdasági hatalma, a „regestrumban” számtalan feljegyzés bizonyítja a földművelés és az állattartás fontosságát. Termesztett növényeik: a búza, a rozs és a zab nem csak az önellátást

39 Uo.

40 Uo.

41 Ferenczi: i. m. 150–151.

szolgálták, egy részüket a piacon értékesítették.⁴² Az istállók állattartás jelentősen hozzájárult az állatállomány növekedéséhez,⁴³ illetve az állattenyésztéssel kapcsolatos foglalkozások – mészároskodás, szűcs-mesterség – fellendüléséhez.

Az erdőkitermelés és a fafeldolgozás ugyancsak kiegészítették a lakosság jövedelmét. Sőt Ferenczi regestrumájában arról olvashatunk, hogy minden tízesből fejszével tartoztak.⁴⁴

Ferenczi György feljegyzéseiben ácsokról, kovácsokról, asztalosokról, kőfaragókról és más mesterségekről is olvashatunk.

Gyergyószentmiklós azonban főleg kereskedelmi fontosságáról volt híres, hiszen a település a Moldvát Erdéllyel összekötő kereskedelmi útvonalak csomópontján helyezkedett el. Helyi és – 1607-től kezdődően – országos vásárai igen látogatottak voltak. Ferenczi György feljegyzései szerint a korabeli gyergyószentmiklósiak állandó kereskedelmi kapcsolatot tartottak fenn Brassóval, Torockóval, Beszterccével, Gyulafehérvárral, Marosvásárhellyel, Szászréggel, Koronddal, Bákóval és más településekkel.

A moldvai örményeknek Gyergyószentmiklóson való letelepedése jelentős módon befolyásolta a helység kézműves-kereskedelmi életét, hiszen az ideköltözők hozzájárultak a céhek és a kereskedelmi társaságok fejlődéséhez.⁴⁵

GYERGYÓSZENTMIKLÓS TÖRTÉNETE A 16. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN ÉS A 17. SZÁZAD ELEJÉN

1567-ben Gyergyószentmiklóson 78 jobbágy család élt,⁴⁶ ami a településnek a fejedelemsel szembeni alárendeltségére utal. Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon, ha ők is részesei voltak az 1571. szeptemberi–októberi lázadásnak.⁴⁷ Bár csak a gyergyóújfalviak emlékeztek meg az 1575-ös évi felkelésben való részvételről, az a tény, hogy 1576-tól Gyergyó nagy része – köztük Gyergyószentmiklós is – a Lázárok birtokává vált, jelzi a Gyergyói-medence közszekelyeinek jelen-

42 Ferenczi: i. m. 121.

43 Ferenczi: i. m. 120.

44 Ferenczi: i. m. 120–151.

45 Garda: i. m. 2007, 85–93. és 255–435.

46 SZ OKL. II. k. 221.

47 Demény Lajos: *Székely felkelések a XVI. század második felében*. Bukarest, 1976, Politikai Könyvkiadó. 71–72.; Szádeczky: i. m. 1927, 126.

létét Bekes Gáspár hadseregében. 1576-ban Gyergyószentmiklóson 10 lófőt és 84 jobbágyot írtak össze.⁴⁸ Lázár II. István életének végén, főleg pedig Lázár II. András idején a Békény-patak menti település jelentős része a Lázár család hatalma alá került. Az 1627. június 11-i tanúvallatásokból megtudjuk, hogy Gyergyószentmiklóson a 16. század utolsó évtizedeiben Lázár II. András birtoka a Keresztfától a Szarkavészig tartott. Almásszege, Szobavészi is az ő birtoka volt. Csúrral és két malommal is rendelkezett Gyergyószentmiklóson.⁴⁹

Hasonló jellegű tanúvallomásokkal találkozunk 1647-ben és 1649-ben is. Ez alkalommal 55 tanút hallgattak ki.⁵⁰ 1583-ban Báthory Zsigmond fejedelem 3500 tallérért Gyergyószentmiklóst Lázár Andrásnak adta zálogba.⁵¹

A Békény-patak menti település lakói és területe nagy része Lázár II. András uralma alá került, a gyergyószentmiklósi jobbágyok is – akiknek szabadságjogait az 1595-ös évi törökellenes háborúk idején Báthory Zsigmond fejedelem rövid időre visszaadta. Ennek visszavonása után, 1596-ban újabb felkelés tört ki a régi szabadság visszaszerzésének érdekében. A gyergyói lázadóknak meg kellett ütközniük az Apafi Miklós által vezetett fejedelmi haddal. Az ütközetre Újfaluban került sor.⁵² A sellemberki ütközet hozzájárult Erdély 16. század végi nagy romlásához és a Báthoryak térszerzéséhez. Ezekben a harcokban valószínűleg a gyergyószentmiklósiak is részt vettek. Forrásaink gyergyóiakról emlékeznek meg, de a résztvevőket nem említik településenként.

Erdély új ura, Mihály vajda kiváltságlevelében visszaadta a székelyek – köztük a gyergyóiak – ősi szabadságjogait.⁵³ Ettől az időponttól a székely rendi társadalom katonai elemei megerősödtek, és visszaszorult a feudalizálódás. A 17. század első felében uralkodó fejedelmek már jobban felismerték a székelyek katonai ereje fenntartásának a jelentőségét. 1601-ben a visszatért fejedelem, Báthory Zsigmond egy

48 Pál-Antal Sándor: i. m. 2003, 173.

49 Sándor Imre: *A csíkszentmihályi Sándor család levéltára*. Kolozsvár, 1914, 63–65.

50 KAL, 45. dosszié, 13–16.

51 Lázár Miklós: *A gróf Lázár család*. Kolozsvár, 1858, 128–129.

52 Lázár: i. m., 129. és Szádeczky: i. m. 1927, 135.

53 Demény Lajos: Mihály vajda szabadságlevelei és az erdélyi fejedelmek székely politikája. In *Székely felkelés 1595–1596*. Bukarest, 1979, Kriterion Könyvkiadó. 132–133.

újabb kiváltságlevéllel biztosította a székely szabadságot. A következőkben Bocskai István, Rákóczi Zsigmond, Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczi György a közsabadság megerősítésével, vásárjogok adományozásával, vagy pedig a jobbágysorból való kiemeléssel javítottak a szabad székelyek társadalmi és anyagi helyzetén. Mindez kapcsolatban volt a székelyek megnövekedett katonai szerepével az erdélyi hadszervezetben. Így 1607. július 13-án a Görgény várában Rákóczi Zsigmond fejedelem lófőiséget adományozott katonai érdemeiért Székely Miklósnak.⁵⁴ Kiváltságot kapott az említett esztendőben a gyergyószentmiklósi székelység egésze is. Ekkor ugyanis Rákóczi Zsigmond fejedelem vásárjogot adott a településnek:⁵⁵

„Mű, Rákóczi Zsigmond Isten kegyelméből Erdélynek fejedelme – olvashatjuk a korabeli kiváltságlevélben – tudatjuk ez levelünk nevében mind azokkal akiket illet: hogy mű válaszolunk hozzánk tett kérésekre, mind pedig az ország, úgy Gyergyó székely székben Szentmiklós helység lakosai számára, azon helységek Lucza szűz és Mártyr ünnepén azon szabadságokkal, kiváltságokkal, melyekkel más szabad királyi városok, mezővárosok, falvak és helységek sokadalma tartattnak engedni – meghatároztuk, sőt engedünk és ajándékozunk ezen levél erőssége által...”

Bár a fejedelem adománya a gyergyói közsékelyek gazdasági helyzetének a megszilárdítását célozta, politikai jelentősége is kiemelkedő volt, mivel ez Gyergyószentmiklós önállóságát is biztosította a Lázár család hatalmi törekvéseivel szemben.

Rákóczi Zsigmond utóda, Báthory Gábor 1608-ban nemességet adományozott Belényessi Istvánnak, 1609. január 4-én pedig Gyulafehérváron megerősítette Lukácsi András és János nemességét.⁵⁶

TÁRSADALOM ÉS NÉPESSÉG AZ ADÓÖSSZEÍRÁSOK ÉS A KATONAI LUSTRÁK TÜKRÉBEN

A számszerű adatok Gyergyószentmiklóson is jelentős társadalomszerkezeti változásokat jeleznek a 16. század második felének társadalomképével szemben. A Básta-féle összeírás ismerete már árnyaltabb társadalomkép kialakítására nyújt lehetőséget. Ezen lustra szerint

54 Vass Miklós: A királyi könyvek székely oklevelei. In *Erdélyi Múzeum*, 1900, 610.

55 CsÁL F. 1 Gyergyószentmiklós város levéltára.

56 Vass: i. m. 551.

1602. augusztus 7-én 17 lófó, 9 darabont, 30 szabados és egy jobbágy családot jegyeztek fel a helységben.⁵⁷

Az 1614-es évi Bethlen-lustra adatai révén már realisabban érzékelhetjük Gyergyószentmiklós társadalmi szerkezetét, mely szerint a csoportonkénti megoszlás a következő képet mutatja:⁵⁸

Lófó családok száma	22	az össznépeség	10,53%-a
Puskásyalog családok száma	23	az össznépeség	11,00%-a
Szabados családok száma	59	az össznépeség	27,75%-a
Jobbágycsaládok száma	15	az össznépeség	7,18%-a
Zsellércsaládok száma	84	az össznépeség	40,19%-a
Külső szolgák száma	3	az össznépeség	1,44%-a
Solymár családok száma	4	az össznépeség	1,91%-a
Összcsaládok száma	210	család	100,00%

Két év múlva, 1616-ban újra összeírták Gyergyó lakosságát, melyet „Gyergyó szék lustráj”-nak neveznek. Ekkor Gyergyószentmiklós társadalmi összetétele a következő képet mutatta:⁵⁹

Lófók száma	30 család	az összlakosság	13,27%-a
Gyalogkatonák száma	15 család	az összlakosság	6,64%-a
Szabadosok száma	70 család	az összlakosság	30,97%-a
Jobbágyok száma	21 család	az összlakosság	9,29%-a
Zsellérek száma	65 család	az összlakosság	28,76%-a
Idegenek száma	11 család	az összlakosság	4,87%-a
Eltartottak száma	2 család	az összlakosság	0,89%-a
Más kategória	12 család	az összlakosság	5,31%-a
Összesen	226 család	az összlakosság	100%-a

57 SZ. OKL. ÚJ IV. k. 89–90.

58 KÁL, Székely Láda 56., VII. 1. sz.

59 SZ. OKL. ÚJ IV. k. 563–565.

*GYERGYÓSZENTMIKLÓS
A RÁKÓCZI FEJEDELMEK KORÁBAN*

A Rákócziak uralkodása tovább erősítette a szabad székely katonalelem súlyát Gyergyószentmiklós társadalmában. Így például I. Rákóczi György fejedelem 1632-ben, majd 1646-ban számtalan jobbágyot emel a puskás gyalogosok sorába és számos gyalog katonát a lófők rendjébe. A fejedelem 1643-ban beavatkozott a harmincéves háborúba. A hadműveletekre való részvételre Gyergyószentmiklóson a következő hadköteles személyeket írták össze:

Négy nemes családot jegyeztek fel. Az összeírás hitelességét megkérdőjelezi, hogy az 1615-ben nemességet kapott Blénessi család két tagja nem a nemesek, hanem az ősi lófők közé volt összeírva. Both Ferenc, Gyergyó szék alkirálybírója – akinek a nemességéről más forrásokból értesülünk –, szintén nem szerepelt a hadköteles nemesek között. Míg Gyergyó alkirálybírója 1614-ben Ferenc Deákot a hadkötelesek között írta össze, addig 1643-ban Both Ferenc vice judex regius nem szerepelt az I. Rákóczi György utasítására készült lustrában.

Összesítve 4 nemest, 59 régi lófőt, 33 új lófőt, 22 lófőséggel nem rendelkező lovas, 99 puskás gyalogot és 5 új gyalogot írtak össze. Tizenhat órálló kivételével, a katonacsoport 203 gyergyószentmiklósi tagja valószínűleg részt vett I. Rákóczi György magyarországi hadjárataiban. A harcképes katonacsoport tagjainak összeírása után az összeírók számbavették az utóbbi időben meghalt lófő és gyalogkatona családfőket: 20 halott lófő családfőt és 26 halott gyalogkatona családfőt jegyeztek fel.

Az 1643-as évi összeírás a harcképteleneket is tartalmazta. Az összeírás egy része távlatban jelezte a nemesek, lófők és gyalogkatonák árváit, akikre mint hadkötelesekre hosszú távon számíhattak. Két nemes család, hat lófő család és hét gyalog család árváit is összeírták. A következőkben az összeírók a hadi szolgálatra alkalmatlan lófő és gyalogkatona családfőket írták össze: 7 lófő és 15 gyalogkatona családfőt. Egy esetben megjelölték a vakságot, a többi hat hadszolgálattól felmentett lófő esetében nem jelölték meg a mentesítés okát.

A 15 hadszolgálatától felmentett gyalogkatona családfő névsora így mutatott: mint láthattuk, három esetben jelölték meg a hadszolgálatától való felmentés okát az összeírók. 1643-ban összeírták a külön kenyéren

élok csoportját is. Ezek örökségükkel kiváltak szüleik vagy testvéreik székely örökségéből. A külön kenyéren élők közül 6 lófő és 13 gyalogcsaládot írtak össze a konskriptorok. Mivel nagyrészüik kiskorú volt, őket nem írták a hadszolgálat tartozók közé. Valószínűleg abban a korban is létezett elvándorlás, mások pedig a hadszolgálat kötelezettsége elől hagyták el Gyergyószentmiklóst. Az összeírók bujdosóknak jegyezték őket. 1643-ban 3 lófő és 6 gyalogcsaládot nyilvánítottak katonaszökevénynek.⁶⁰

Az 1643-as évi összeírásban szereplő személyekre vonatkozó különböző társadalmi kategóriák megoszlását az alábbiakban mutatjuk be:

Nemesek	11 család	az összlakosság	2,35%-a
Régi lófőkatonák	108 család	az összlakosság	23,02%-a
Új lófőkatonák	56 család	az összlakosság	12,15%-a
Régi gyalogkatonák	225 család	az összlakosság	47,13%-a
Új gyalogkatonák	12 család	az összlakosság	2,55%-a
Lófőséggel nem rendelkező lovas katonák	47 család	az összlakosság	10,02%-a
Osztatlan családok száma	10 család	az összlakosság	2,13%-a
Idegenek, vándorok száma	3 család	az összlakosság	0,65%-a

Az összeírásban sehol sem akadtunk a jobbágyok és a zsellérek névsorára. Ezt az összeírás jellegének tulajdoníthatjuk. Az összeírásban jelentős a recentes pedites és a recentes primipili elnevezések, valamint a katonacsaládok valóságos megtöbbszöröződése. Így például 1616-tól a gyalogkatonák családok száma 41-ről 237-re, a lófőké 48-ról 166-ra emelkedett, sőt még egy olyan réteg is megjelent, amely bár nem rendelkezett lófőséggel, mégis lóval szolgálta a fejedelmet. Érdekes az is, hogy 1643-ban nem találkozunk szabados családdal. Ehelyett azonban a társadalmi ranglétra másik oldalán megjelennek a (valószínűleg egyházhelyes) nemesek. Láthatjuk tehát, hogy Bethlen Gábor és I., valamint II. Rákóczi György uralkodása idején gyökeresen megváltozott Gyergyószentmiklós társadalma. A társadalomszerkezeti változás kapcsolatba hozható azzal a ténnyel, hogy a település férfilakosságának döntő többsége aktív résztvevője volt a fejedelmek által vezetett

háborúknak. Ez a kapcsolat főleg I. Rákóczi György uralkodása idején mutatkozott meg.

Az 1633-as évben Gyergyószentmiklóson is érezte hatását az egész Erdélyt sújtó pestisjárvány. Ferenczi György feljegyzése szerint Gyergyószentmiklóson a járványnak 800 áldozatát temették el az említett esztendőben.

Az 1646-os évi pestisjárványról szintén Ferenczi György regestrumból értesülünk, melynek katasztrofális hatásai voltak a Gyergyó-medencében és ennek központjában, Gyergyószentmiklóson.

Az 1654-ben, Gyergyószentmiklóson összeírt 94 család társadalmi megoszlása a következőképpen alakult:

Nemesek (lófők)	73 család	az összcsaládok	77,66%-a
Puskás gyalogok	19 család	az összcsaládok	20,21%-a
Órállók	2 család	az összcsaládok	2,13%-a

II. Rákóczi György uralkodásának az 1650–1655 közötti időszakában igen sok gyergyószentmiklósi gyalogkatonát vagy szabadost lófősítettek. Közülük megemlítjük György Istvánt, akit 1650. március 30-án lófősítettek Gyulafehérváron⁶¹ Márton Mihálynak ugyancsak lófőséget adományozott II. Rákóczi György Gyulafehérváron 1652-ben.⁶² Szabó János 1653. március 12-én kapott lófőséget Gyulafehérváron az uralkodótól.⁶³ Rhéti Istvánt 1654. február 9-én lófősítette a fejedelem Gyulafehérváron.⁶⁴

Az erdélyi seregnek 1655. június 27-i ploiești-i győzelme után II. Rákóczi György a következő gyergyószentmiklósi székelyeket lófősítette: Anghi András, Anghi Ferenc, Balázs Mihály, Csáki János, Csergő András, Demeter András, Ferencz Mihály, Füle Pál, Gergely György, Imreh András, Imreh Péter, Kitsin János, Köllő Ferenc, Kupás Lőrinc, Lázár Mihály, Lőrincz Mihály, Madarász János, Mihály János, Polgár Mihály, Réti Mihály és Pál, Selye Balázs, Sója Mihály, Szász Máté, Szász Pál és Székely István. Ploiești-en tehát 26 gyergyószentmiklósi székelyt lófősített II. Rákóczi György erdélyi fejedelem.⁶⁵

61 Vass: i. m. 430.

62 Vass: i. m. 596.

63 Vass: i. m. 608.

64 Vass: i. m. 605.

65 Vass: i. m. 57–605.

1658-ban újra összeírták a gyergyószentmiklósiakat. A november 16-i összeírás alapján Gyergyószentmiklós társadalma a következőképpen mutatott:

Nemesek	91 család	az összcsaládok	54,82%-a
Lovas puskások	28 család	az összcsaládok	16,87%-a
Darabontok	21 család	az összcsaládok	12,65%-a
Jobbágyok	26 család	az összcsaládok	15,66%-a
Összesen	166 család		100%

A gyergyószentmiklósiak a II. Rákóczi György számára igen válságos időszakban is hűek maradtak a fejedelemhez. II. Rákóczi György halála után a gyergyóiak a csíkiakkal együtt Kemény János pártján harcoltak. A Tolvajos-tetői ütközet után, 1661-ben a Petki István és Lázár István által vezetett csíki és részben gyergyói seregek döntő vereséget szenvedtek az Ali temesvári pasa által vezetett török–tatár seregektől. Ezek győzelmük után végigpusztították Csík nagy részét.⁶⁶ A korabeli források Gyergyószentmiklós feldúlását is lejegyezték.⁶⁷

Gyergyó az 1657–1661-es évek harcainak emberveszteségeit nehezen tudta kiheverni. Viszont a következő évtizedeket, Apafi Mihály uralkodásának idejét, a békés fejlődés korszakának tekinthetjük. Ennek a nyugodt uralkodásnak a létrejöttéhez a gyergyószentmiklósi ütközet is hozzájárult. Ekkor Lázár Istvánnak, Csík-, Gyergyó- és Kászonszékek főkirálybírójának sikerült legyőznie a Habsburg seregeket. Erről a csatáról Bethlen János Erdély kancellárja a következőképpen emlékezett meg:

„...1663-ik évben September 8-kán délutáni 3 óra körül a tiszta egen egy kis felhőske tettett fel, abból sok német doboknak verése hallatott, s ez végződvén azt 3 ágyuknak lövései követték, ezután két nagy seregeknek ütközete, kisebb-nagyobb ágyuknak bögései jajgató emberek lármáival és vérengző ütközetnek zúgásaival annyira bővölködve, hogy Gy. Sz. Miklós-nak s a körülötte fekvő Faluknak lakossai, a kik nem csak hallották, hanem mindezeket látták, szemlélgették, a végítéletet jelen lenni vélvén, némelyek futással rejtekeket kerestek, mások félholtan leestenek. Főképpen

66 P. Benedek Fidé: *Tatárbetörés Csíkban 1661-ben*. Kolozsvár, 1945.

67 Vámszer: i. m. 145.

legtöbb fejrénépek elsápadva a földre rogygyottak. A Fő Rende és a Tábornak nagy része Apafi Fejedelemmel együtt a Maros partján a Radnothi Kastély körül állomásoztak, nem láthattuk ugyan ezen nagy csatát, az ágyuknak lövéseit csakugyan hallottuk, de az Ő Felsége erősségei őrizetén lévő Várnagyok által valamely győzelem jeléül tétetettnek hittük. Megérkezvén annakutánna Lázár István, Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékek Fő Király-Birája, körülményeivel e dolog világosságira jött, a Brassó felé n. keletre fekvő tábor (mely az ellenfélnek nyugotról tettett) nagy zajjal töréssel űzte hadseregét ellenének, ezen modorral végeztetvén el az ütközet a legnagyobb ágyúnak (s nem is siker nélkül) hallszatott kilövése, s azon szempillantásban valami négysegű tüzes anyag bűdöskő színű – akár melly legnagyobb ágyú golyóbist nagyságával fellyül múlva – leesett mondott Gy. Sz. Miklós Mező Várossában bizonyos Sándor Mihály nevű lakos házára, melyet középszerűn (és égés nélküli) romlással illetett, onnan siettséggel a földben lement. Egy Asszony látván annak maradványait, megragadta, de kezét elégetvén azt ott hagyni kényszerítettett, míglen kihűlvén a többször említett Mező Város lakossaitól eldaraboltatván az illen darabocskát Lázár István Apafi Fejedelemnek is hozott, én is láttam s érintettem, sat.”⁶⁸

GYERGYÓSZENTMIKLÓS GAZDASÁGI ÉLETE

A 17. SZÁZADBAN

Gyergyószentmiklós székely társadalmának alakulása szoros kapcsolatban volt a település gazdasági előrehaladásával. Ebben az időszakban a földművelésnek döntő szerepe volt a helység lakóinak mindennapi életében. A 17. századból származó „Ferenci György regestruma” szerint a korabeli egyházi szolgáltatásokat búzában és zabban állapították meg, ami azt jelenti, hogy e két növény termesztése volt a legelterjedtebb. A fakitermelés és a deszkafeldolgozás is jelentős helyet foglalt el a helyi foglalkozások között, amit az is bizonyít, hogy minden tízesből „fejszével tartoztak” az egyháznak, valamint az a tény, hogy a 16. század végén a diéta a gyergyószentmiklósi deszka árát 4 forintban állapította meg. Ferenci György regestruma olyan személyekről is megemlékezett, akik „orsolyával éltek”, ami a háziipar létét is bizonyítja.

Az állattenyésztésben is jelentős változások történtek. Így például a csűrös istállókról szóló gyakori említés a rideg állattenyésztésről az

istálló állattartásra való áttérést jelképezi. Az állattartás kapcsolatban volt a mézáraskodással, melyről már ebben az időszakban is számtalan adatunk van.

A 17. század elején Gyergyószentmiklós Székelyföld egyik legnagyobb településének tűnt, hiszen 1614-ban már 209 család lakott a településünkön. Ezzel szemben Sepsiszentgyörgy 128, Kézdivásárhely 155, Kovászna 207, Illyefalva városa 138, Bereck városa 63, Székelyudvarhely 174 és Keresztúr (városa és falva) 79 családból állt.

Ez a nagyszámú lakosság 29 év alatt jóval megkétszereződött. Gyergyószentmiklós katonai szolgálatot teljesítő népességét ugyanis 1643-ban már 472 család alkotta. Ennek a megnövekedett lakosságnak egyre nagyobb termőterületre volt szüksége. Ilyen körülmények között az egyéni irtások száma szinte ellenőrizhetetlenné vált a faluközösség számára, melynek igen nagy erőfeszítéseket kellett tennie az engedély nélküli foglalások megakadályozása érdekében. Ilyen esettel találkozunk 1693-ban is, amikor a korabeli falujegyzőkönyv szerint „...*némely falubeli emberek által hágván azok meghatározását (faluhatár) és sok helyen foglalást akarván tenni, kit is az egész falu nem akarván parciálni, azért az megirt becsületes falusi bíró, több eskütteivel közönséges falu gyűlést hirdetvén, azon falubeli minden rendeknek egyező értelmiből és akaratjukból conducáltak, hogy egész falustól kimenvén, mindenütt az falunak közönséges határait kijárván, hogy kik tettek a falu közönséges határáiban foglalást, revideálják...*”⁶⁹ Ez alkalommal a falugyűlés jelentős területeket foglalt vissza a Kürücz-patak középső részén túli Nyír nevű dűlőből, a Kürücz-patakon túli Cseke Bükke nevű területből, valamint a Fehér-patak menti szántóföldekből. Az a tény, hogy a faluközösség még a 17. század végén is visszavonta az egyéni irtás révén szerzett területek egy részét, az a szántó- és rétterületek fölötti földközösség, valamint a székely örökség további együttélését bizonyítja. A mi esetünkben is érvényes Imreh Istvánnak a megállapítása, hogy „a tulajdonviszonyok síkján nincs tehát még véglegesnek mondható, egyöntetűnek minősíthető állapot.”⁷⁰

69 CsÁL F. 1. Gyergyószentmiklós város levéltára, 3. sz.

70 Imreh István: *A rendtartó székely falu*. Bukarest, 1973. 20.

*GYERGYÓSZENTMIKLÓSIK A HABSBERG-OSZMÁN
HÁBORÚK IDEJÉN*

A 17. század kilencedik évtizede igen megterhelő volt a gyergyószentmiklósi székely családok számára. Ők ugyanis a székely sereg részeként 1681–1683 között kénytelenek voltak részt venni a Habsburg–török háborúban. Az 1683-as évi katonapolitikai események ismertek. A Bécs körüli hadműveletek Szobieczi János lengyel király felmentő seregeinek köszönhetően a Habsburgok vezette keresztes seregek győzelmével végződtek.

A gyergyószentmiklósiak ebben a hároméves háborúban Both Mihály uram lovasszázadában, Gábor Ferencz uram lovasszázadában és Illyés György uram gyalogszázadában harcoltak. A Both Mihály századában részt vevő gyergyószentmiklósiak közül 34-en küzdötték végig a háborút, akik közül hárman vesztették életüket. Tizennyolcan két vagy három alkalommal nyertek felmentést, míg egy katona megszökött a táborból. A Gábor Ferencz századában 16-an harcolták végig a hároméves küzdelemsorozatot, akik közül hárman váltak a háború áldozatává. Huszonegyen két-három alkalommal felmentést nyertek, míg két katona megtagadta a szolgálatot. Az Illyés György uram századában harcoló gyergyószentmiklósiak közül 29-en nyertek különböző úton-módon felmentést, ketten nem jelentek meg a mustrán. A harcokban mindhárom esztendőben csupán öten vettek részt, kik közül hárman vesztették életüket.⁷¹ Gyergyószentmiklós katonacsaládjai 1690-ben csatlakoztak a Thököly Imre fejedelem által vezetett szabadságharchoz, és részt vettek a kuruc vezér jelentősebb ütközeteiben is.

AZ 1702-ES ÉVI ÖSSZEÍRÁS

1702-ben összeírták Gyergyószentmiklós katonaképes lakosságát. A lustra alapján a következő társadalomkép látható Gyergyószentmiklóson:⁷²

71 Garda: i. m. 77–79.

72 Endes: i. m. 536–537.

Nemes családok száma	8
Lófő családok száma	34
Gyalogos családok száma	12
Szabados családok száma	23

Az állandó hadviselés, a gyergyószentmiklósiakra hátrányos katonapolitikai események kihatottak a Békény-patak menti székely társadalom alakulására. Igen sok lófő- és gyalogkatoná szívesebben választotta a jobbágy- és zsellérsorsot a megterhelő harcviselésnél.

Ezt az állapotot tükrözi az 1703-as évi adóösszeírás, ami az 1702-es évi katonai összeírásnál teljesebb képet nyújt a 18. század eleji Gyergyószentmiklós sajátos társadalomképéről:⁷³

A TÁRSADALMI CSOPORTOK ÁLLATÁLLOMÁNYA 1703-BAN

Társadalmi csoport	Ló	Őkőr	Tehén	Juh	Disznó	Méhkasok száma
Egytelkes nemesek	6	19	18	6	25	
Lófő és gyalogkatonák	161	325	349	2202	470	52
Telek nélküli zsellérek	28	52	71	247	51	2
Külbirtokosok	29	23	51	260	12	
Összesen	224	419	489	2715	558	54

Az 1703-as évi összeírásban Szentmiklós mezővárosában az adófizetés alóli mentesülésekről így fogalmaztak: „Ebben a mezővárosban a bíró és a négy főesküdt a szék ősi szokása szerint semmiféle adót nem fizetnek. Van [itt] emellett még öt széki levélhordozó írődeák és két adószedő, akik semmilyen adót nem kötelesek fizetni. Találtak [itt] ezen felül egy, az öregség terhétől szenvedő szabados birtokos, aki fiatal korában állandó egyházzsolgá volt, és akit a szék az egyháznak tett hűséges szolgálataira tekintettel felmentett minden adóteher alól. Both András úrnak van egy szükölködő és semmiféle adót nem fizető szabados szolgálója. Lázár Ferenc úrnak szintén van egy tisztartója, egy kocsisa és egy kapusa

73 Domokos Pál Péter: Háromszék és Csíkszék adóügyi összeírása, 1703. In *Agrártörténeti Szemle*, 1978, 1–2. 271.

– ezek mind jobbágyok, és a szék szokásának megfelelően nem kötelesek semmiféle adót fizetni. Találtak [itt] továbbá négy szabados, három jobbágy és negyvenöt csavargó zsellér, akik mindannyian szűkölködők lévén, adót nem fizetnek, mely okból kifolyólag az összeírás idején nem vették számba őket.”⁷⁴

Az 1581-es évi falutörvény sajátos agrárcivilizációt mutatott be Gyergyószentmiklóson. 1703-ban képet nyerünk ennek az agrárcivilizációnak a továbbfejlődéséről több mint egy évszázad múlva. Ekkor az összeírók a város határának a termőképességét is érzékeltették. Leírásukban így fogalmaztak: „Ez a két részre oszló terület kétharmadrészt sík, egyharmadrészt hegyes, a sík terület dél, a dombok pedig észak fele esnek. A hegyes részeken a föld vörös és fölöttébb köves, a sík részeken pedig fekete és részint fehér, iszapos és nedves, háromszor kell megszántani, négy ökörrrel, trágyázni kell. Ennek a területnek a sík részein az őszi vetés (vagyis a rozs/elegybúza [siligo] és a tavaszi egyaránt termést hoz, a hegyekben azonban csak a tavaszi vetésnek kedveznek [a feltételek].” Az összeírásból nagy kiterjedésű erdőkre és a legelőkre is következtethetünk. Mint írták: „Erdői (makktermő/tölgyerdőket leszámítva) minden szükséglet kielégítésére bőséggel vannak. A havasokon legeltetésre kiválóan alkalmas helyek vannak.”

Gyergyószentmiklós országos és heti vásáraival emelkedett ki az öt körülötte fekvő falu közül. „Ebben a mezővárosban – írták az összeírók –, évente kétszer sokadalmas vásárt és minden hetedik napon hetivásárt tartanak; ezekből a városnak évi 20 forint jövedelme származik.”

Az összeírók a gyergyószentmiklósi örményekről is megemlékeztek. „Itt tartózkodik 32 örmény pária [pariae Armenorum] – írták –; ezek közül 13 nemes urak házaiban, a többi a város lakóinak házaiban él, évente nagyjából 44 forint fizetség fejében.”

A Gyergyószentmiklóson 1637-től letelepedett örmények a székely örökség értelmében nem rendelkezhetek beltelkekkel és az ehhez kapcsolódó termőfölddel, erdővel és legelővel. Ezért kénytelenek voltak bérelni lakóházaikat vagy lakrészeiket.

A növénytermesztés, illetve a fakitermelés színvonala nagyszámú lisztelő- és fűrészmalom működtetéséhez vezetett. Az összeírók szerint:

„Találtatik itt harminckét egy kövel órló malom, helyi magánemberek tulajdonában, illetve egy magánhasználatú fűrészmalom.”⁷⁵

A Habsburg hatóságoknak fizetett adó jelentős volt. Évi értéke 2434 forintot és 5 dénárt tett ki kamatjaival együtt. A kamatot egy napi munkával fizették. Ezt az összeget a Guberniumnak a következő hitelezők fizették ki: „Both András, Mikó János, Csató István, Mihály Ferenc, Turi Mihály, Boros György, Lipai István és más nemes urak.”⁷⁶

GYERGYÓSZENTMIKLÓSIÁK

A II. RÁKÓCZI FERENC VEZETTE SZABADSÁGHARCBAN

A gyergyószentmiklósiak 1703 és 1707 között részt vettek a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban. Egy részük a Turi Mihály századában harcolt, más részük pedig Gábor István századában. Részvételükről az 1704. augusztusi lustrából értesülünk. Közülük az összeírás során egyeseket harcképtelennek (debilis) nyilvánítottak, néhányukat a magasabb rangú tisztek mentettek ki, s volt, aki a szolgaságot vállalta a hadműveletekben való részvételtől való mentességért. Többségük azonban kurucként harcolt a magyar szabadságért a labancok ellen.

Turi Mihály lovasszázadában 39 gyergyószentmiklósi volt összeírva. A mustrán részt vett 27 családfő, mentve volt: 3, absens: 1, gyalogok közé került: 1, debilis: 6, posta: 1.

Gábor István századában 36 gyergyószentmiklósi családfőt jegyeztek fel. Ebből polgár volt: 2, meghalt: 1, vagus: 1, bíró: 1, posta: 1, a mustrán részt vett: 31.⁷⁷

Nem lehetünk biztosak abban, hogy az 1704 augusztusi lustrában feljegyzett II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharcban részt vevő 58 ármalista, gyalog- és lófő katonacsaládfők részt vettek volna az összes erdélyi ütközetben. 1706-ban Pekri Lőrinc oldalán harcolhattak. Ekkor ugyanis a kuruc hadak a Habsburgok oldalán álló gyergyói

75 Uo.

76 Uo.

77 HADLEV. Rákóczi lustra 1704-ből. Czigány Istvánnak ezúton szeretném megköszönni az oklevél fotokópiájának rendelkezésemre bocsátását. Valamint Magyarai András: *II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege*. Kolozsvár, 1994, Kriterion Könyvkiadó, 462–464. és 474–475.; Garda: i. m. 1999, 117–118.

királybírót, Both Andrást is fogságba ejtették, akinek Kőváron kellett raboskodnia.⁷⁸

Both András később átállt a szabadságharcosok oldalára. Ennek ellenére a gyergyóiak királybírójuknak Elekes Andrást választották. Az 1707-es évben a kuruc ellenállás utolsó központját Gyergyó képezte. Az Elekes András királybíró által vezetett kuruc gyergyóiak a Gréces-tetőnél vereséget szenvedtek a L. d'Acton Habsburg-ezredes hadaitól. A labancok győzelmük után megölték Gyergyószentmiklós legnagyobb hatalmú urát, Both Andrást.⁷⁹ Ez alkalommal a labancok Both várát is lerombolták.

AZ ÖRMÉNYEK LETELEPEDÉSE GYERGYÓSZENTMIKLÓSON

Az örmények gyergyószentmiklósi letelepedését főleg az 1607-es évi vásárjognak a biztosítása segítette elő. Az évi három országos vásár és a hetivásárok mágnesként vonzották a Moldva területén lakó örménységet. Először csupán kalmárként jelentek meg a vásárokon. Később kisebb csoportokban telepedtek le Gyergyószentmiklóson. Az örmény családok első nagyobb csoportja 1637-ben left otthonra a településen.⁸⁰

Az örmény kereskedők gyergyói jelenlétére utal Csík-, Gyergyó- és Kászonszék Generális Congregatiójának 1643. évi végzése is, amely elrendeli, hogy vasárnap és ünnepnapokon: „Az egyéb árusok, kalmárok, örmények, egyszóval valakik árut visznek piacra, mise alatt áruikat ne merészeljék árulni.”⁸¹

1654-ben az örmény letelepedés második nagy hullámát tartjuk számon. Ekkor két testvér: Hörcz Azbej és öccse, Vártig által vezetett családok telepedtek le Gyergyószentmiklóson.⁸²

A csoportos letelepedés az 1669–1671-es időszakra tehető, amikor a moldvai belső harcok és a szomszédos román fejedelemség elleni török támadások következményeként számos örmény család menekült el Moldva városaiból és keresett menedéket Gyergyószentmiklóson.

78 Cserei Mihály: *Erdély históriája*. Budapest, 1983, Európa Könyvkiadó, 375.

79 Cserei: i. m. 395–396.

80 MNL-OL F. 80. *De orique erestatu hic in Gyergyó Szent Miklós distentium*.

81 Ferenczi: i. m. 22.

82 Kölönte: i. m. 12. és Garda: i. m. 1992, 18.

1672-ben a törökök elleni harcok elcsendesülésével a Kárpát-medencébe menekült családok egy része visszatért eredeti lakhelyeire, nagyobb részük azonban Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől kért és kapott letelepedési engedélyt. A fejedelem az 1658. évi tatár pusztítás és az erdélyi belső hatalmi harcok következtében a meggyérült lakosság pótlására, valamint Erdély gazdasági életének újjáépítésére törekedve, szívesen fogadta az iparos és kereskedő örmény családokat.

A századvég megváltozott körülményei között jövedelmezőbbnek tűntek a hagyományos, Moldva települései felé irányuló kereskedelmi kapcsolatok. Csík-, Gyergyó- és Kászsorszék belső jelentései szerint 1697. március 1-től 1698. júliusáig az örmény kereskedők Iași-ba, Bârladba, Focșani-ba, Galați-ba és Suceavába is utaztak termékeikkel, ahol egyben kémkedtek is a Habsburgok számára. Az információszolgáltatásokért az említett időszakban a széki hatóságoktól 275 magyar forintot kaptak.⁸³

Ennek ellenére ők is áldozatai voltak a 17. század végén és a 18. század elején bekövetkező Habsburg katonai megszállásnak. 1702. december 9-én Gyergyószék tisztjei az osztrákoknak az örmények elleni kegyetlenkedéseiket is megemlítik. A panaszosok szerint: *„Gyergyó-Szent-Miklóson az Steinvil regimentből commenderozván egy lejkmány (kinek egy szeme vagyon) a piaczon egy öreg örménynek az ebei rátámadtak az lejkmány ebeire, szokások szerint egymást mardosták, ezért magát azon öreg örményt és a fiát erősen megverte, melyért praetendál flor. 40, mivel mesterember lévén, azoltától fogva nem dolgozhatott, mivel az karja soha jól nem lészen miatta.”*⁸⁴

A 18. század első éveinek zavaros politikai viszonyai, valamint az őskeresztény vallás hagyománya a katolikus egyháztól való elpártolásra, illetve Gyergyószentmiklós elhagyására készítette az örmény közösséget. Azonban a korabeli örmény bírónak, Ákoncz vagy Kövér Tódornak a határozott fellépése megállította a Moldvába való visszatérési mozgalmat.⁸⁵

Miként is alakult a gyergyószentmiklósi örmények lélekszáma a 18. században és a 19. század első felében?

83 Kölönte: i. m. 130.

84 SZ OKL VII. k. 109. és Kölönte: i. m. 138.

85 Dr. Temesváry János: *A magyar örmény nemes családok czimerlevelei*. Szamosújvár, 1896., 115–116.

1716-ban a széki biztosok Gyergyószentmiklóson 23 jobb anyagi helyzetben levő örmény családot találtak, akik közül kereskedő tíz, tímár kilenc, tarisznya- és erszénycsináló kettő, szabó egy, örménybíró egy.

A kevésbé módos réteget húsz család alkotta. A családfők kalmárok (kisebb mérvű, helyi jellegű kereskedők, csizmadiamesterek, borbélyok). De köztük volt egy harangozó és egy polgár (küldönc) is. Rajtuk kívül még öt-hat nyomorék özvegyasszonyt is összeírtak, akik sütéssel, varrással keresték kenyerüket. A szegény réteget húsz család alkotta, akik nagyrészt mesteremberek voltak. Mivel csupán a családfőket írták össze, csak hozzávetőlegesen tudjuk megállapítani a lélekszámot.⁸⁶

Az 1716. évi negyvennyolc családdal szemben 1721-ben a családfők száma ötvenhat főre emelkedett. Az összeírók emellett tíz eltartottat is megemlítettek a Karolina összeírásban.⁸⁷ Az 1721-es évi összeírás szerint a korabeli örménység és ezek eltartottjainak az állatállománya, földterülete és termése a következőképpen alakult:

Lakosok száma	Igás ökrök	Tehenek	Borjak	Lovak	Juhok és kecskék	Szárnyasok	Méhkasok száma
56	11	65	25	192	156	3	11
10	-	7	3	11	-	1	1

Belsőség köbölben	Szántóföld nagysága köbölben	Őszi vetés köbölbe	Ennek kalangyája	Tavaszi vetés köbölben	Ennek kalangyája	Kaszáló szekér nagyságban
1,3	8	5,2 ¹ / ₂	82	15,2	157	10 ¹ / ₂

1735-ben már 77 örmény családfőt írtak össze Gyergyószentmiklóson, akik állat- és bőrkereskedéssel foglalkoztak, illetve tímár, mészáros, csizmadia, takács, szabó vagy szücsmesterségük volt. Általánosan elterjedt a kettős foglalkozás, a kézműves és kereskedelmi tevékenységek párhuzamos gyakorlása.⁸⁸ A konskriptióból kitűnik, hogy az

86 MNL-OL F. 49. Vegyes összeírások.

87 Benkő József: i. m. 261.

88 MNL-OL F. 80 *Conscriptio Armenorum in possessionibus Sz. Miklós sede Siculi Gyergyó...*

örmény kereskedők egy része az összeírás idején Moldvában tartózkodott.⁸⁹

Az 1735-ös évi összeírásban feljegyzett hetvenhét családból huszonhaton tartózkodtak Moldova területén kereskedelmi célokból az összeírás idején.

Az 1750-es esztendei nagy összeírásban a Békény menti településen 110 örmény családfőt jegyeztek fel, közülük 7 volt eltartott özvegy vagy munkaképtelen.⁹⁰

1776-ban Gyergyószentmiklóson 120 örmény családfőt és 13 özveget írtak össze.⁹¹

1808 elején már 246 örmény gazdaságot jeleztek az összeírók Gyergyószentmiklóson. Azonban az ez évi szeptemberi tűzvészkor 80 örmény gazda vagyona pusztult el, s így az adózó családfők száma 1810-ig 176-ra csökkent. Számuk tíz év múlva 215-re emelkedett, 1829-ben pedig elérte a 247-et. 1847-ben 310 örmény családot jegyeztek fel Gyergyószentmiklóson, ebből 77 családfő özvegyasszony volt.⁹² 1863-ban Orbán Balázs a gyergyószentmiklósi örmény lakosok létszámát 1200-ra becsülte.⁹³

Az 1637-től 1796-ig terjedő időszakban az örmény kompánia a gyergyószentmiklósi közép-tíz részét alkotó örmény tízesben a területi autonómia alapján szervezte meg közösségi életét. Az örmény közösség külön bíróval és esküdtekkel rendelkezett.

Az örmény főbíró hatalma azonban túlmutatott Gyergyószentmiklós határain. 1746-ig a gyergyószentmiklósi örmény bíró közigazgatási joghatósága alá tartozott Csíkszépvíz és Ebesfalva örmény közössége is.

Gyergyószentmiklós székely bírója, esküdtjei, de maga a közösség egésze is tiszteletben tartották az örmények önkormányzatiságát.

89 Uo.

90 MNL-OL F. 50-es évi nagy összeírás.

91 Benkő József: i. m. 261.

92 GYÓ, História Domus

93 Orbán: i. m. 145.

*GYERGYÓSZENTMIKLÓS SZÉKELY KÖZÖSSÉGE
1750–1763 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN*

1750-ben 329 székely családot írtak össze Gyergyószentmiklóson. A székely közösség társadalmi megoszlása a 18. század közepén így mutatott:⁹⁴

Egytelkes nemesek	13 család
Lófók, gyalogok	264 család
Jobbágyok	36 család
Zsellérek	16 család

Milyenek tekinthetjük Gyergyószentmiklós státusát a 17–18. századokban?

Egységes mezővárosi jogállás nem létezett, annak ellenére, hogy néhány alapvető kiváltságot szinte minden mezőváros megszerzett. A legfontosabb, tulajdonképpen a mezővárosi rangot biztosító kiváltság a vásártartási jog volt. A mezőváros elnevezés arra utalt, hogy e településeknek nem volt joguk városfalat építeni, így általában a nyílt mezőn álltak a falvakhoz hasonlóan, esetleg palánkkal vagy földsáncsal kerítették őket.

Gyergyószentmiklós mezővárosa – a székely szabad királyi városoktól eltérően – nem volt független a széki hatóságtól, mint ahogy az Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy esetében is történt.

1663-ban és 1703-ban forrásaink mezővárosnak nevezték Gyergyószentmiklóst. A II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc leverése után az okiratokban és oklevelekben ismét falunak hívták a Békény menti települést.

A várossá válás feltételei Gyergyószentmiklóson 1607–1763 között léteztek. Ezek a következők voltak:

- az Erdély és Moldva közötti átmenő kereskedelem egyik fontos központja volt;
- fejlett céhrendszerrel rendelkezett;
- az örmények kereskedelmi társaságokba szerveződtek;

94 MNL-OL F. 50 1750-es évi nagy összeírás.

- országos és heti vásárai keresettek voltak;
- Gyergyó alszék közigazgatási központja volt;
- Gyergyószentmiklós központjának városias jellege volt.

A SZÉKELY HATÁRŐREZREDEK FELÁLLÍTÁSA ÉS A VÁROSI JOG KÉRDÉSKÖRE

A Habsburg-birodalom számára igen nagy anyagi megerőltetést és emberi áldozatot jelentett a német örökösödési és a hétéves háború. Mária Terézia császárnő a székely határőrség megszervezésében látta a Habsburg-birodalom számára szükséges katonai erőtartalékok biztosítását. A császárnő a székely katonai hagyományok felelevenítésén kívül az erdélyi hadak főparancsnokának, Buccow Adolf Miklósnak hadseregszervezési képességében látta a székely határőrség felállításának a biztosítékát. Buccow tábornok 1762 júliusában Gyergyóba küldte báró Schröder ezredest, báró Jósika Imrét, Csernátoni Zombler századosokat és Cserei György hadnagyot. Támogatásukra Buccow tábornok mint guberniumi elnök utasította báró Bornemissza Pál csíki főkirálybíró és az alkirálybírákat.

Az összesereglett gyergyóiak előtt Schröder ezredes tartott beszédet. Szónoklatában magasztalta a székely vitézséget, s Gyergyó lakosságát a fegyver felvételére szólította fel, mert ez a királynő parancsa. A továbbiakban elmondta, hogy a jövődöbéli határőrkatónáknak 21 hónapos időtartam alatt három hónapot kell szolgálniuk zsoldért, amely tevékenység a határok őrzését foglalná magában.

A gyergyóiak válaszképpen kijelentették, hogy az alszék lakossága mindig szabad volt, és katonai szolgálatra őket csak törvényeik és kiváltságaik kötelezték. Elmondták, hogy csupán a székely szabadság tiszteletben tartásával hajlandóak katonáskodni, de csak saját tisztjeik vezetése alatt. A felháborodott tömeget Bornemissza Pál főkirálybíró csendesítette le.

1762. július 26-án az említett tisztekből álló bizottság Gyergyószentmiklóson megkezdte a sorozás előkészítését. Az altisztek a gyergyói falvak lakosságát állították mérés alá. Ez a tevékenység 8 napig tartott. Schröder ezredes távozása után, 14 nap múlva megjelentek a fegyverosztogató német tisztek, közöttük Emanuel Caratto alezredes s Römer százados. Ők a szék megkeresése nélkül házakat kezdtek

lefoglalni a maguk részére. Caratto a gyergyószentmiklósi törvényházat foglalta le, mely ellen Túri István alkirálybíró tiltakozott.

Buccow tábornok Gyergyó katonaképes lakosságát 1762. október 24-re Gyergyószentmiklóstra rendelte. A Gubernium elnöke beszédében az eskü letételére szólította fel a lakosságot. A tömeg azonban hallgatott. A néma tömegből egyszerre csak két személy lépett elő: Ambrus Ferenc és Bartalis Mátyás. Ők a királyi rendelet felmutatását, a katonai eskü szövegének a felolvasását, valamint a katonai szolgálat módjának ismertetését követelték, és kijelentették, hogy csak az adó elengedése mellett, valamint saját tisztjeik vezetése alatt hajlandóak katonáskodni.

Másnap hajnalban a gyergyóiak szónokait Buccovhoz hívták, aki azokat arannyal telt erszénnyel akarta lekenyerezni, de ők ezt visszautasították. Erre Buccow a nép követeit letartóztatta. Miután ennek híre a gyergyóiak közé jutott, a katonaköteles közösség Buccow szállását körülzönlötte.⁹⁵

1763. január 25-én Bornemissza Pál jelentést tett arról, hogy „*a nép ellene is fellázadt*”, s hogy ő január 21-én, midőn Gyergyóalfaluba hívatta a fel nem esküdteket, három katonatiszt, a plébános, néhány nemes, s néhány felesküdt előtt minden igyekezettel buzdította a jelenlévőket öfelsége akarátának teljesítésére. A nép számba sem vette, átkozta, árulónak s az összeírás okának nevezte, azt kiáltotta, köszönje meg, hogy bejutott Gyergyóba, ha Csíkba megy, eléri a bosszú.

A gyergyói lázadássorozat megfékezésére, illetve a határőrezredeknek a gyergyóiak számára elfogadhatóvá tétele céljából a Habsburg tábornok elővette a városi kiváltságlevél adományozásának a lehetőségét. Azzal kecsegtette a gyergyószentmiklósiakat, ha felveszik a fegyvert és leteszik az esküt, akkor megkaphatják a mezővárosi privilégiumlevelet. A kiváltságlevelet valószínűleg felküldte Mária Terézia császárnőhöz, de bizonyosan megmutatta a korabeli székely előljárárság tagjainak. Az okirat elején Buccow Adolf a következőképpen magyarázta a kiváltságlevél kiadásának a szükségességét:

„A Gyó Szt. Miklósi lakosok pedig meg tartván magok hiv kötelességeket eő Felségihez nem tsak a le tett hűség mellett meg maradtak, hanem ezen zenebonát szerző dolgokban soha meg nem edgyeztek. Sőt minek utána

a más falusiak innen el mentek volna, a már Szerbe vett Határ Vég Helljeket őrizeni rendeltetett katonai Státust ismérték, hanem hit szerint is magok jó akarattyokból mindeneknek példájára meg erősítették. Azért egész a Felséges Fejedelemhez mutatott hivségekért, Hazájokhoz való szeretetekért, s egyszer igirt szavoknak meg állásáért a nevezett Gyo Szt Miklósi lakosok kérésire magamot meghajtván és Nálam jelen tett kéréseknek engedni kívánván, hogy azon kéréseket eő Felségétől meg nyerhessék, magamot közben tészem. El sem mulatom a Felséges Fejedelem Aszszonyt alázatos Instantiámmal meg tanálni, hogy meg engedgye.⁹⁶

- 1-mo Hogy eő Felsége ezen Gyo Szt Miklós faluját városnak kegyelmessen tégye, és ezt minden olyan Privilegiomokkal, meljekkel a több Erdélyben lévő mezővárossok élnek élhessenek.

- 2-do Hogy Confirmálja és meg erősítse eő Felsége egész Nemes Generális Szék delibérátumát ddso mert én az alatt is azon Contractust mint a Militáris, mint pedig a Civilis Tisztek által in amentencálni akarom.

- 3-tio Nem kétlem, hogy meg Nyerem eő Fölségítől azon szabadságot is, hogy ezen új Mező Várost bé sánczoltatom és valami erősséget a mellé tétetek, ahol mind az egész Gyergyóiak minden ellenségeeknek idein békességesen magokot és vagyonokot tarthassák.

- 4-ta Igyekezem minden erőmmel, hogy a Molduvai által hamisan el vet földek és határok vissza jöjenek, s azoknak vissza adattatássát a Felséges Ottomannat Portánál sürgetem.

- 5-to A Gyó Szt. Miklósi lakosokot minden némű háborgatás ellen meg mentem, ellenben pedig mindennémű nékik álló igazságokban meg mentem és különös eő Felsége Protectioja alá, eő Felsége neve alatt eő Kegyelmekeket vérszem.

Adolf de Buccow⁹⁷

Közben Buccow generálist leváltották tisztségeiből és megszüntették megbízását a határőrezredek felállításával kapcsolatban. 1763. május 6-án a székely határőrség szervezésével Siskovics Józsefet, Lázár János országgyűlési elnököt és Bethlen Miklós guberniumi tanácsost bízták meg azzal a feltétellel, hogy minden kényszerítést mellőzzenek. Buccow utóda a főparancsnokságban Montoja altábornagy, a Gubernium elnök-

96 CsÁL F. 1. Gyergyószentmiklós város levéltára. 8. dosszié.

97 Uo.

ségében pedig Bajthay József lett.⁹⁸ Ez utóbbi május 31-én rendeletet intézett Csík-, Gyergyó- és Kászsorszékhez, amelyben utasította a helyi szerveket, hogy azokat, akik a fegyvert megtartották, tartsák katonai fegyelem alatt, míg azok, akik fegyvereiket visszaadták, maradjanak meg régi állapotukban, és csak a határőrzésről gondoskodjanak. A rendelet azonban nem vezetett a zavargások megszűnéséhez. A gyergyószentmiklósiak vásár idején fegyveres erővel rakták meg a piacot, minden kereskedőtől vásárpénzt szedtek, s a cikkek árát maximálták. Ha valaki ellenkezett, durva bánásmódban részesült. Így például Bíró Tamás asszeszort letartóztatták, és csak négy nap múlva engedték szabadon.

A Gubernium 1763. június 9-én egy újabb patenst adott ki, amelyben megengedte, hogy mindenki abban az állapotban maradjon, amelyben a rendelet találja, és utasítja a népet, hogy tartózkodjon mindenfajta bosszúállástól és kártételtől. A pátens kiadása most sem nyugtatta meg a kedélyeket. Míg az előző időszakban a zavargások célpontjában a nemesek, a gazdag kereskedők álltak, a pátens kiadása utáni időszakban Caratto és tisztársai a fegyvert visszaadó személyek ellen uszítottak. Így például a gyergyószentmiklósi vásáron megtámadták és letartóztatták Portik Sámuel ditrói kántort és György István remetei bírót.

Az ellentétek további éleződése az osztrák uralkodókööröknek már nem állt érdekében. Ezért Siskovics József 1763. június 13-án elküldte Bécsbe a határőrkatonaság felállításáról szóló tervezetet, amelyre a válasz csupán 1763. október 8-án született meg. Ekkor ugyanis Mária Terézia királynő rendeletben közölte, hogy elhatározta a határőrség felállítását, amelynek nemcsak a határt kell majd oltalmaznia, hanem a belbékét is. A határozat büntetéssel fenyegette azokat, akik nyíltan vagy titokban e rendelet ellen fognak véteni. A rendelet mellékletét alkotó szabályzatban meg volt állapítva, hogy a gyalogezred 12 századdal, századonként 300 emberrel, valamint egy huszárezred 8 századdal s 1500 személlyel állíttatik fel. A pátens a katonai felszerelésre és ruházatra vonatkozóan Siskovics és társai előterjesztését fogadta el, a zsold értékét a gyalogosoknak 4, a lovasoknak pedig 8 krajcárban

98 Szádeczky: i. m. 1927, 327.

állapította meg. A határozat értelmében a határtörkatonák továbbra is kötelesek voltak viselni az egyházi terheket.⁹⁹

A határőrezredek felállítása tehát a megvalósulás felé közeledett. 1763. november 27-én a Siskovics Józsefből, Lázár Jánosból és Bethlen Miklósból álló bizottság Gyergyószentmiklósról érkezett.¹⁰⁰ Hozzájuk csatlakozott Caratto ezredes és Bornemissza főkirálybíró. November 29-én a gyergyószentmiklósiak részére ünnepélyesen kihirdették a királyi rendeletet,¹⁰¹ december 5-én pedig Caratto határőrezredes jelenlétében megkezdődött a helybeliek összeírása a határőrezredekben.¹⁰²

A gyergyószéki határőrezredekbe 5 századra való személyt, vagyis 1061 embert soroztak be, akiknek pedig nem jutott fegyver, azokat a számfeletti állományba helyezték. Ezeknek száma elérte az 1870-et. Ez az öt század az első székely gyalogezredet alkotta. A gyergyószentmiklósiak a tekerópatakiakkal együtt külön században voltak, amely tulajdonképpen Winter kapitány kompániáját alkotta. A század szerkezete a következőképpen alakult:¹⁰³

Helység	Harcképes			Harcképtelenek (fiúk)				Öregek, betegek
	Felfegyverzett	Számon felüli	Összesen	1-5 évig	6-10 évig	11-18 évig	Összesen	
Szentmiklós	184	53	237	136	104	60	300	57
Tekerópatak	66	18	84	50	23	18	91	22
Összesen	250	71	321	186	127	78	391	79

A gyergyói lovaskatonák száma már jóval kisebb volt, Gyergyó lakossága csak egy kompániát volt képes biztosítani, melynek kb. 40%-át gyergyószentmiklósiak alkották:

99 Szádeczky: i. m. 1908, 307, 308-309.

100 Endes: i. m., 202.

101 Szádeczky: i. m. 1908, 144.

102 Szádeczky: i. m. 1908, 147.

103 Szádeczky: i. m. 1908, 617-618., 814.

Helység	Harcképes			Harcképtelenek (fiúk)				Öregek, betegek
	Felfegy- verzett	Számon felüli	Összesen	1-5 évig	6-10 évig	11-18 évig	Össze- sen	
Gyergyói medencében	188	97	285	136	93	85	314	82
Ebből Gyergyószentmiklóson	76	41	117	46	40	34	120	27

A határőrezredek végleges felállítása Gyergyószentmiklóson és a Gyergyói-medencében nem szüntette meg a zavargásokat. 1763. december 16-án Gyergyószék tisztviselői és nemessége oltalomért könyörgött az új katonák „jogtalanságaival és zavargásaival” szemben. Kérték, hogy adják meg nekik a kellő tiszteletet és ne sérteggessék úton-útfélen, ne támadjanak birtokaikra, udvarházaikra.¹⁰⁴

Az osztrákok, miután fegyverbe állították Gyergyó és Gyergyószentmiklós lakosságát, a társadalmi megmozdulások elfojtására törekedtek. Ezért a sorozóbizottság a Gyergyószentmiklóson székelő gyergyói zászlóaljhoz címzett parancsában „minden jogtalanságot, féktelenséget, tiszteletlenséget, erőszakosságot elítélt”, azzal a céllal, hogy a „*katonarend mellett minden más társadalmi osztály javai békés birtoklásban maradjanak.*” E parancs szerint „*a katonákkal szemben szelíden, vagy ha szükséges, kemény büntetéssel is meg kell értetni, hogy a katonai állapot semmiképpen nem ad szabadságot a törvénytelenésekre, kihágásokra, sőt ellenkezőleg, a csendességet és a békét kell őrizniük.*”¹⁰⁵

A városjoggal kapcsolatos privilégiumról azonban mindenki hallgatott. A gyergyószentmiklósiak azonban valószínűleg többször követelheték 1763 után Adolf Buccowtól ígéretének a betartását. Mi azonban eddig még nem bukkantunk ilyen jellegű levélre. 1763 októberének közepén ugyanis Mária Terézia császárnő visszaengedte Buccowot Erdélybe, azzal a meghagyással, hogy többet ne avatkozzon a határőr-ség szervezésébe. 1764 elején az uralkodóasszony új határőr katonai alakulatok felállításához ragaszkodott. Ezért Kemény Lászlót, fizetése meghagyásával, hivatalából felmentette, és helyébe Buccowot újra a Gubernium elnökévé nevezte ki. Új tisztségében Buccow az igazság-

104 Szádeczky: i. m. 1908, 152–153.

105 Szádeczky: i. m. 1908, 154–155.

szolgáltatás és adóügy korszerűsítésére törekedett. Mivel nem tudott magyarul, az erdélyi közigazgatás hivatalos nyelvét latinra változtatta. Buccow 1764. május 18-án Nagyszebenben meghalt.

Feltételezhetjük, hogy ha nem Buccow adta ki, akkor a Habsburg tábornok halála után Samuel von Brukenthal emelte városi rangra Gyergyószentmiklóst. Ő ugyanis Buccownak egyik legközvetlenebb munkatársaként tevékenykedett. 1766. január 16-án kinevezték az Erdélyi Udvari Kancellária elnökévé, 1768. január 28-ától pedig belső titkos tanácsosnak, ami azt jelentette, hogy Mária Terézia királynővel is szoros kapcsolatban állhatott. Így a városjog adományozójának ha nem őt, akkor a Habsburg-házból származó királynőt is tekinthetjük.

A rendelkezésünkre álló forrásanyag alapján nem tudjuk eldönteni: mikorra tehetjük, és kinek az aláírásával történt a városjognak a Habsburg-hatóságok általi adományozása? Azt is feltételezhetjük, hogy a Habsburg-hatóságok városjogot adományozó dokumentumként ismerték el a Buccow Adolf által 1763-ban kiadott oklevelet.

Tény az, hogy Gyergyószentmiklós 1763 és 1769 között is megkaphatta a városi jogot, de erre vonatkozóan nem bukkantunk oklevél nyomaira.

Az is lehet, hogy a székely határőrség felállításával kapcsolatos bonyodalmak és a Siculicidium nem tették aktuálissá Gyergyószentmiklós városjoga megszerzésének erőltetését.

Tény, hogy 1769-től kezdődően az okiratokban Gyergyószentmiklóst újra városnak tekintették. Bizonyításképpen bemutatjuk egy korabeli okirat bevezető szövegét:

„Anno 1769 die 2-da Mártý (1769. március 2-án) Nemes széket ülvén a Nemes Város széke Gyo Szt. Miklósi Nagy Imre primipilus házánál gyalog katona tön ilyen végezést minden gyalog és lovas katonáknak résziről, Hogy lévén a Betsületes Városnak Gyo Szt. Miklós Városának tön ilyen végzést mind lovas, s mind gyalog részről a Közönséges Város esskütteivel együtt Város Bírája, Benedek Mihály, Város Gondviselője idhest Máthé György Ferencz felső, Város Hütössi Márton Imre, Kary Joseph, Bányász Ferencz, Balás András, Alsó Csergő Mihály, Deső István, Balás István, also Bernád János, Márton Ferencz m., Lukáts János m., Vass Imre, Blénessi János...”¹⁰⁶

A 18. század második felében Benkő József így mutatta be Gyergyószentmiklóst:

„A havasok közé ékelt kicsi Gyergyó tartománynak jutott egy mezőváros és kilenc falu. Gyergyószentmiklós mezőváros, részint sík, részint dombos helyen birtokolja földjeit.

Ha valami nevezetességet kell keresni a mezővárosban, az a szombati napon tartani szokott hetipiac és az évi nagyvásárok, melyeket Szent Vitus napján és virágvasárnap előtti szombaton tartanak, valamint az, hogy ott van a szállása a székely határőrség lovas kapitányának...”¹⁰⁷

AZ ÖRMÉNY KÖZÖSSÉG ÉS A MERCANTILE FÓRUM LÉTREHOZÁSA

1746-tól kezdődően a gyergyószentmiklói és a csíkszépvízi örmény közösség is alárendelődött az erzsébetvárosi örmény bírónak. Az erzsébetvárosi bíró jogköre nem korlátozta a gyergyószentmiklói örmények önkormányzatiságát. Ők továbbra is külön bíróval és esküdttekkel rendelkeztek. Az erzsébetvárosi bíró hatásköre a székely székek hatáskörét helyettesíthette. Valójában védelmet biztosított a gyergyói örmények számára a széki hatóságok visszaéléseivel szemben.

1785. március 18-án II. József császár közigazgatási reformja megszüntette a megyei önkormányzatot és az országot kerületekre osztotta fel. Erdélyben megszűntek a szász és székely székek, a nagyfejedelemség ezentúl három kerületre, ezen belül 11 megyére oszlott. A szabad királyi városokat – köztük az örmény Erzsébetvárost is – a megyéknek rendelték alá.

1790. január 28-án a császár visszavonta valamennyi rendeletét, de Erzsébetvárosnak nem sikerült visszaszereznie az 1746 utáni hatáskörét. 1793 után a gyergyószentmiklói örmény közösség véglegesen elszakadt Erzsébetvárostól, és Csík-, Gyergyó- és Kászonszék joghatósága alá került. Mivel az örmények számára az új helyzet autonómiájuk és önszerveződésük megcsonkítását jelentette, jogi helyzetük tisztázása érdekében 1790 és 1793 közötti időszakban számos memóriumot fogalmaztak meg a széki intézményektől független, az örmény kereskedők védelmét szolgáló szerveződés létrehozása érdekében. A Guberniumhoz, az Országgyűléshez és a császárhoz benyújtott folyamod-

107 Benkő József: i. m., 259.

ványaiknak köszönhetően született meg 1796-ban a gyergyószentmiklósi örménységnek egyik legfontosabb szervezete, a kereskedelmi törvényszék, más néven a Mercantile Fórum.

A Mercantile Fórum intézménye a demokrácia és a tekintélyuralom közötti egyensúly jegyében működött. Egyrészt minden fontosabb kérdést megtárgyaltak, mindegyik érintett személy érvelését és bizonyítékait figyelembe vették, másrészt azonban nem fogadták el a kereskedői szék döntéseivel szembeni ellenkezést sem. Sőt, a fórumot rágalmozó véleményt is szigorúan büntették. Az ítéletek, döntések meghozatalánál maximálisan figyelembe vették a számukra biztosított törvényalkalmazási keretet, ennek ellenére mindig a törvények szigorú betartására törekedtek. Ha lehetőség volt az egyezkedésre, a vitázó felek közötti megbékélést szorgalmazták.

A kereskedői szék a kompániához viszonyítva az örmény önkormányzatiság magasabb szintjét jelentette, az országgyűlés által megszavazott és az uralkodó által megerősített kiváltságlevélnek köszönhetően. Az 1796 és 1848 közötti időszak a gyergyószentmiklósi örmény közösség virágkorát jelentette.¹⁰⁸

ÖSSZEFOGLALÓ

Mint láthattuk, Gyergyószentmiklós, vásárjogának köszönhetően, a privilégium nélküli mezővárosok közé tartozott. Az 1663 és 1703 közötti időszakban az erdélyi fejedelemség hatóságai mezővárosnak tekintették. A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban való részvételükért a Habsburg-hatóságok Gyergyószentmiklóst faluvá minősítették vissza. 1763-ban Buccow tábornok megígérte a gyergyószentmiklósi székelyeknek a városi rangra emelést a határőrkatonai státusz vállalása esetén. Ez az okirat fennmaradt számunkra. 1769-től Gyergyószentmiklóst forrásaink városnak nevezik. A városi rangra emelés tehát 1763 és 1769 közötti időszakban történhetett meg. Privilégiumlevéllel azonban nem rendelkezünk.

1637-től kezdődően Gyergyószentmiklóson számos örmény család telepedett le. Megszervezték az örmény kompániát és külön bíróval rendelkeztek. 1796-ban megalakult az Örmény Kereskedői Törvényszék. A Mercantile Fórum az önkormányzatiság magasabb szintjét

108 Garda: i. m. 2007, 335–414.

jelentette. A Gyergyószentmiklóson élő két közösség külön-külön önkormányzatisággal rendelkezett.

RÖVIDÍTÉSEK:

CsÁL = Csíkszereda Állami Levéltár

KÁL = Kolozsvár, Állami Levéltár

MNL-OL = Magyar Nemzeti Levéltár

GYŐ = Gyergyószentmiklósi Örmény Plébánia Levéltára

HADLEV = Budapest. Hadtörténeti Levéltár. Rákóczi lustra 1704-ből

SZ. OKL. = Székely Oklevéltár

SZ. OKL. ÚJ = Székely Oklevéltár. Új sorozat.

Veress szárnyú angyal

Bartha György

HÁBORÚS TÖRTÉNET

Hogy hogyan szól bele a nagypolitika a kisemberek életébe, ezt ragyogóan példázza id. Bartha György „esete”, aki az akkori Kis-Küküllő megyei Magyarpéterfalván született 1920-ban, és még születési évében lett (az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződések értelmében) szülei akaratan kívül, hat testvérével és minden falustársával együtt magyar állampolgárból románá. A dél-erdélyi falu a második bécsi döntést (1940) követően is Románia része maradt, így az ekkor huszonéves, éppen kötelező katonai szolgálatát teljesítő Bartha György kiskatonát a 3. román hadsereg kötelékébe átcsoportosítva kivezényelték a keleti frontra...

Édesapám tehát a Don-kanyar poklából mint román kiskatona menekítette haza, Erdélybe fiatal életét. Bal könyök-hajlatában ott hordta haláláig, betokosodva a zaporozsjei vasat. Kitapintható volt, nem fájt, dolgozni is tudott tőle, még rigolózással¹ is foglalkozott hatvanévesen. Csak frontbetöréskor bizsergette a hirtelen fokozódó mágneseesség, ilyenkor behajlított könyökkel várta, amíg elmúlik. Egyéb maradandó nyoma nem volt a sebesülésének, a kisujj-mozgató ideg sérült csak az aknarepszától, utolsó íze összezsugorodott, el is állt kissé a gyűrűsujjtól. „Milyen jó, hogy nem aratunk többé sarlóval” – szokta mondani.

Lascăr tábornok hadosztályainak egyikében szolgált, mint hős dorobánc kiskatona. A továbbiakban átadom neki a szót, ahogyan ő szokta mesélni:

„’42 nyár végén a 3. román hadsereg (amelynek katonája voltam) átvette a németektől a Don középső folyása mentén a frontvonalat, úgy 160 km hosszú szakaszon. Hát nem volt az mélységben kialakítva, jórészt egyetlen futóárok képezte, mint amilyen a »gatyamadzag« (a román bajtársak a tisztektől átvett fennköltebb kifejezéssel nevezték meg lényegében ugyanazt a fogalmat: ca un șir de măргеle – mint egy gyöngysor). Ám az inkább »ökörhúgyhoz« volt hasonlatos, mert olyan

1 Szőlőtelepítési munkafázis, amelynek során kézi munkaerővel (ásó, lapát, csákány) egy méter mélyen fordítják meg a földet.

cikkcakkjai voltak, ezen dolgoztunk, ezt alakítottuk, szélesítettük, mélyítettük, erősítettük, tettük »lakályossá« (ha ezt a kifejezést lehet használni) 1942 nyár végén, kora őszén. A tetejében még az a tény is fennállt, hogy a jobbparton is, ahol húzódott a frontvonalunk, a gázlók közelében, a mi oldalunkon, pár hídfőállást tartott megszállva az orosz. Két alkalommal is megpróbáltuk felszámolni ezeket, de olyan erős ágyútűzet zúdítottak ránk a túloldadról, hogy mindkét támadásunk kudarcba fulladt. Valamiért nagyon ragaszkodott hídfőállásaihoz az orosz. Ide az éjszaka leple alatt állandóan szivárgott át az utánpótlás, az újonnan átjött katonák csak amolyan egyéni lövészlyukakat alakítottak ki a maguk számára, a partmenti porondban könnyen ment az ásás, túl feltűnő, meg arcátlanság is lett volna, ha pár száz méterre az orrunk előtt nekiállnak szabályos lövészárkot ásni.

Volt egy hosszúaszói magyar a kompániában, szomszédfalusiak lévén össze is barátoktunk, ott kussolt a bal oldalamon a lövészárokból. Ha csupán kussolt volna! Ámde jó mesterlövész lévén, éppen ez okozta a vesztét. Ugyanis megfigyelte, hogy valamelyik orosz egy időn túl megunja a »különlakást« a saját lyukában, fogja magát és átugrik a szomszédjához egy mahorkára. Szélcsendes időben nemsokára szállt is az ég felé a kék szivarfüst. Ekkor a hosszúaszói beállította az irányzékot, feszülten figyelt, ujjá a ravaszon, és amikor az orosz ugrott volna vissza a saját fedezékébe, a vadászat izgalmával a hangjában kiáltotta nekem: »-Na, nézz oda, Bartha!« Bumm! És az orosz felbukott, mint akinek futás közben elvágta az inát.

- Te, amíg nem bántanak, hagyd nyugton őket!... De a hosszúaszói sportot kezdett űzni a céllövészetével. Egyre gyakrabban hangzott fel a »vadászkiáltás«: »- Na, nézz oda, Bartha!«... Ez így ment egy ideig. Egyszer látom, hogy szokatlanul csendes. Szólok hozzá, nem válaszol. Testével a lövészárók falának dőlt, feje teljes súlyával a célzó pozícióba állított puskára lehajtva. Odalépek hozzá, megbillentem a vállát, rohamsisakos feje lefordul a puskáról a lövészárók peremére, arccal felém. A homloka közepén, a sisak szélénél pici piros lyuk. A szeme nyitva, olyan kifejezéssel az arcán, mint aki valamin nagyon elcsodálkozott... Megsírattuk, és az éj leple alatt eltemettük. Ez még csak a kezdet volt, de mi jött ezután?

1942. nov. 19-én hajnalban tüzérségi ösztűz zúdult éppen a mi arcvonalszakaszunkra, ahol lapultunk, mint az üregi nyulak. Ágyú- és

aknatúz vegyesen, majd megszólaltak vijjogva a Sztálin-orgonák. Elég pontosan lőttek, látszott, jó értesüléseket szereztek az arcvonalunk koordinátáit illetően. Akik még megmaradtunk, pár száz méterrel hátrább egy vízmosság árkába vonultunk vissza. Alkalmi fedezékünkől vagy két gyalogsági támadást is visszavertünk. Már derengett a hajnal, amikor állandó, mély gépzúgás kezdte betölteni a völgyet. Kicsi idő elteltével kibontakozott a ködből az első T-34-es. Megállt, körbeborodva a csövét, mintegy ijesztésképpen. Odaugrik hozzám a tizedes. »?Hol a páncélököl?« Még egészen a tegnapig ott lógott a vállszíjamon a 2-3 kg súlyú, nem éppen veszélytelen »játékszer«. El se igen tudtam képzelni, milyen következményekkel járt volna, ha egy eltévedt, semmi kis puska golyó eltrafálja. Mondom neki, hogy a fejvesztett visszavonuláskor, mint annyi egyéb muníció, a lövészárookban maradt. Felemeli a kezét, hogy megcsap. Mutatom neki a puskatust, nehogy megpróbálja. Végül is, megértette az »idők szavát«. Hogy nem kiképzésen vagyunk, ott állunk a tűzvonalban. Nem rosszféle, inkább naiv volt az öreg, tanítóból lett tizedes, azt hitte, hogy egyetlen páncélököllel megállíthat egy egész tankszázadot. Néhány lövés leadása után az előörs páncélos visszavonult. Ezegyszer még megúsztuk! A java még csak ezután következett. Ott vártuk a tanktámadást holmi karabélyokkal felfegyverkezve. A 35-ös, 45-ös kaliberű ágyúk lövedékei, amivel mi rendelkezünk, lepattantak a T-34-es páncélzataról. Az oroszok úgy is nevezték ezeket az ágyúkat: »kopogtatók«. A német megígérte a csapataink páncélostámadás elleni védelmét, ami – egyéb ígéreteihez hasonlóan – beváratlan maradt. A tanktámadás ellen bevethető, megfelelő átütőerővel rendelkező német gépesített hadosztályoknak közvetlenül a Führer adta ki a parancsot. Hogy mi hadifelszerelés híján végveszélybe kerültünk, ezzel nem törődött a Wehrmacht. A fejvesztett visszavonulás során – a többi szövetséges hadseregek (magyar, olasz, stb.), jórészt fegyvertelen katonáinak tömegeivel egyetemben – majd jók leszünk ágyútölteléknek! Volt úgy, hogy a román baka felugrott a támadó tank sárhányójára, ott a puskával a kezében előre-hátra futkározott, azt kiabálva: »– Hol dugjam be nekik a puska csövét, egy árva lyuk sincs rajta, domnule căpitan?« »– Ha már ott fenn vagy, sátorlappal takard el a szemét, egyebet ügyse tehetsz!« Még a leghatásosabb védekezés az volt, hogy amikor elhaladt melletted, fölötted a harckocsi (ha volt bátorságod bevárni), kézigránátot, esetleg, kézigrá-

nát-köteget hajítottál a lánctalpa közé. Ha elég mélyen, a talpat forgató kerekek között történt a robbanás, a páncélos levetette legalább az egyik »bocskorát«, lesétált, mint sínről, a sérült talpáról, és utána, mint a fejbekölíntott szökös kakas, körbe-körbe forgott a »mezítláb« maradt talpa körül.

Megszaporodnak a szökések. Az orosz román nyelven írt röpcéket szórt az arcvonalra. Később már a hangszórók is harsogják a szöveget: »– Román katonák, adjátok meg magatokat, ez nem a ti háborútok, láthatjátok nap mint nap, hogy a német semmibe vesz. Ha átálltok, a hadifogyoknak kijáró jogokat biztosítjuk a számotokra! Ha kihajtottuk földünkről a rabló németet, utána hazamehettek!«

Gyakoriak az öncsonkítások. Csakhogy ezzel bajok vannak! A közlőről leadott lövést a seb körül lerakódó lőporfüst elárulja. Amíg negyed kenyeret osztogattak ki a számunkra, azon keresztül történt a kar, a tenyér, ritkábban a lábfej sajátkezűleg végzett átlövése. Mostanra már csak az a lehetőség maradt, hogy egy konzervdobozba vizelt bele a végsőkig elkeseredett katona... Amikor teljesen kilátástalanná vált a helyzetünk, egy alkalommal én is felkészültem rá, hogy megteszem, előkészítettem mindent, de mielőtt meghúztam volna a ravaszt, elsötétült előttem a világ... Ami a szökést illeti, erre is adódott számomra alkalom, még a hadba vonulásunk legelején. Valahol Ukrajnában egy kisváros lebombázott állomásán várakozott a vonatunk, amely a frontra szállította a román hadakat. Két idősebb helybéli asszony almát árult, az állomásépület romos fala tövében leterített szőttesre rakva ki a portékát. Engedélyt kértem a vásárlásra egy kiskapusi magyar barátommal. Közelebb megyünk, látom, hogy olyan ismerős mintázatú a földre leterített zöld gyapjuszőnyeg, amire az almacsomókat kirakták. Még nagyobb a meglepetésünk, hogy a két asszony egymás közt magyarul társalog. Magyarul kérdem tőlük, hogy adják az almát, ők is meglepődnek, de nem annyira, mint ahogy számítottam rá, itt Erdélytől ezer kilométerre. »– Arra – mutat valahová az állomás háta mögé az asszony –, innen 5 km-re van a falunk, magyarok lakják. Kissé távolabb, a környéken még két színmagyar falu bújik meg a dombok között. Mondja a neveiket is, de sajnos, elfeledtem... Ne menjetek a frontra, fiaim! Ott megölnek benneteket, édesanyátok hiába vár haza. Egyenként, hogy ne legyen feltűnő, elléptek az állomás háta mögé, mintha bajotokra mennétek, ott ledobjátok magatokról a katonazubbonyt és

azt a nevenséges sipkát a fejetekről, én mindjárt követlek, utánatok viszem ezt a két átalvetőt, valamennyi alma még van bennük, a hátatokra veszitek, szép csendben mind a hárman lelépünk, és meg sem állunk hazáig. A többi az én dolgom, hogy elbújtassalak...» Nagyon meggyőzően hangzott mindaz, amit mondott. A kiskapusi bajtársam eltávozott az ismeretlen asszonnyal. Azóta sem hallottam hírt felőle. Nem hinném, hogy törbe csalták. Túl hitelesen hangzott mindaz, amit az asszony beszélt. Ám lehetett diverzió is a szovjet katonai parancsnokság részéről. De hát az új, németbarát hatóságok abban a magyar-nak deklarált faluban hogyan viszonyulhattak egy ilyen ügühöz? Vagy a német megszállók? Erre jobb nem is gondolni! Egy ép, egészséges, katonaköteles fiatalnak mindkettő elől bujkálnia kellett! Hogyan tudhatta átvészelni a háborút? Bajtársam nagy izgalmában elfelejtette megmondani nekem az otthoni címét. A fronton többször eszembe jutott, bár nem volt közelebbi barátom, még imádkoztam is érte. Megúsztá-e, vagy sem? Most már örök rejtély marad ...

Az offenzíva másodnapján vagyunk... Folyik megállíthatatlanul a bránd-támadás. Futótűzként terjed a hír, hogy bekerítés fenyeget... Az oroszok kegyetlenül szórják aknavetőikkel a sorainkat, négy-öt még életben maradt társammal egy bombatölcsérben lapulunk. Ütést érzek a bal karomon, mint akit a ló rúgott meg. Elönti az egész karomat a meleg, be akarom hajlítani, nem engedelmeskedik. A tizedes is ott van velünk, akivel előző nap »összeszólalkoztam«. Nagy erőfeszítembe kerül odakúszni a közelébe, közlöm vele, hogy megsebesültem. Bajonéttal felhasítja a zubbonyom ujját, valamennyire sikerül elállítani a vérzést. A dotációmban levő fászlival be is csavarja, úgy, ahogy tudja, felkoti az alkaromat, rögzíti is, hogy ne csüngjön utánam tehetetlenül. Szerencsém van, mondja, az artéria nem sérült meg, így még eljuthatok a kötözőhelyig, ott majd szakszerűen ellátják a sebet. A vörös kereszt zászló fél kilométerre lobog a frontvonal mögött. »? Kúszva haladj – tanácsolja –, ha felállsz, azonnal lelének.« Mindezt jól tudom magam is, mégis megköszönöm a jóindulatát. Többé nem találkoztunk. Úgy 20-25 centi friss porhóréteg borítja a teljesen lapos terepet, de mivel a fű egész nyáron kaszálatlan, lelegeletlen maradt, és felnötte a kóró, itt-ott holmi csenevész bokrok is tarkítják a terepet, lomb nélkül ugyan, hisz novemberben vagyunk, így hát van némi esélyem, hogy fél kézzel segítve magamat, kúszva hátrajutok a kötözőhelyre. Szerencsétlenség-

gemre észreveszik az oroszok, hogy valaki araszol hátrafelé. Mellettem, fölöttem füttyülni kezdenek a golyók, az egyik éppen az arcom előtt találja telibe valamiféle lósóska vagy bogáncs megszáradt aszattermését, szúrós maggal szórva tele a számat, szememet. Köpködök isteneesen. Már több mint egy órája folyik a menekülésem, a vöröskeresztes zászló időnként eltűnik, majd mintha hátrébb ütnék fel újra. Először a terepviszonyokkal magyarázom magamnak a zászló időközönkénti eltűnését, de aztán rájövök a dolog igazi nyitjára: a sanitécek is visszavonulnak! Elfog a rémület, így sohase fogom elérni őket. Az ép jobb kezem, amellyel végig a hóban matatva támasztottam, löktem előre a testemet, a kesztyűben is meggémbередik, időnként ki kell húznom, és az arcomhoz dörzsölni, majd visszabújtatni a kesztyűbe, és kúszni tovább. Egy bizonyos időn túl az engem kereső lövések mintha ritkultak volna, de azért nem akarnak sehogy sem végképp abbamaradni. Egy idő után azt figyelem meg, hogy nem hátulról kapom a lövéseket, hanem oldalt, jobb kéz felőlről. A bekerítés folytatódik, döbben belém, mintegy versenyt kúszom az átkaroló hadmozdulatot végrehajtó bekerítőkkal... Aztán a lövések abbamaradnak. Kora délután történt a sebesülésem, mire a kötözőhelyre jutok, a nap, amely a ködből ki-kibukkanva eddig irányt szabott a meneküléshez, vörösen leáldoz. Ellátják – úgy-ahogy – a sebemet. Valami kihűlt rumos teával is megitatnak... »- Te vagy az utolsó – mondják – Onnan, ahonnan érkezél, már nem jön ki több ember. A kör mögötted összezárult.« Az elsősegély pontnak már semmi értelme. Felpakolják egy lovasszekérre a hóbelevancot, engem is a négy-öt sebesülttel együtt, akiknek még megadatott, hogy elvergődhetnek a kötözőhelyre, úgy tizenegy óra körül egy faluszéli kolhozépületben berendezett ideiglenes hadikórházhoz érünk. Főként német sebesült katonákkal van telezsúfolva. Megoldják, majd újrakötözik a sebemet. Ami a legfontosabb lenne, tetanusz elleni oltás nincs! »- Kell a németeknek!« – világosít fel a vérveszteségtől falfehér román tüzér, aki tüdőlövéllyel fekszik. Nagyon nem bánkódom az oltás elmaradása miatt, odahaza gyermekkoromban sokszor volt részem sebesülésben. Akkor sem kaptam védőoltást, amikor szegbe léptem. Az éjszaka folyamán mégis felszökik a lázam. A seb lüktet és sajog, ha a testhelyzetemet fekvés közben változtatom, iszonyatosan belenyilall. Amikor a fáradtságtól gyötörtén mégis elalszom, azt álmodom, hogy otthon kigyulladt a házunk, az ágyban fekvő, beteg

édesapámat kellene mentenem, de nem engedelmeskednek a karjaim... Teljesen átizzadva ébredek. A leégett házunk képe felmeredő kéményével ébren is tovább kísért. Már hajnal van. A kórterem közepén egy németet műt a sebészorvos. A katona egy padon ül álláig felhúzott térdekkkel, a szájában összecsavart törülközőkendő, hogy kínjában ne roppantsa össze saját fogait. Az orvos szemben vele, lovaglólülésben, a lábszárából szikével érzéstelenítés nélkül szedi ki a golyót... Még két napot maradunk az ideiglenes hadikórházban. Rossz hírek jönnek. Hogy nem légből kapottak, abból következtethetünk, hogy menekítik az orvosi műszereket. És a német sebesülteket is, rövidesen. Velünk mi lesz? A tábori kórházban, ahol fekszünk, ötven-hatvan román sebesültet ápolnak. »- A németek után mi is sorra kerülünk« - nyugtatnak meg. Kelet felől egyre erősödik az ágyúzás... a melléképületeket néhány belövés is éri. Hiába várunk arra, hogy visszajönnék értünk is a kóberos teherkocsik.

Jön az orosz! A román felcser, aki velünk maradt, szitkozódik nagyon. »- Futu-vă neamul nevoii!« Nem tudom, hogy kit szid, az oroszot vagy a németet? Hihetőbb, hogy mind a kettőt! Végre elhangzik az első hallásra hihetetlennek tetsző parancs: akinek ép a lába, meneküljön, amíg nem késő! Nem vagyok túl a lábadozáson, alig három napja sebesültem. Felkötött karomba - ha megyek - minden lépésnél belenyilall a fájás. A kórtermet betölti a jajgatás... és a szitkozódás. Az éplábúak magukra veszik a menekülésre képtelen, maradók culáit is... Három kilométert, ha haladhattunk a fagyott, sík terepen. Valaki visszanez: a falu végi kolhoztelep lángokban áll. Ezek képesek saját épületeiket is fölgyújtani! Vagy a németek műve? Most már sohase fogjuk megtudni. A felcser, akire a betegek tartoznak, eszelősen ismételteti: »- Futu-ți neamul nevoii!«...

Aztán, hogy-hogynem, hazakerülök... Repülőgépen hoztak Jászvásárig... Édesapámat, amíg én a fronton voltam, eltemették. Miklós bátyám mint román közkatona a krími utóvédharcokban kapott súlyos sebet. Egy bukaresti kórházban már nem tudták megmenteni az életét. Búcsúlevelét, naplóját a bukaresti felcser, akire ráhagyta összegyűjtött katonai zsoldját, postán hazaküldte. Még felkötött bal kézzel megyek a háborús fővárosba, hogy ha lehetséges, érvényt szerezzek a végrendeletében hátrahagyott utolsó óhajának: „Szülőfalumban temessenek el!” Velem van a hadkötelesség alól felmentett öcsém is. Egy szállítási

vállalkozóval egyezünk meg, akinél előre le kell fizetni a teljes szállítási díjat. És aki utána kereket old, eltűnik az összes pénzünkkel. Végso kétségbeesésében – felkötött karral – a minisztertanácsnál kérek kihallgatást. A kezemben Miklós bátyám végrendelete: »Să fiu înmormântat la mine în sat...« Antonescu parancsára leplombált érckoporsóban, katonai kísérettel szállítják haza a holttestet, és temetik el a magyarpéterfalvi temetőben...”

Angyal

Kabdebó Lóránt
SÓBÁLVÁNY ÉS OSZLOPSZENT
– egy költő az oximoron két oldalán –

„ÍGY KÖVETELHETSZ MAGADNAK,
NOHA TÁVOLODOM.”

*„A szembejövők közönyével irtod bennem a reményt, hogy egyszer hozzád szelídülök, magadhoz ölelek. És nem találok rád távolságaidban.”
(Távolságaid)*

Hogyan lehet így élni? Meddig lehet ezt bírni? A megélt és látható mindennapokban telik-múlik az élet, de közben belőle kiválik a képzelet, a kapcsolatok vitájának világa. Mert hogyan is élhet valaki mindig változóan átalakuló önmagában, a háttérből elő-előbukó önmaga másik felével elégedetlenkedve, meg miként is vitatkozhatna újra meg újra, naponta, társaságával, társaival, női párjával. Benne élni a most-ponokra-szakadó-időben úgy, hogy közben elégedetlen vele, miként a többi ember is teszi. Történetekben élni elégedetlenül, amelyek között múlik létezésünk a földi történelemben.

Borsodi L. László ebből a kettősségből költészetet alakít. Méghozzá sikeres költőpályát építve. Sajátos módon. Ugyanis nem keveri a kettőt. Az életet éli, a versekben pedig teremt magának egy másik téridőt, áthelyezi oda problémáit, és hozzákezd azok feldolgozásához. Leggyakrabban az ellentétek erősödnek fel, bárha mindig ott setteng veszendően verseiben a szerencsés megoldás sejtelve, közelítő esélye is. Először hagyományos versekkel kísérletezett, bennük kidolgozta poétikája modelljét, majd – miután kezdeti verseivel elégedetlen lehetett – a belőlük kialakított, pontosabban helyettük, belőlük feltalált sajátos prózaversekben. Érzékelteti: másként múlik, alakul a valóságos élet, és másként jelenik meg az életigény verseiben, az önmagába némuló életben. Éppen a mindennapisággal nem tud mit kezdeni a költő a verseiben: „Nem érdekel, hogy magunk között mit beszélünk, és hogy mi lesz a mértékkel, amit együtt karcolgattunk.” (Kényszerlakhely) Pedig

mindegyik versében ez is valami árnyként, simogatóan, témaszerűen, beidegzettségek ismétlődéseiként jelenvaló. Csakhogy a szöveg szövevében sehol nem illeszkedik. Csak van. És ez biztosítja maguknak a szövegeknek a létezését. A *nemlevőt*, amely szétválasztja az együttlevőt. Átéli az össze nem tartozót az összetartozóban. Önmagában és a párkapcsolatban, amely közben családdá terebélyesedik. Két titkos egyéniség párharcát tartja fenn ez az időben teljesülő *van*, amely olyannyira különböző életet folytat a versben önnönmagában. Hogyan? Ha kezdetben nem is érti, a versalkotás során pontosan tudja.

Mert Borsodi L. László felfedezett a maga számára egy sajátos költői valóságot. Egy kétségbeesett magának valóságot. Egy olyan poétikát, amelyet eddig két költőnél figyelhettem meg az általam ismertek közül: Szabó Lőrincnél és Fekete Vincénél.

[Hogy *ilyen* lehet, egyik előadásom során ismertem fel valaha. Belekezdtem a *Semmiért Egészen* magyarázatába. Odáig követtem Szabó Lőrincet, amíg megálmodta a kezdőszavakat: „Hogy rettenetes, elhiszem, de így igaz.” És folytatnom kellett, mert meghívott előadó voltam. A talán leghíresebb Szabó Lőrinc-verset nem nagyolhatom el. Nem mondhatom az életrajzot, hiszen a költő utóbb is csak idáig tudta követni versét. Szerelme hősnőjének fájdalmasan szülte meg ezt a verset, mely kihívta belőle magányossága és önzése jóváteendő megfogalmazását. Igaz, utóbb kimondja egyik interjújában: örülök, hogy feleségem is magáénak érzi, mert tényleg nemcsak az önzés, hanem az összeköttetés szövege is. Ezért is szerettem volna, ha Latinovits elmondja a rádióban, de ő hosszú vitánk végén is csak azt ismételte, ezt a tömény önzést nem vállalhatja. És Szabó Lőrinc is csak a szerelmes barátnő halála után tudta megteremtteni *A huszonhatodik évben* a mágikus téridőt, amely a múltban rendezné át viszonyuk történetét. A jövőben – csak egy másik időben – volt képes átpoetizálni a múltat. Hogyan is lehetett volna a vágyott közel-kapcsolatot megteremtteni – akkor, ott a versben? Pedig – szerintem – ott van! Előadásom közben jöttem rá minderre. Hiszen Szabó Lőrinc versében is benne van minden kapcsolat lényege – a távoldás kegyetlensége és az összetartozásra vágyódás igénye, álma. Az állandó elkülönülésben az összetartozás elrendezettsége.]

Borsodi L. László nem valami újabb „huszonhatodik évet” ismételi. Ő magából a *Semmiért Egészenből* alkot meg egy teljes és önálló poétikai

pályáivet. Magát a „rettenetességet” alakítja szöveggé. A szembeszegülés szavaiból formálja az összetartozás szövegeit. A távolodásban alakítja a közeledés megcselekvését. A külön tettek megnevezésében alkotja meg a közösen beszélhető – és érthető – nyelvet. Belenéz a tükörbe, és felfedezi például önmaga másságát. Vagy: figyel, miként párja belenéz a tükörbe, és ő ebben a nézésben ismerkedik a másik másságával. Rádöbben az együttélésben tetten érhető másságra. Sőt beledöbben önmaga másságára is. Lehet, hogy előbb játszásból szabályos versekben gondolkodik el minderről. Pilinszkyt is követve. Sőt még meg-megérinti ez a távolodásérzés az Isten-élményét is. Ő nem az összekötöttség rettenetességét szenved, hanem az összekötöttségben a távolodást, mely ugyanakkor egy leírható közeledés is. Az egymásnak megbocsáthatás „elrendezése” helyett az egymásban lét eltávolító mozzanatainak kétségbeejtő jelenlétét figyel. A feloldás igényével. Önmagát távolítja önmagából. Asszonyi társát pedig az együttlét mozzanataiban megérezett távolítás szerepeiben tudja csak feltételezni. És ezzel érzékelni az idő múlását. Az önállósulás, a magányossá válás mozdulatait, a beszéd némaságát emeli poétikája megfigyeléseibe. Micsoda csapda! És micsoda súlyos reménykedés.

Első verskötete (*Félemelet*, Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2007) valódi *Új versek*. Csak az öntudat és a lendület hiányzik belőle – Adyhoz viszonyítva. Annál több benne a megfigyelés, elgondolkozás és magyarázat. De éppen ezek a magyarázatok éltetik a kötetet. Bárha szerzője még nem ébred rá, hogy micsoda újdonságra talált általa. Inkább elmélet, mint gyakorlat. De mostanról visszafigyelve: itt jelenik meg a magyar költészetben a válasz a „költészet világirodalmi szexuális forradalmára”. Az önkifordításra, a szélsőségek elszabadulására, az érzelmeket pótló érzékiségre. Közben már alakul az ideális szellemséggel feltöltődő összekapcsolódást igénylő szövegáram. Közben még nem az érzelmi megmerülés, a kaland szenvedélyessége élteti verseit, hanem a visszatekintő Lót-feleséget lemerevítő visszaborzadás. Nem a bűnösök látványa, hanem az összetartozók kapcsolatának felremlő pokla. Az „ebből nem kérek” magányosságában ráismer a szokványnak éppúgy, mint a kalandnak a poklára. Az összetartozás és példázatoság hiánya borzasztja, varázsolja álomba. Nyugalomba? A magányos nyugalomban munkáló veszélyek közé inkább.

Már a versek költőjének kezében egy korszakos kulcs, de nem tud még belőle pályát vizionálni. A prózaversek formátumát kell ehhez kiformalnia. Előbb a mindennapoknak és a kalandoknak az összevetését álmodja végig, az elbeszélhető jeleneteket idézi fel. Az időben való cselekvések visszáját, a helyettük álmodható összetartozást és egyben létet keresi a ritmusosan alakuló, képzeletbeli poétikus dialógus mondataival. A történetek szöttesének túloldalát csempészi verseibe a távolodás kegyetlen jelenségei ellenére. Két kötetben éli meg egy ars poetica gyakorlatát (*Feljegyzések a földről*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2012; *Parton*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2013). Hogy végül, a harmadik, az összegezõ kötetben a mindennapok hiányának és álmainak szembesítésébõl megálmodja és megidézze poétikája metafizikáját (*Utolér, szembejõn*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2016). Innen már értelmet nyerhetnek visszamenõleg az õ valahai „új versei” is. Útjelzõek önmaga számára is. Ezzel a mostani folytatással (talán elõbb a gyermeki szemmel áttekintett környezetrajzban, a *Balázsolásban*, Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2016), majd a példázatos széttekintéssel kapcsolódva, a sors áttemelésével a létbe (*Szétszórt némaság*, Erdélyi Híradó Kiadó, Kolozsvár – Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2018). Szememben ekkor termékenyül meg a poétikai korszakváltás, a visszafejeselés lehetõségével.

Kiderül, hogy az alakulás verseiben sem önmagában élt az ember. A távolodások átélése sem a rideg sóbálványélmény megidézése. Verseiben eddig sem a kapcsolódás romantikus mámorát értelmezte, az együttlétben a távolodás, a beszédben a némulás fokozatait azért éli át, mert önmagában akarja elrendezni ennek a rettenetnek a feloldását. Amikor leírja a szexuális forradalom tévelygéseit, egyben vissza is borzad mindentõl, ami kiszolgáltatottá tette közben az embert. Átéli a szétválás szélsőségeit, hogy joggal követelje az összetartozás igényét. A bûnösség tettenérése az elszabadulás poklának tagadása volt egyben. A közöny, a kaland, a változatosság, a tudat feloldása nem lehet megnyugtató. Az ellenkezés igényének kiváltása csupán. A divatnak nem folytatója, hanem megszenvedõje. Az idill nála is szörnyekkel van tele. Pokoljárása gyõzelembevés lett a poklokon. Magát is, társát is, kapcsolatát is kiváltani akarja a „mindenki ezt csinálja” kényszerességébõl. Az új ég – új föld reményében merült meg, döbbsent sóbálványra a mindennapok ráosztódó világától:

Idegen vidék

Hiába tartanék veled, idegen vidékre tévedsz, és elpártol tőled az alázat. Magamra hagysz a parton, hideg utcákon én is magadra hagylak, téglavörös házfalaknál ismeretlent játszom.

*Levegőért kapkodsz, esős tereken arcokat nézel, várod, hogy megérkezé-
sed kitaláljam, de lassan elmosódik a part vonala, és engem nem sürget
semmi. Mellém szegődik a nyugalom.*

Ebben a poétikai térben nincs idő, de mindig jelen van egy riasztó kezdet és vég. Amikor önmagából az együtt létezés kiválik, a magányok kivirágzanak, és az együtt múlt időben mindenki önmaga idegenségét tudatosíthatja. Idő itt nincs, de a pusztulás fázisai összegződnek: „Lakásunkból a ház maradt, apró sértésekből a némaság. Csenedet mindig hozzám mérted, hozzám a szó szegődött.” (Városaimban a tornyok) Amint a rettenetesség megszületik, oda vissza-visszatér:

Váratlan délután

Vissza kellene játszani: legalább a szándékokat. Újra kellene olvasni a sorokat, amelyekből tó mélyült, tenger, öled mélységei, és képzelt szerelmünk csúcsai hegyekké magasodtak. Meg kellene figyelni legalább tükörből, hogyan nőttek be kételyeink, és jó lenne, utólag jó lenne kinevetni félelmedet, félelmemet, de nem érdekelnek apró örömök.

Elég, ha ez a váratlan délután visszatart, innom ad. Nem engedi, hogy kiszáradjak.

Mily finoman élnek a mindennapokban, a mások számára is látható együttlétben, és ugyanakkor lebegnek az összetartó különbözőésekben: „Hagysz élni: vallhatlak, tagadhatlak, és te mindkettőt elviseled, de visszafojtod a sírásodat, nem hallatsz a sírásom. Magadra emlékeztetlek, magamra emlékeztetsz. Egymás hiányában visszhangozunk.” (A hiány visszhangjai) Visszatekintve hogyan születik meg ez a rettenetes kettősség? Mint a bűnbeesés a Bibliában. Hasonlóképpen kezdődik ez a poétikai létállapot is, a kiűzetés a paradicsomból, mely továbbra is összetartozóan összeköt. Akárha *Az ember tragédiáját* is eljátszhatná ebben a keretben:

Titkos nyaraló, kert

Minden, minden ott kezdődik: az erdei, titkos nyaralóval, a kerttel a ház körül. Mindig oda vonulsz el, ott feledteted magad. Hónapok, évek telnek el így. Ilyenkor nincs neved, ízéd, illatod, nem idéz hajnali villámlás, nem hoz felém langyos őszi szél. Ravasz vagy, mint vadállat, hallgatag vagy, mint Isten.

Hiányodból hitelezem a világnak magam. Így szeretnek téged bennem, bár nem beszélek rólad, érted csak hallgatnom szabad.

Arra gondoltam, egyszer felkereslek, de mi lesz, ha kiderül, hogy csak áttatás ez a kezdeti összevissza, ha nem nyitasz ajtót, nem ölelsz meg, borral sem kínálsz, ágyadba nem fektetsz? Mi lesz velem, mi lesz veled, és a kerttel a ház körül?

Így várlak, így pusztulok az emlékezéstől a megismerésig, hogy egyszer egy nyitva felejtett mondatban hátha megtalálsz.

Az ember ebbe az álomba vetve találkozik önmagával. Önmaga végteteivel. Sorsával és sorstársával:

Szembejön, utolér

Nem próbállak újra kitalálni. Már a tárgyakban sem bízom. Igyekszem legyőzni az undort, nem késleltetni, ami úgyis szembejön, utolér. Bár ügyetlennek tűnhet, be kell látnom: a részletekben sem rejtőzöl, csak úgy teszel, mintha te derengenél a parton, a hegyek visszfényében, és közben azt játszatod velem, hogy élek.

Ha türelmemet akarod, tőled tanult utolsó szavaimról is lemondok, sorba rakom, alakzatokba, ha úgy kéred, csak ne kelljen ebben a gyanús csendben várakozni, és úgy tenni, mintha lenne, legalább átmenetileg, egy másik út.

Vége a komédiának? – *„Következmények nélkül, így könnyebb, hiszen nincsen erkölcsi felelősség. Csak a nappalok ragyogása van, és a sötétség, amely kényszerlakhelyem felállványozott falakkal.” (Kényszerlakhely)*

Avagy? Mondottam ember: küzdj, és bízva bízzál? Meddig lehet ezt a poétikai játékot folytatni? Borsodi L. László köteteken át tartja a nívót, egyre metafizikusabban járja körül az emberre mért siralomhelyen való álmodozást. Keresi a példázatos sorsot, amelyet magába

fogadhat. Akkor fedezi fel az epitáfiumok poétikai adottságait. Sugárzását. Verseiben az Ószövetség próbatételeit az Újszövetség ígérte feloldozás tudatával figyeli. Éli meg és kapcsolódik a költészet kortársi világképébe. Poétikájának pillanata a *Balázsolásban* és a *Szétszórt némaság* idején a sorsvállalásban végiggondolható és megcselekedhető létállapot.

„ÉS DERŰJE OTT RAGYOG,
MERRE JÁRT AZ ÉG ALATT”

„Végül köszönöm, hogy Dévára megtérhettem,
hogy ágyam van, meleg szobám,
ápolóm, gyógyszerem, vizem, kenyérem,
hogy vannak még szavaim, melyekkel meg-
szólíthatlak, és van ablakom, melyen beárad
a fény. S hogy egyszer a fényességes csendben
te jössz el, köszönöm!”

(Fényben, csendben)

Felfedezi a másokban létező emberiséget, amely a legközvetlenebbül a nemzet, környezet, család valóságos kötöttségeire figyelmeztet. Az összetartozók munkásságára, a családi folyamatosságra, összetartozásra. A vállalt kultúrára, a keresztény szellemre. És a próbákra, amelyeket ki kellett állani nemzetünk történelme során. Tájékp csata után? Vagy *Szózat*?

Bevallom: kötetei közül legelőször ebbe olvastam bele, a legújabbba. És megszerettem. Mert megtaláltam benne, most már tudom, az eddig keresettet, a másik utat. Amelyért, mint utóbb rájöttem, eddigi pályáján sóhajtozott. Megéreztem, hogy amiről ezekben az epitáfiumokban beszélhet, az valami hiányt pótol. Szerves választ jelent korábbi kérdésekre. Be nem teljesült emberi kapcsolatok példázatos megoldásaira figyelmeztet. Nem lezár a címben megemlegetett némaság valamit, hanem a várt megoldást mutatja fel. Az elbeszél szétszóratás éppen az összetartozást hangsúlyozza. És annyi balszerencse közt, a csaták állandóságában kimondják e néma sírfeliratok, hogy „Él nemzet e hazán.”

Erdély Mohács után külön világgá alakult. Különcök és országépítők egymást alakító kultúrája. Kós Károly monográfiája jellemzi legérzék-

letesebben ezt, a barokk világban megérett, de a barokk egészségből kiszakadt sajátos képződményt. Lászlóffy Aladár Hunyadi-regénye, Fekete Vince otthona tájai közt bolyongó vívódásai, Lövétei Lázár László eklogái éppúgy ennek a kultúrának a termékei, ahogyan Borsodi L. László magányosságot megszólaltató, magánbeszédekben létező különlétezése. És most megjelenik ez a furcsa című prózavers-kötet, a *Szétszórt némaság*, amely éppen ellentétét, az összezárt példázatosságot, a kiáltó szó életrajzait gyűjti erdélyi építáriumába. Divat ma a családkutatás, a szembeszállás a mulandósággal, az elmagányosodással. De Borsodi L. László nem divatolni akar, hanem éppen a Kós Károly-i erdélyiség lényegét akarja ezekben az oszlopszentekben példázatul, erősítésül maga mellé idézni. Vér szerinti ősről és szellemi társakról emlékezik. Akik nem a távolodás ellentéteit erősítik benne, hanem éppen a közösségért – akár magányosságban is, nem egyszer börtönökben szenvedtetve, ha így rendeltetett – az életet élni segítő elhivatottságot vállalják magukra. Akik tudják, hogy a teremtett világban célja van a személyes vállalásnak. Ez a csodás környezet a munkás életüket foglalja magába. Élete életet követel. Benne létet. Érte létet. Saját emberi létünk ittlétének értelmét hívják ki és biztosítják. A *Szózat* létformáját kényszerítik ki. És ez a kényszer egyszersmind a gyönyör emberré formálódása. A bibliai Lót feleségének magányosan visszatekintő dermedt sóbálványa ellenében az oszlopszentek sugárzó némaságát. A pusztába kiáltó szó visszhangosságát. Felkiáltójelet.

Megtalálta költészetét megválaszoló poétikai modelljeit. Akik látnak, és amit látnak, megcselekszik. És ezzel belépnek az autentikus időbe. Az ikonokon őket ábrázolják aranyos glóriával. Mert ők arra teremtettek, hogy ahová születtek, ott az életet biztosítsák. Tették, amit kellett. És az eljövendőt alapozzák. Ha elnémultak, szerepüket betöltve fényre alakulnak. Ők fogják kezünket némaságukkal.

Miként is alapító atyák? A honpolgári család ősatyái ők.

Ükapám, egy név

Ükapám félig magyar, félig német, és egészen katolikus, egészen magyarországi és örökre erdélyi, aki nem szíveleli se a románokat, se a szászokat, de elviseli őket, hiszen velük, belőlük is él. Ükapám kisiparos, ükapám egy borbélydinasztia kezdete. Ő az alfa: frizurák és szakállak, szőrök és hajszálak ősatyja, akinek fia és fiának fiai is szépülni vágyó kuncsaftok

kitartottjai lesznek, egy lyukban, üzlethelyiségben majd mindig rájuk várnak, kedvüket, kegyüket keresik, visszatérésükért esedeznek. És úkapám az ómega, akinek a fia a családnevet ledobja, mint borbélymester a nap végén hajszálas-szörös köntösét, kései utódja pedig tanár lesz, aki másnak fizet, hogy tisztas külsővel léphessen tanítványai elé.

Úkapám asszonyával áll az időben, egymás kezét fogják. Sértődött és csalódott, önérzetes és büszke. Úkapám a semmi, s hogy meddig tartok én. Név egy anyakönyvben. Szám egy képleten.

Biricz Flórián

1839 k., Csesznek – ?

Az egyik ős – asszonyi társával, kezét fogva – ekként cselekszik az embert teremtés rendelete szerint az időben. Miként példázata, a *Menyegző* hősi párja, arccal a tengernek. Egy másikat, már a mi időnkben élt családteremtőt, -fenntartó üldözöttet pedig ekként látja a költő:

Angyalok útján

Budapesten dübörögtek a Harmadik Birodalom tankjai, amikor Kárpát-alján csendben a világba kérezkodett, de a ruszinok földje nem lett szülőföldje. Amire szülei a kicsi magyar világ végén hazatértek, már szülőfaluja sem volt a hazáé. Haza híján országot épített, udvart és házat. Országot kénytelen volt, házat, udvart maga akart. Maga építette-bővítette, alakította-szépítette, idős anyját így vigasztalta, asszonyát, gyermekeit így szerette.

Falakat épített, falakat bontott, követ fejtett, csillét rakott, s miután felimádkozta magát a mélyből, autójával útra kelt: Brassó–Bukarest–Mamaia, éjjel-nappal; Bákó–Jászvásár–Szucsáva, reggeltől estig; Marosvásárhely–Kolozsvár–Nagyvárad, déltől délig; Nagyszeben–Déva–Temesvár, ki tudja, meddig?!

Kolozsvárt lehetett volna kisiparos, Gernyeszegen egyszer örökös is, a Duna-csatornánál pedig halálfia. De nem lett, mert hívta a rög, hívta a hegy. Anyját, asszonyát, gyermekeit nem hagyta volna. Mindenét nekik adta, rám a lányát bízta.

Fáradtan, félálomban kocsija most is száguld, vánszorog az éjszakában: úttalan utakon nincs senki, úttalan utakon angyalok állnak. Csendesen hazafelé terelgetik.

Bara József

1944. március 19., Takcsány

2015. január 14., Csíkszentdomokos

Összeáll Erdély története, egybegyűlik közben egy család történelme. De még egy hiányozna belőle. Az emberré nemesedő metafizika. A papok, akik helyálltak a nehéz időkben. Szellemmel töltötték fel ezt a barokkosan szervezett és oly sokszor istentelen hatalmak kikezdte Erdélyt. Akik meghatározzák ennek a költőnek a létezését. Igényes szétválásait, álmai mesevilágát éppúgy, miként a kötelességteljesítés otthont teremtését. Poétikai metafizikus személyiséglátomását.

Oltárkő, eleven oszlop

A templom sekrestyéjében ott áll a kisfiú, ki voltam. A kolostor felől kattan a zár, nyílik az ajtó. Lépteinek mértékletessége megnyugtat, délceg alakja megjelen', rám néz: „Szervusz, kicsi barátom!” – mondja, és én tudom, ma mi ketten fogunk misézni. Helyén már a kehely, a kelyhen közepén ott a zöld-kék kereszt, a bor, a víz a kiskancsóban, a könyvek az oltáron, égnek a gyertyák.

Miseruhában, szól a csengő, zeng az orgona, s már indulunk is: ő a Nagy Pap, én a kicsi. Tekintetéből ért tekintetem, térdhajtásom térdhajtása, fejhajtásom fejhajtása, hangsúlyom a hangsúlya.

„Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa!” és és ajkáról szó száll, isteni Ige. Tudja ő, mi öröm, mi öröm, meddig vigasz a vigasz, honnan vakmerőség reményről beszélni, mennyit ér a szó, meddig a hit, és honnan kezdődjék a csend.

Finom a mozdulat, ahogy a kenyérhez nyúl, és Krisztus arca felragyog, akár a vér a borból: egy csepp Máriaradnáért, egy Körösbányaért, Déváért, külön Csíksomlyóért, külön Brassóért, és még ki tudja, hány a börtönévékéért, a kolostorban töltött ötvenhét esztendőért, az előregedő rendtartományért, Erdély népéért, végül a már üres rendházakért, templomokért, falvakért.

S miután az áldozat keresztjében és reményében részelteti az Úr asztalához járulókat, még könyörög értük, még megáldja, hogy aztán

útjukra bocsáthassa őket. A bűnbánók serege pedig a lélek nyugalmával énekel, miközben a Nagy Pap és a kicsi térdet, fejet hajt, a templomból kivonul.

Ő már csuhában, én kabátban. Indulnék haza, nem tudok. Megvárom, míg az ajtóig vele mehetek, és megdicsér: „Jól van, kicsi barátom, holnap is gyere!” – és kezet fog. Megfognám a kordáját, tán barna köntöséhez is odabújnék, de majd holnap, biztatom magam.

És én jövök is másnap. Keresem. Sűrűn havaz. Keresem. Nincs sehol. Hiába mondom, hogy ne, hiába: nagy pelyhekben hull a hó. Szólítom. Nem válaszol. Csendemre csend felel.

Ragyog, mint oltárkő. Áll, mint eleven oszlop.

Pöhacker Gyula P. Balázs
1917. november 28., Vajdahunyad
1992. május 5., Brassó

Hogy ezek a helységnevek mit jelentenek? Ahová az üldözés pusztulni vitte őt és társait, az erdélyieknek ismerős nevek, de nekünk, a világban szétszóratott némaságú magyaroknak pontosan, a poézis szabályait követve versbe kell belefűzni. Mert így teljes ez az újra feltalált egész. A sírfeliratok visszaszámlálása.

Merre tovább? Halász Gábor a *Nyugat* egyik ankétján a magam számára is példázatosan írta le valaha – jogosan, mert ez kívül esik a kritikus kompetenciáján – a vers megújulásának kérdését: „nem ezt az ismeretlen arcú, új verset fürkészttük (költők dolga életbe hívni)”. Borsodi L. László eléggé kialakult költő ahhoz, hogy megszenvedje és gyönyörrel életbe hívja pályája elkövetkező állomásait.

Domb

Csondor Soma

AZ EMLÉKEZET SZILUETTJEI

Borsodi L. László irodalomtörténész, költő, író munkássága a kilencvenes évek végétől része az erdélyi magyar irodalomnak. Azóta négy vers és öt prózaverskötete jelent meg. Közülük a legújabb, *Szétszórt némaság* címmel, 2018 végén, a kolozsvári Erdélyi Híradó Kiadó és a budapesti Fiatal Írók Szövetsége közös gondozásában. A szövegek prózaversek, ám témájukat tekintve sajátos műfaji kategóriába sorolhatók, amelynek legpontosabb megnevezése a *lírai emlékbeszéd* lehet.

A kötet nyíltan, olykor konkrét utalásokkal játszik rá az amerikai irodalom egyik kiemelkedő verseskötetére, Edgar Lee Masters *A Spoon River-i holtakjára* (*Spoon River Anthology*, 1915). Masters könyvének sajátossága, hogy egy fiktív város halottjainak önmaguk számára írt sírverseit tartalmazza. A vallomások és történetfoszlányok utalnak egymásra, amelyből az egész egykori kisváros közössége megelevenedik az olvasó számára. Az amerikai közép-nyugati vidék jelképévé vált Spoon River így egy különleges, időben megrekedt mikrokozmoszt alkot. A *Szétszórt némaság* szerkezetileg és tartalmilag is hasonló eljárással él, ám sok tekintetben megújítja, illetve átformálja Masters koncepcióját.

A kötetben szereplő művek szintén egy-egy halotról szólnak, vagy magát a halottat szólaltatják meg. E figurák azonban nem fiktívek, mint *A Spoon River-i holtak* esetében, hanem valóban élt személyek. Az író felmenői, rokonai és néhai ismerősei. A legfontosabb kapcsolódási pont köztük tehát nem egy helyszín, hanem egy személy, akinek a sorsát meghatározták: a biografikus szerző. A személyesség szerepe a kötetben így kettős természetű. Megteremti az egyes írások közötti kohéziót, ám magukban a szövegekben mégis háttérbe szorul, hiszen a középpontban mindig a halott marad. Ha az elbeszélő mégis megjelenik, az szinte kizárólag e halott személyek viszonylatában történik.

Az első fejezet, az *Öt szarkofág* „elbeszélései” a négy nagyszülőről és az anyáról szólnak, és még elsősorban a személyes emlékezetből

építkeznek, de már megjelenik az eltávolodás tapasztalata: „szokjam meg, hogy csendjével marad velem, és lám, meglett az ő akarata, mert magával vitte az egyes szám második személyt, és nem, nem tudom megszólítani, csak harmadik személyben” (*Három számozott mondat*). A következő két fejezetben, amelyekben a déd-, az ük-, majd végül a szépszüllőkről beszél a narrátor, a személyes emlékeket fokozatosan felváltják a levéltári adatokat¹ kiszínező fikciók. Az időbeli eltávolodás egyre megismerhetetlenebbé, rekonstruálhatatlanabbá teszi az elődöket. A szövegekben ez a távolság a halottak perspektívájából mutatkozik meg: „Ősanyám most már engem figyel, tekintetével óv. Tudja, övé vagyok, hiszen belőle is lettem én.” (*Dédanyám ősanya*) A két generációval korábbi szépszüllőkről szóló írásban pedig már a következőket olvashatjuk: „Nem ismernek, nem tudják, övék vagyok, azt sem, bennem élnek-e.” (*Szépapáim, szépanyáim*) A kötet első három fejezete tehát egyre távolabbi múltba tekint és így a feledésbe merülés nyomasztó képét festi. Előbb csak a halottakhoz tartozó születési és halálozási dátumok, helyszínek válnak kérdőjelessé, végül a szépszüllők egy részénél már a nevek is ismeretlenek lesznek: „Csak nevük van a holtaknak, vagy az se.” (*Szépapáim, szépanyáim*)

A további fejezetekben egykori rokonoknak, barátoknak és közeli egyházi személyeknek, egyszersmind példaképeknek állít emléket az elbeszélő. Ezek életútján keresztül pedig már nem csak a halottak személyét ismerhetjük meg, és azt, hogy az életrajzi szerző számára miért fontosak. Átvaluk, illetve életük háttérében Erdély 20. századi történelme is kirajzolódik a nagy háborúktól, a határváltozásokon, a kommunizmuson és a rendszerváltáson át egészen napjainkig. „Milyen volt ott állni a vajdahunyadi kolostor refektóriumában Szent András éjszakáján, a rendtársakkal egymás kezét fogva, szemtől szemben a részeg, revolverekkel fenyegetőző kommunistákkal? (...) Remegett-e a keze, amikor megfogta a munkatáborba szóló behívót? (...) És hogy tudott 1957. november 24-én, pappá szentelése napján minden ellenségének megbocsájtani? (...) kaparni a falat, cipelni a cserepet a kommunizmus bukása után a visszaszerzett csíksomlyói kolostorban?” (*Csuhában, priccses nadrágban*) – teszi fel az elbeszélő a kérdéseket

1 A szerző állítása szerint a kötet megírását levéltári kutatás is megelőzte. In Keresztes Bea: *Hiány és emlékezés*, <https://hargitanepe.eu/hiany-es-emlekezés/> (utolsó megtekintés: 2019. április 9.)

Bartók Barabás P. Albert egykori ferences rendi szerzetesről. A kiemelt részletekből is látható, ahogy a személyes életút megidézésén keresztül a terület történelmi traumái, jelentős eseményei is megelevenednek. A kötet második felében tehát (*A Spoon River-i holtakhoz* hasonlóan) már a lokális tapasztalat is fontos szerephez jut. Így a kulturálisan, történelmileg és identitását tekintve is sajátos helyzetben lévő Erdély egyfajta mikrokozmoszát is megteremtik a szövegek.

A *Szétszórt némaság* legfontosabb kérdése azonban a múlt, illetve a múltba vesző személy megragadhatóságának és ábrázolhatóságának problémája. Ezzel kapcsolatban a kötet egyik kiemelendő, önreflexív alkotása a *Fekete-fehér fényképek*. Ebben régi fotók kommentárjait olvashatjuk, amelyek a múlt egy-egy pillanatát próbálják megragadni. Éppen úgy, ahogy az egyes prózaversek a múltbéli emberek személyiségét igyekeznek ábrázolni. Ahogy azonban az emlékezet múlásával a fotók tartalma is bizonytalanná válik, úgy a szövegekben megidézett emberek is csak elmosódott, rekonstruálhatatlan alakjai lesznek a történelemnek. Az egyik fényképről a következőt olvassuk: „A távolban a részletek csak sejthetők, de nem látszanak. Élesíteni, újraexponálni nem lehet, nincs miért.” Az alkotás zárlata pedig így összegez: „Nem rögzülnek az alakok, a formák. Mindenek mozognak, mosódnak, mindenek mozdulatlanok. Túlexponált fényképek.” Az analógia nyomán a kötet szövegei tehát homályos, megbízhatatlan képekként viszonyulnak a múlthoz, a halottakhoz és önmagukhoz.

Ezt az értelmezést támasztják alá Ráduly Margit illusztrációi is, amelyek elsöre egyszerű, összeszerkesztett családi fotómontázsoknak vagy némely esetben Magritte festményeihez hasonló szürreális képeknek tűnnek. Ezek az illusztrációk azonban minden esetben a fejezetcímet tartalmazó (egyébként üres) oldalak hátlapján találhatóak, így a címek mögött, a fehér lapon átüt azok sziluettje. A körvonalak pedig egy-egy újabb, árnyékszerű ábrát alkotnak. A *Szétszórt némaság* című fejezet alatt például egy sírkő jelenik meg a következő oldalon gyerekek fekete-fehér fotóit ábrázoló montázból. A *Coementerium amicorum* fejezetcímnél egy honvédségi sisakos katonasír rajzolódik ki. Az utolsó fejezetet jelölő *Testamentum* felirat alatt pedig reneszánsz ikonokat idéző, a gyermek Jézust kezében tartó Madonna sziluettje látható. Valójában a lap túloldalán ez a kép fej nélküli, öltönyös férfit ábrázol. Ezek a különleges optikai hatásokat keltő ábrák a szövegek rekonst-

rukciós kísérletére reflektálhatnak. Hiszen e képek – akár a halottak az egyes írásokban – egyfajta eltávolított jelenlétben vannak. A szöveg mögött a tárgy, illetve a személy nem mutatkozik meg, csak annak képviselője, „árnyéka”. Egy megidézett alak, amely teljes valójában már nem rekonstruálható.

Borsodi L. László új prózaverskötete különleges és értékes vállalkozás. A történelmi és a személyes emlékezet mozaikdarabjain keresztül igyekszik viszonyulási lehetőséget találni az elvesző múlthoz. Noha szembenéz annak rekonstruálhatatlanságával, a tökéletes felidézés lehetetlenségével, az írás által mégis kapcsolatot teremt vele, még akkor is, ha a halottaknak csak bizonytalan sziluettjeit képes létrehozni. Ennek révén nem pusztán a tudatosan háttérbe szorított én lesz újraértelmezhető a vér szerinti és a szellemi elődök felől, hanem az egész régió történelme is. Továbbá a szövegek beteljesítik legalapvetőbb funkciójukat is: emlékbeszédnek lesznek, szembenézve e beszédmód problémáival. Alighanem ebben ragadható meg a kötet legfőbb célja, mely már a címében jelzi, hogy képtelen véghezvinni azt, amit a fikciós *A Spoon River-i holtak* megvalósít. Nem tudja a halottakat megszólaltatni, csak valamiféle előremutató és méltó viszonyt kialakítani velük. Úgy vélem, a *Szétszórt némaság* e törekvését tökéletesen megvalósítja.

Lelkem kicsi madara

Füzi Péter
A VALÓSÁGRA ÉBREDNI

A *Mi van veletek, semmi?*¹ című regényével Szeifert Natália írói stílusa kiforrott, révbe ért. Pontosabban már az előző, *Az altató szerekről* című könyvével elért erre a pontra, ugyanis az a kötet is jóval kiérleltebbnek bizonyult, mint az azt megelőző, már megjelenése körül is csak zsenének feltűnő *Láz*. Míg az előző regényben két nő egymással csak itt-ott érintkező történetét követhettük felváltva, addig ebben a regényben két, a véletlenek összjátékának köszönhetően lakótársrá váló férfi szintén egymás mellett, felváltva futó történetét figyelhetjük meg, hiszen az életüket, életmódjukat alaposan bemutató, egy adott pontból kiinduló, majd az oda vezető utat részletező leírás – egyébként ez is ismerős technika az előző regényből – aprólékosságában kifejezetten voyeuristának hat, ám ezúttal a regény nem kínálja fel azt a kényelmes távolságot, amelyből a megfigyelt életet múzeumi tárgyaknak tekinthetnénk.

A két főszereplő, Pók és Grafit egy sorsszerű találkozás után kibontakozó barátságának története és az azt végigkísérő, folyamatosan megoldandó helyzetek sajnos generációs tünetek, túlon túl ismerősök mindenkinek az elmúlt évekből. Kettejük életének monotonitását egyedül a törzshelyük, a Mexikó nevű kocsmá és az ottani többi törzsvendég körüli történések szakítják meg – és a hétköznapi világtól is ezek az események távolítják el leginkább az olvasót, kellemes vagy tragikus kicsengéssel egyaránt.

Pók és Grafit mindketten kallódó korai harmincasok, akik nem igazán tudnak mit kezdeni az életükkel. Mindkettejüknek vannak álmaik, ám nincsenek lehetőségeik, pontosabban sose tudják megteremteni maguknak azokat. Grafit például egykor ígéretes tehetségnek bizonyult a Képzőművészeti Egyetemen, ám festő helyett alulfizetett rajztanár lett, aki teljes mértékben tisztában van tantárgya és saját maga feleslegességével is az iskolában. Ennek ellenére folyamatosan tervezi a műveit, készíti a modellként szolgáló fényképeket, ám a

1 Szeifert Natália: *Mi van veletek, semmi?* Budapest, 2019, Kalligram.

megvalósításhoz vagy az idő vagy az anyagi lehetőségek mindig hiányoznak. Ez akkor változik meg, amikor végül kirúgják az iskolából, és Pók maga mellé veszi, hogy a saját munkájában segítse őt, egy félig-meddig illegális, gyakrabban fekete-, mint szürkemunkában. A drogterjesztésből és megfigyelésből álló munkakör ugyan megteremti az alkotáshoz szükséges anyagi biztonságot, ám hamarosan mindketten rájönnek, hogy az ártalmatlannak hitt feladatok valójában ártalmas történéseket készítenek elő, így végül mindketten az ország elhagyása mellett döntenek.

Ez a kíméletlen végső tanulsága a könyvnek, amelyet még társadalomkritikának sem lehet nevezni, ugyanis ahhoz valódi történésekre lenne szükség. A fiatal harmincasok addig kénytelenek meghozni a saját kis különalkukat – az alkotás, a lelkiismeret vagy a lehetőségek a boldogulásért cserébe –, amíg csak képesek. Más lehetőség nincs, itthon legalábbis. Az, hogy ez az állapot meddig tart, nehéz eldönteni, mert a regény tudatosan maszatosan mutatja be az időt, miközben a közelmúlt eseményei jól felismerhetően rajzolódnak ki a háttérben, és végig ott is maradnak, hiszen miközben a főszereplők ugyan érzik a hatásaikat, próbálják magukat függetleníteni tőle.

Ezek az események nem állnak össze történelemmé, még magántörténelemmé sem, mozaikszerű információdarabokról beszélünk, amelyek csak a háttérben lebegnek, miközben a nagy események csak áttételesen érintkeznek a főszereplők életútjával. Ezek az történések – a vörösiszap-katasztrófa, a dohányzás betiltása a kocsmákban, az iskolák átszervezése, a West Balkán tragédiája, a sajtó átalakulása és végül a Lehel téri robbantás – ugyan az olvasók számára datálják a történeteket, de a szereplők számára fokozatosan belesimulnak a hétköznapok egyhangúságába, ami elől próbálnak elmenekülni, vagy legalábbis élhetőbbé tenni azokat.

A fő helyszín tehát a Mexikó nevű kocsmá, ahol délutánonként a többi törzsvendéggel együtt söröznek, akik a főszereplőkhöz hasonlóan próbálnak az időn kívül létezni, igaz, számukra az idő már lezárultnak tűnik. Ez jelenik meg a regény címadó idézetében, az egyik törzsvendég, Leveles Laci állandó köszönésében is: „Mi van veletek, semmi?” A mondat viszonylag hamar elhangzik a regényben, hogy aztán belevessen a kocsmá atmoszférájába, ám kitűnően jellemzi az egész regényt. A kérdésben benne van ugyan a történések lehetősége, ám ezt

a lehetőséget meg is szünteti a kérdés feltevője azzal, hogy saját maga válaszolja meg, hiszen mi is történhetne ott, ahová épp az események elkerülése végett járnak az emberek.

Az idő a többi törzsvendég számára tudniillik már lezárult, míg a két főszereplő kirekesztődött belőle. Ahogy egyre jobban ismerőssé válik a kocsma, ahogy lassan az olvasó is törzsvendégnek érezheti magát, egyre többet tudunk meg a többi törzsvendégről. A regény egyik legkiemelkedőbb pontja, egy alig pár oldalas kis betoldott történet is ilyen: a korábban már említett Leveles Laci előtörténete kicsiben mutatja fel az egész regény történelemfelfogását. Megjelennek a nagy történelmi folyamatok, évszámok nélkül rajzolódnak ki a 80-as évek végének lehetőségei, az egyre bátrabb vállalkozói kedv, ám az egészet háttérbe szorítja a személyes tragédia, a gyerek és a feleség önhibán kívüli, mégis a kor sajátos, háztáji megoldásaiból fakadó elvesztése, ami végül le is zárja Laci életét. Ő ugyan éppenhogy túléli a balesetet, de ezek után már csak monoton rutin marad az élete, amit a folyamatosan feltett kérdése is jelez.

A regény másik sarkalatos jelenete – a jelenet tán nem is jó szó, mert több napról beszélünk – a prágai utazás. Ez az egyetlen szó szerinti történet, amiben a kocsma törzsközönsége részt vesz, de ez is csak menekülés. „Prágába nem megy az ember, hanem jár! Minden évben szoktunk menni három-négy napra” – adja meg az utazás mottóját Soma, a szervező. Maga az utazás is rutin, mégis kiszakítja a szereplőket a hétköznapiakból, úgy érzik, haladnak valamerre. Itt jelenik meg Barni, a mozgássérült 18 éves alakja is, akit születésnapja alkalmából visznek el az útra. A vele járó felelőségek megosztása családszerű kohéziót teremtenek a szereplők közt, valamint kidomborítják Pók figurájának kettősségét is.

Valójában Pók alakja az, aki élvezetessé teszi a regényt. A kezdetben rejtélyes figuráról lassan derül ki a korábban már kifejtett félig-meddig illegális munkája, valamint annak részletei, hogy ez a hihetetlenül empatikus figura – aki első látásra befogadja Grafitot, szinte nincs ember, akiért ne tenné tűzbe a kezét, ahogy azt meg is teszi jó párszor – hogyan köt ki ebben a munkakörben. Az alakja nem egyszer parodisztikusnak is tűnik annak ellenére, hogy az összehasonlításul felkínált Grafit a világi dolgoktól elrugaszkodott művészember prototípusaként hat, Pók igazi természete azonban csak a mai valóságtól

elkülönített zárványokban nyilvánul meg – Prágában vagy épp a Mexikóban.

Nem véletlen, hogy az ő alakja szolgál ablakul *Az altató szerekről*-re, amely figura nemcsak Zsuzsa, az előző regény egyik főszereplőjének a továbbbírása, annak naivitását pragmatikus életösztönnel rejtve el, hanem szó szerinti kapocs is. Bár sosem nevezi nevén, a titkosatos Főnökben könnyű felismerni Andrást, Zsuzsa férjét, ám míg Zsuzsa végső soron nem tudja megnyerni a saját csatáját vele szemben, addig Pók itt is sikerrel jár: mielőtt végleg elhagyná az országot, képes megvédeni a Mexikót, ezt a világtól elzárt darabkát, amit ő amúgy már sose fog tudni meglátogatni. Míg azonban *Az altató szerekről* szintjét sikerült tartani stílusban, azon az író nem tudott továbblépni, sőt sokszor kísértetiesen olyan, mintha az előző regényét olvasnánk. Ezt megerősítik az olyan közös vonások is, mint az ismerős történetvezetés, illetve a háttérben feltűnő, több mint ismerős, de meg nem nevezett szereplők.

Amíg az *Az altató szerekről* hangsúlyozottan női regény – ez nemcsak a saját kritikai visszhangjának sarkalatos tétele,² hanem a mostani regény recepcióját is befolyásolni látszik,³ azaz a *Mi van veletek, semmi?* épp azért lenne férfiregény, mert az elődje, az előzménye női regény –, azzal szemben ez a kötet sokkal általánosabb élethelyzetekkel foglalkozik, semmint hogy azok kategorizálhatóak lennének specifikus női vagy férfi problémákként. Nem az előző regény párdarabjával van tehát dolgunk, hanem annak kiterjesztésével, gondolati és tematikus folytatásával.

A *Mi van veletek, semmi?* ugyanis nemcsak történetében, röviden érzékeltetett átfedéseiben – ez egyébként szintén ismerős motívum az előző regényből, Zelma és Zsuzsa történetei pont ilyen aprócska utalásokkal voltak összekötve, amilyenekkel a két regény most összekapcsolódott –, hanem témájában is folytatása az előző regénynek. Ám míg ott a főszereplők a saját függőségeikkel fedik el a valóságot, itt éppen a valóságra való teljes és visszafordíthatatlan ráeszmélés a lezárás. Az már csak napjaink tragédiája, hogy a halványan, de szilárd

2 ÉS-KVARTETT: Szeifert Natália *Az altató szerekről* című regényéről. *Élet és Irodalom*, 2018/10. – 2018. március 9. (utolsó megtekintés: 2019. július 30.)

3 F. Szabó Kata: *Semmi, csak az élet*, https://nepszava.hu/3043581_semmit-csak-az-élet-szeifert-natalia-mi-van-veletek-semmi-cimu-koteterol (utolsó megtekintés: 2019. július 30.)

körvonalakkal kirajzolt magyar valóságra az egyetlen lehetőségként megjelenő válasz a kivándorlás, de ez mégsem tragédia. Nem tragédia, mivel a regény nem engedi azzá válni, ugyanaz a halvány derű, az önmagunkon való folyamatos mosolygás jelenik meg a könyvben, ami Szeifertnek lassan már névjegyévé válik, és ami az előző regényének, így tehát ennek is kellemesen egyedi hangot kölcsönöz. Nehéz eldönteni, hogy ez a hang csak a téma vagy az ismétlés okán tűnik halványabbnak, ám fontos kiemelni, hogy az egyediségét ettől függetlenül megőrizte. Szeifert legújabb könyvének zárata ugyanakkor már csak azért is kecsegtető, mivel a teljes megújulás lehetőségét veti fel, amelyben talán a jellegzetes egyedi hangja ismét olyan markánsan meg fog tudni nyilvánulni, mint ahogy tette azt az előző kötetében.

Aranydomb

Zsidó Ferenc

KÉNYSZERŰ KETTŐSSÉGEK

Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság alig egy esztendejéről írt történelmi nagyregényt¹ a kézdivásárhelyi születésű, fiatal Voloncs Attila.

A szerző első perctől nyilvánvalóvá teszi elhivatottságát a történelem iránt, a mottóként használt híres Eszterházy-idézetet („Persze, egy jó író, az legalább közepes olvasó”) ekképp formálva ars poetica gyanánt a saját képére: „Egy jó író, az legalább közepes történész.” Úgy tűnik, Voloncs a történelemtudomány primátusát hangoztatja az irodalmi fikcióval szemben, de nem erről van szó: a kötetet olvasva egyértelművé válik, hogy mindenfajta történetírást fikcióteremtésnek tekint. De mint tudjuk: hiteles fikciót csak a valóságból kiindulva lehet alkotni, épp ezért a szerző végigolvasta a korszakra vonatkozó történelmi munkákat, a korabeli sajtót, naplókat, emlékiratokat, és – amint egy interjúban ezt részletezi – számos tévéfelvételt is megnézett. Aztán hagyta dolgozni a fantáziáját.

A *Prológus* a primer valóság talajáról indítja a történetet, a hely és idő jól behatárolt: 2015, Kézdivásárhely. A szerző elhatározza, hogy a Tanácsköztársaságról fog írni, és helyi barátai Varga Árpádhoz irányították, aki 1919-ben kint volt Budapesten. „Az oral history mindig megriasztott a maga megbízhatatlan, legendákban, szóbeszédekben jócskán bővelkedő sajátosságaival” – vallja be a szerző, ennek ellenére felkeresi az idős Varga Árpádot. Az öreg éjfélbe nyúlóan mesél, első körben inkább a személyes élményeit, azzal a meghagyással, hogy később majd áll elébe a kérdéseknek is. A következő találkozás azonban meghiúsul, mert – íme, az első misztikus fordulat – az adatközlő váratlanul, talán az emlékezés terhe miatt, elhunyt. A szerző végül úgy írja meg könyvét, hogy az öreg emlékezéseiből mit sem használ fel, így jobbára egy „abszurd fikció” születik, azzal a megszorítással, hogy: „Valahogy így kellett hogy történjen.”

1 Voloncs Attila: *Virágok esztendeje*. Budapest, 2018, Gutenberg Pál Népfőiskola.

Láthatjuk tehát, hogy Voloncs Attila a történelmi regénynek az alulnézeti perspektívájú változatát választja, amely viszonylag tág mozgásteret tesz lehetővé: a főszereplő kisember, aki azonban érintkezésben áll a nagy történelmi események protagonistáival, az ő perspektívájából ismerhetjük meg a Tanácsköztársaság időszakának főbb eseményeit, politikai aktorait. Lényeges továbbá az is, hogy a főszereplő egy 16 éves forma székely fiatalember: vagyis a szerző azt a generációt ábrázolja, amelyet a legjobban ismer. Varga Árpád kalandjai révén beránt az események sűrűjébe, a valóságábrázolás mellett van véleményezés, ítélkezés is, de nem egyoldalúan: a többféle nemzetiségű osztálytársak, fehérek és vörösek nézőpontja egyaránt érvényesül, vagyis a szerzőnek sikerül totális világot teremtenie. Nyilván az eszmefuttatások olykor naivnak hatnak, de tizenéves diákok szájából ekképp hitelesek. A cselekmény jól kifundált, s bár vannak túlhajtott jelenetek, egyenetlenségek, és az elbeszélői pozíció sem eléggé következetes, összességében jó könyvet írt Voloncs Attila – és nem csupán „ahhoz képest” jót.

A tényleges cselekmény onnan indul, hogy a Nagy Háborúnak vége, „nincs számottevő véderőnk, nincs senki, aki megakadályozhatná, hogy a Román Királyság rátegye a kezét Erdélyre”. Ebben az izgatott helyzetben mindenki politikáról beszél Kézdivásárhelyen is, holott – és íme máris némi gúny (vagy önirónia?) – „annyit tudnak az egészről, mint újabban a franciák Magyarország demográfiai helyzetéről”. Ez a gondolat később is felbukkan: még a gyermekek is érzékelik, hogy világpolitikát formáló idők jöttek, ezért „Tizenkét éven felül ma már mindenki politikus, mindenki érteni vél a nemzetek sorsának alakításához.”

Az alig tizenöt éves Varga Árpád apját várja haza a frontról, a *Vasárnapi Újság* külsőseként Gyulafehérvárra készül a románok nemzetgyűlésére, mert érzi, hogy ott valami nagyon fontos fog történni, amikor hazaér Budapestről a bátyja. Varga Róbert már a háború alatt megismerkedett Marx műveivel, jó kapcsolatban áll az egyelőre illegálisan tevékenykedő kommunista vezérekkel, nagy terveik vannak, ezért erőszakkal ráveszi öccsét, jöjjön el vele, részint azért, mert Erdély sorsa amúgy is bizonytalan, részint azért, hogy amíg ő a kommunistákkal szervezkedik, legyen ott jegyese, Eszter mellett, amolyan fogadott fiaként. Nem túl erős indok, nem a leghitelesebb rész, minden-

esetre a főszereplő így kerül Kézdivásárhelyről Budapestre, s így pottyan az események sűrűjébe, és éli meg az arisztokraták bukását, a vörösök rövid tündöklését, bukását egy másodvonalbeli, de befolyásos és viszonylag gazdag kommunista testvéreként.

Pontos, empatikus jellemrajzot kapunk Varga Róbertről, aki az elhivatott, idealista, az eszmék világában élő aktivista alaptípusát testesíti meg: „A bátyámnak sosem volt igazi otthona...”, „egy pénzes, de névtelen párttag, akinek komoly ambíciói és azért elismerésre méltó kapcsolatai vannak.”

Eszterről az első benyomása nem túl pozitív: ugyan szép volt, de „keveset beszélt és nem tűnt túl okosnak.” Schiller *Kabale und Liebe* című drámájának egyik szállóigéjét átértelmezve, az énelbeszlő ekképp summázza véleményét: „A nőknél sok esetben nem fontos, hogy mi van a padláson, ha a földszintet jól berendezte az Isten.” Később azonban mély, bensőséges viszonyba kerülnek, Eszter amolyan anyapótlékká válik, Árpád egyszerre tiszteli és sajnálja: bátyja ugyanis csupán marginális szerepet szán neki, nem egyenrangú társként, inkább háttér munkásként tekint rá.

A kalandra vágyó székely fiatalember nyakába veszi Budapestet, és nemsokára véletlenszerűen megismerkedik egy vonzó arisztokrata lánnyal, Krasznahorkai Lilivel. Érzelmei nem elég tisztázottak: bár bátyját tiszteli, a „fehérekkel” való érintkezést sem találja elítélendőnek. Iskolája természetesen egy jellegzetesen balos iskola lesz, ahol a kommunista internacionálé jegyében mindenféle származású fiatal megtalálható, zsidótól németig, ukránig, lengyelig, horvátig és szlovákig. Ezekben a jelenetekben megrajzolja a szerző, hogyan működött a multikulti a Monarchia bukása után, a trianoni békekötés árnyékában Magyarországon. (Megjegyzendő, hogy nem egy magyarkodó könyv ez, bár van nemzetféltség és Erdély-szeretet benne).

Amikor Károlyi lecsukítja a kommunistákat, Róbertet is, Árpád igazi támaszává válik Eszternek: „bús, egymásra utalt kényszerházassággá vált a mi közös életünk.” Károlyit aztán félreállítják, a börtönből kiengedik a kommunistákat, és kikiáltják a Tanácsköztársaságot. Érdekes, amint a narrátor érzékelteti: a proletárdiktatúra létrejöttét főként a baloldali elköteleződés előlegezte meg, de ott volt a nemzeti gondolat is – az ország integritását veszélyeztető szomszédok ellen a szovjet Vörös Hadseregben láttak garanciát. Orosz mintára nemsokára

meg is szervezik a magyar Vörös Hadsereget, Varga Mihály ennek lesz tisztje, és levonul a Tisza mellé az előretörő románok megállítására. Árpádot egyre inkább elsodorják az események: bár azt érzi, hogy nem tud azonosulni maradéktalanul a kommunistákkal, mégis belép az ifjú kommunisták félkatonai szervezetébe, tizedes lesz. Megkezdődik a burzsujvadászat, ő azonban kétkulacsos szerepet is játszik: kimentti Lilit és nagyapját a társai keze közül. Néhány napra saját lakásukba kvártélyozza be őket: Lili hálás, Eszter féltékeny (a könyv egyik legszebb jelenete!). Krasznahorkaiékkal megjelenik a könyvben az arisztokraták markáns nézőpontja: a „vacak nem tart ki”-alapállás, az a meggyőződés, hogy „eddig a zsidók teteje irányított, most az alja.”

A könyvben számos irodalom-/kultúrtörténeti kuriózumot is találunk, testközelből: ilyen például Ady Endre temetése, vagy elmélyülés a Babits által frissen lefordított *Erato* című erotikus világirodalmi antológiában.

Az iskolás élmények sorolásában talán túlságosan elmerül az énelbeszélő, a könyv kissé „leül”, az elbeszélés tempója komótos, vontatottá válik, újabb szint a Lilivel való titkos/tiltott szerelem részletei hoznak. A proletárdiktatúra kezdete előtt Lili nagyapja, Krasznahorkai György megszervezi a család bécsi evakuálását, Lili azonban visszaszökik. Varga Árpád ezt az iránta érzett elköteleződés és szerelem számlájára írja.

Amilyen nagy lendülettel berobban a Tanácsköztársaság, olyan hamar elfogy körötte a levegő: az országban éhezés, káosz, ráadásul az előretörő román csapatokat sem sikerül megállítani. A kezdetben lelkes értelmiség is elfordul, felkelések indulnak, Bécsben az elmenekült arisztokraták szervezni kezdik az Antiboldsevista Comitét, és a budapesti katonai akadémián, a Ludovikán is megkezdődik az ellenforradalmi akció. A kommunista ifjak fegyveres konfliktusba kerülnek a ludovikásokkal, melynek során Varga Árpád is öl. A Tanácsköztársaságot ennek ellenére nem lehet tovább fenntartani, alig öthónapnyi tündöklés után megbukik „gazdaságilag, politikailag és katonailag is.” A fő ideológus, Kun Béla elmenekül az országból, Róbertről semmi hír: talán elesett, vagy dezertált. Árpád is veszélyben érezheti magát.

Miután a román hadsereg bevonul Budapestre, a ludovikások és a Lenin-ifjak békét kötnek, hogy együtt lépjenek fel a betolakodók ellen. Rajtaütést szerveznek, az utcai harcok során számos román katonát

lelőnek. Varga Árpád megszánja az egyiket, mert magyarul beszél (ekkoriban az erdélyi románok még mind tudtak magyarul), és házukhoz viszi. Három napig ápolja, ez alatt Jebeleanu elmeséli, milyen volt románnak lenni a Monarchia idején Erdélyben, a régió átvételét tudatosan, gazdasági-kulturális szinten megszervezni. Így hozza be a szerző a román nézőpontot, ezzel a kissé erős jelenettel, melyet azzal is tetéz, naiv kalandregényes fordulattal, hogy Jebeleanunál nagy értékű aranyrudak vannak (véltetően erdélyi magyar hadizsákmány). Halála előtt Varga Árpádokra bizza (a román–magyar barátság jegyében), hogy a kincs kisebb részét tartsák meg, a többit vigyék el Szegeden élő, róla mit sem tudó fiának.

A Tanácsköztársaság bukása után megkezdődik az országban a fehérterror: a kommunistákat elfogják, kivégzik. Ezúttal Liliék a győztesek, úgy tűnik, a love story révbe ér, de a fordulatoknak nincs vége: egy szerelmes éjszaka után Lili kiszedi Árpádból, kik voltak azok bolsevikok, akik burzsoákat öltek, vagy közreműködtek kézre kerítésükben, hogy néhány nap múlva Árpádnak azt kelljen látnia: az óvatlanul „beköpöttek” kivégzőosztag előtt állnak. Lili tehát kihasználja, majd faképnél hagyja őt, a Horthy Miklós körül kibontakozó erőkhöz csatlakozva. (A könyv jól érzékelteti: azért fogadták olyan nagy ovációval Horthyt, mert kieszközölte, hogy a románok ürítsék ki Budapestet, és vonuljanak vissza a Tiszához. Ő lett az új reménység, a nemzet méltóságának visszaadója).

Kezdetben úgy hírlik, hogy a Vörös Hadsereg tisztjeinek amnesztiát adnak, Árpádék reménykednek, hogy Róbert hazakerül, de aztán véletlenül kezükbe kerül egy fénykép, amelyen Varga Róbertet akasztják.

A főszereplő érzi, nincs, ami többé itt tartaná Budapesten, 1920 nyarán, amikor Erdély felől a trianoni békekötés miatt megindul a menekültáradat a csonkaország belseje felé, ő az áradattal szemben elindul haza, Kézdivásárhelyre.

Ez alatt a pár hónap alatt gyermekből érett, sőt meghasonlott felnőtté vált: „egyik pillanatban még duhaj fiatal legények voltunk, akiknek a kommunizmus nem más, mint hirtelen rájuk köszönő szabadság (...), s a következő percben pedig már ott álltunk, hidegvérű gyilkosokként.”

A történelem tehát bedarálja a kisembert, aki csak sodródik az árral, túlélni, élni próbálva. Ami pozitívum az életében: Eszter bizalma,

szeretete, Gergely barátsága (de őt is elveszíti: az összezavarodott, szerelmi csalódott, érzékeny fiatalember öngyilkosságot követ el). Ami negatívum: az élmény, hogy hiába próbált jó és tisztességes lenni (pl. kommunistaként fehéreket menteni, ellenséges katonán segíteni), a világ visszaélt a jóindulatával, és nem volt képes jó irányba terelni saját sorsát sem.

Kritikám elején biztonsági faktorokat emlegettettem, Voloncs Attila azonban kockázatot is vállal: például a Tanácsköztársaság vezéralakjainak – Jászi Oszkár, Cserny József, Szamuely Tibor, Kunfy Zsigmond stb. – részletes bemutatásával (Jászit, Kunfyt, Csernyt testközelből is megismerjük), az ábrázolások jók, árnyaltak. A lineárisan haladó cselekménymesélést jó néhány látomás, álomjelenet szakítja meg: ezek nem feltétlenül szerencsések, főként a választott elbeszélői pozíció miatt. Egy közülük mégis emlékezetes, a morális summái miatt, mert példázza a történelmi helyzet visszásságát Károlyi Mihály kudarcba fulladt földosztási kísérlete kapcsán: „A régi királyok győzelmes harcok után megajándékozták a vezéreiket, katonáikat, a meghódított tartományok földjeiből. De Magyarország elvesztette háborúját, elkergette királyát. És íme, mindenki kap földet.”

Amint írásom elején is utaltam rá, a szerző érzékelteti, hogy felgyorsult, kizöklent az idő (akárcsak a francia polgári forradalom idején): az egész társadalom szerkezetét érintő, mélyre ható változásokról beszélhetünk pár hónap leforgása alatt, amelyek máskor évtizedes lassúsággal következtek be.

Voloncs Attila igyekszik áttekinteni a főbb történelmi eseményeket, és levonni az utólagos tanulságokat. Például arra is utal (vagyis nem ő, hanem szócsöve, az énelbeszélő Varga Árpád), hogy a trianoni határok alakulása kis részben a magyarság történelmi felelőtlenségén is múltott: „Míg mi a vörösterrorral voltunk elfoglalva, az ellenség nem csak megszállta, de már át is nevezi a városainkat.” Az ország erejét felőrölte a megosztottság, a szerző jól láttatja, hogy ez a kényszerű kettősség, ez a dichotómia végigvonul az egész magyar történelmen: István vagy Koppány, Szapolyai vagy Ferdinánd, Kun Béla vagy Horthy...

A könyv címe – *Virágok esztendeje* – úgy metaforikus, hogy egyben leíró. Mint ismeretes, a korszak mindkét politikai fordulata egy-egy virágszimbólumhoz kötődik: először volt az őszirózsás forradalom, amit

aztán felváltott a vörös szegfű. Mindebben jól érzékelhetően némi groteszk is van, amit a valóság, nem a művészet szült: virágok és káosz, virágok és erőszak... Egy ilyen ellentmondásos, nagyfeszültségű korszakról csakis ellentmondásos, nagy feszültségű könyvet lehet írni.

Bevallom, gyengém a történelmi regény (Krúdy Gyula *Három király* című könyvét például szívesebben olvastam a Szindbádnál). Talán ezért van, hogy Voloncs Attila könyve is megragadott: izgalmas korról ír, jó megközelítésben. A könyvnek van aktualitása a centenárium miatt is: kérdés, hogy száz évvel az események lejárta után képesek vagyunk-e tisztán látni. Mint minden történelmi mű, ez is a múltat boncolgatva igyekszik választ találni néhány égető jelenbeli kérdésre, hiszen a kényszerű kettősség hendikepjét azóta sem sikerült feloldani, mint ahogy szomszédjainkkal sem tudtuk rendezni megnyugtatóan a kényes ügyeinket.

Kereszt

Ádám Szilamér

A VÁLTOZÁS LEHETETLENSÉGEI

Lehetséges az újrakezdés, kitörés, változás, általánosabban véve, kezünkbe tudjuk venni saját sorsunkat a családi minták, a társadalmi szegregáció, az egyéni cselekvésképtelenség szorításai alatt? Erre a problémakörre hívja fel a figyelmet Pungor András – szépirodalmi – debütáló kötete,¹ amelyben a szerző gyakran sikertelen sorsfordító pillanatokot merevít ki, „melyekben tüpontos és kíméletlen pszichológiai és szociológiai érzékenységgel enged bepillantást” – szól a kötet fülszövege.

A szerző személyében tapasztalt íróval van dolgunk, több gyerekirodalmi kötete is jelent meg, továbbá újságíró foglalkozásából adódóan is gyakorlott, akinek szépirodalmi kötete a Scolar Kiadó LIVE sorozatában jelent meg. A könyvben hat novella és egy száz oldalas kisregény található.

A kötet novellái bár teljesen különállók, néhány motívum, illetve a szövegekben megteremtett atmoszféra mégis összeköti őket. Már az első novellában, az *Egy, kettőben* feltűnik, ami majd a további novellákra is jellemző, hogy a szereplők régi mintákat, családi berögződéseket követnek, tudatosan vagy tudattalanul. Így mintha a szövegek sokszor a naturalista hagyományban is felbukkanó sorsöröklődés elvét elevenítenék fel, amiben a szülők erkölcstelensége, nyomora a gyerekeikre is átszáll haláluk után (l. Bródy Sándor novellisztikája). A nyitó novellában a főszereplő apa a gyerekkorában látott példát követve viszi fiát csónakázni, még ha a gyereke retteg is tőle. Ráadásul mintha az apja által elkezdett szokás büntetése rajta teljesülne be egy szerencsétlenség által, ami a generációkon átívelő bűn büntetéseként is értelmezhető: „Útközben apám folyton sziszegett, cuppogott a nők után. (...) Csónak közelít felénk, két lány ül benne. (...) Mosolygok, intek feléjük, felállok, csónakunk billeg a vízen, karba teszem a kezem. (...) Leveszem a pólóm, behúszom a hasam.” Majd a figyelmetlenség miatt egy kis ütközés következtében a csónak a vízbe fordul, a gyereke életben

1 Pungor András: *A hetedik nap a papáé*. Budapest, 2019, Scolar Kiadó.

maradása pedig kétségessé válik, miután a parton próbálják újraéleszteni a novella utolsó soraiban. Ugyanakkor tudatosan is minden jelenben történő kapcsolatát, cselekvését a szüleikhez viszonyítja. A családi minták követése és a sorsok öröklése hangsúlyosan jelenik meg a *Lepke* novellában, amelyben az anya egyszerűen csak egy annnyival vigasztalja a megcsalt lányát, hogy „Apádnak is voltak női”. Hasonló módon építkezik a *Három kiló* című novella is, amelyben az apja hamvait viszi haza a szöveg szereplője, aki még utoljára bejárja az „öreg” egykori kedvenc helyeit, miközben átveszi lassan szokásait, mozdulatait is: „A Kreatív bolt előtt megállt, az öreg is meg szokott, hátrakulcsolta a kezét, ahogy papitól látta.” A novella rövidfilm-adaptációja is megtekinthető a kötet borítóján levő QR-kód beolvasásával. A film jól emeli át vizuális eszközökkel az elbeszélői sajátosságokat, a fekete-fehér, sötétebb tónusú képek, a szűk terek jól találják el a novellában létrejövő komorságot, a film cselekménye azonban a főszereplő ittas állapotban történő hazatérése utáni eseményeket mutatja be, a novella szövege pedig egy rádióadásban felolvasva hangzik el, így a főszereplő mintha a saját magával történeteket hallaná újra. Nem ilyen szerencsés azonban a másik intermedialis kapcsolat a *Négy Évszak Hotel* novella kapcsán. Ebben a szövegben egy tragikus kapcsolatot ismerhetünk meg, amelyben az öngyilkosságot elkövető Anna kedvenc dalára találunk átvezető linket, aminek a címe egyszerűen csak *Anna dala*. Viszont úgy érzem, ez esetben nem szerencsés a zene beemelése – aminek a szövegét egyébként Pungor András írta és a Magácska együttes előadásában hallhatjuk –, mivel sem hangulatában nem talál ez az egyszerű hangszerelésű vidám kis popzene a novellához, sem a dalszöveg minősége nem üti meg a novellák szintjét az egyszerű ragrímekkel és a giccses képekkel, mint például a dal refrénje: „Mi repülők voltunk széttartott karral, / a parton futottunk lobogó hajjal, / a tavunkban úsztunk, szemben a házzal, / tele lett minden a Mennyországgal.” Így a zene beemelése eléggé ad hoc jellegűvé válik, és jobban járna az olvasó, ha saját képzeletére lenne bízva a szövegben amúgy sem dramaturgiailag, sem motívumként nem túl fontos dal.

Pungor novelláiban olykor hangsúlyosan jelennek meg abszurd vagy fantasztikus, néhol mágikus elemek. A már említett *Négy Évszak Hotel*ben a főszereplő a hotel felé menet folyton olyan emberekbe botlik,

akik valamilyen módon kötődtek az öngyilkosságot elkövető Annához (a hotel is az ő fotóival van dekorálva), illetve valamilyen furcsa szokásuk van: a falu szélén kísértetként álló öreg, az öccsétől folyton elszökő bolond vagy a rendőr, aki miután elvált nejétől, mindennap felhívják egymást, de csak hallgatnak a telefonban. De természeti anomáliák is tapasztalhatók: miután a rendőr szerint túl korán megérkezett a hó, az erdőben tovább haladva viszont az autó hőmérője egyre melegebb időt mutat, amit majd a benzinkutas is kiemel: „Ide születni kell, hogy bírja ezt a klímát”. Bár a *Négy Évszak Hotel* novella beleillik a többi novella komorságába, ez a szöveg mintha a kísértet-históriák baljóslatú világát idézné, a műfaj némely kliséivel, a völgyben felszálló köddel, a semmi közepén majdnem kifogyó üzemanyaggal: az erdő mélyén levő titokzatos szállóval és a már említett furcsán viselkedő emberekkel. Az utolsó, a *Lepke* című novella pedig egyenesen a nabokovi abszurd világot eleveníti fel, Nabokov kedvenc lepke szimbólumát is alkalmazva, amelyben a főszereplő egy maga által készített bábba bújva átalakul, megfiatalodik, és lepkeszárnyakat növeszt.

A kötet legnagyobb vállalkozása az *Átjáró* című kisregény, amelyben egy nem túl eredeti disztópikus történetet olvashatunk. Ebben a szövegben a társadalom erőteljesen szegényekre és gazdagokra szakad, akik a regényben *telepre* és *kerületre* tagolódnak. A telepen laknak a *patkányok*, akik csak engedéllyel mehetnek át a kerületbe, és ott is csak a mocskos munkát végezhetik el. A regény elbeszélője, Simon Virgil egy szomszéd kislánynak mondja el élete történetét, azt a mozzanatot helyezve fókuszba, amikor az apja elhagyta a családját, és a kerületbe szökik, illetve a saját rövid szerelmi kalandját a tragikus sorsú Fannival. A regényben alapvetően a kitörésre keres lehetőséget Virgil, miközben az apját is szeretné felkutatni. Változtatni akar a helyzetén, viszont ahogy a novellák szereplői nem tudnak elszakadni családi sorsuktól és a tanult mintáktól, úgy Virgil sem tud bent maradni a kerületben, nem találja meg az apját sem. Az úton megismert Fanni is – akibe gyorsan beleszeret – már csak a Club5 szórakozóhely romjait találja meg, amely kitörési lehetőséget jelenthetett volna számára a táncosnői karrierrel. A szövegre tehát a végtelen reményvesztettség jellemző, amelyben nem csak az egyéni nyomort mutatja be, hanem az alsóbb társadalmi helyzetben levők közt eluralkodó szintetikusdrog-füg-

gőséget és a társadalmi szegregáció, a gyűlöletkeltés veszélyeit is, ami korunk politikai viszonyai közt ismerősen hangozhat.

Bár a disztópia története kissé klisészerűnek tűnik, jól ellensúlyoz a novellákra is jellemző információadagolás. Épp csak annyit árul el az olvasónak az adott helyzetről, amennyit föltétlenül muszáj, de még bőven az érthetőségén belül marad, így a novellák és a kisregény világa is folyamatosan építkezve, kirakósként áll össze, folyton fenntartva a feszültséget. Amin még kisiklik az utolsó szöveg, az az elbeszélői hang egységességének a hiánya. A szöveg alapvetően egy felnőtt ember visszaemlékezése, amelybe nem lenne föltétlenül indokolt a gyerekhang, de néha előkerül, néha kizökken belőle, néha pedig túlzásokba, túlírásokba esik. Míg a novellák szövegeinél nem volt gond ilyen téren, a szerző szépirodalmi gyakorlatlansága talán itt, egy hosszabb szöveg esetében ütközik ki egyedülként a kötetben, ami debütáló szerzőnél azért bocsánatos bűn.

Fohász

OLVASÓLÁMPA

RÉGI CSEHOV

Közel száz éve *A semmirekellő* címen Goda Géza tolmácsolásában jelent meg Csehovnak az a kisregénye,¹ amelynek kanonizált magyar változatát mi *Életem. Egy vidéki fiatalember elbeszélése!* címmel olvashatjuk Szöllösy Klára fordításában. Tele a lakás különféle kiadású Csehovokkal, mégse tudtam ellenállni az antikvárium csábításnak: kíváncsi voltam, hogy a régi fordítás vajon mennyire olvastatja magát, meg kell-e majd állnom olvasás közben ilyen-olyan nyelvi döccenők miatt. Nos, a 'harangszoknyás, bő ujjú ruha' a régi Csehovban „harangaljú és puffadtujjú ruha”, a kor szokásához híven a nevek is magyarítva vannak, de amúgy folyékonyan, különösebb fennakadás nélkül lehet olvasni Goda Géza fordítását – főleg azoknál a részeknél, ahol Csehov mintha a politikai filozófiából kölcsönözné a mondandóját. Mert a történet nem is olyan egyszerű: az egyes szám első személyű elbeszélő – semmibe véve a családi hagyományt (dédapja generálisként harcolt „Borodinónál”, nagyapja költő, nagybátyja meg „tanférfit” volt) –, szóval a főhős nemes ember létére szakít állami hivatalával, és fizikai munkásnak áll („...az állami szolgálat sem szellemi erő kifejtést, sem tehetséget, sem személyes képességeket, sem alkotó lendületet nem igényelt: tisztára gépies munka volt az egész. Az ilyen szellemi munkát tehát sokkal kevesebbre becsültem, mint a testit”). Apja természetesen kitagadja – viszont annál nagyobb feltűnést kelt a kisvárosi, unatkozó nők körében: egyik dúsgazdag, mezőgazdasági szakmunkákat bújó kisasszony feleségül is megy hozzá, de Viktorovna Mária csak fél évig bírja a földmunkát és a parasztokkal való nyűglődést, nem elégíti ki néhány gyakorlati eredmény (például hogy iskolát épít a parasztoknak), hanem sokkal többre vágyik: „Ide más, vakmerőbb, gyorsabban ható, erősebb harci eszközökre van szükség! – mondja. – Ha csakugyan használni akarsz, normális tevékenységed szűk korlátait át kell lépned s az egész tömegre kell hatnod! Elsősorban hangos, erélyes prédikációra van szükség.” Viktorovna Mária tehát elhagyja férjét, s fölcsap operaénekesnek (mert így ezer meg ezer emberre tud hatni), a fülig

1 Csehov Antal: *A semmirekellő*. Budapest, é. n. [1924], Franklin-Társulat.

szerelmes főhős meg tudomásul veszi azt, amit már a legelején is tudott az asszonnyal kapcsolatban: „Minden, ami jó ezen a világon, rendelkezésre állott s szinte önmagától hullt ölébe, még az eszmék és a modern szellemi mozgalom is csak élvezetet és változatosságot jelentett számára. Én azonban csak az a kocsis voltam, aki öt egyik élménytől a másikig fuvaroztam”.

Mint látjuk, a kisregény publicisztikaízű lamentálásai simán élvezhetőek a Goda Géza-féle fordításban is. Az irodalmibb részeknél viszont – érzésem szerint – valóban jót tett a kisregénynek az újrafordítás: gördülékenyebb, könnyebben befogadható a modernebb változat (bár ez a fordítás is több mint ötven éves!). Íme egyetlen, költői szépségű bekezdés a régi Csehovból: „Részegségében mindig nagyon halvány volt, egyre a kezét dörzsölte s nyertett, mint a ló. Olykor tiszta meztelenre vetkőzve a mezőn szaladgált. Legyet is evett s azt mondta, hogy savanykás íze van.” És ugyanez a bekezdés Szöllősy Klára fordításában: „Amikor részeg volt, megsápadt az arca, folyvást dörzsölte a kezét, és nyertette nevetett: hihhihi! Duhajságból meztelenre vetkőzött, úgy szaladgált a mezőn; legyet evett, és úgy mondta, savanykás íze van.” (*Lövőtei Lázár László*)

A LÉTEZÉS EGY MÁSFÉLE MÓDJA

A különleges *Meditittimó kalandjai*² meseregény, de elüt a hagyományos értelemben vett meseregényektől. Néha kifejezetten a hétköznapi valóság jelenik meg benne, beazonosítható valóságos helyszínekkel, aztán váltás következik, a szerző mesei síkra tér át, szabad teret enged a fantáziának. Ezek a váltások valahogy egészen természetesen, magától értetődően következnek egymás után, úgy, ahogy a mágikus realista műfaj nagyjainál vagy a népmesékben szokott történni.

A könyv egy autista kisfiúról szól, hogyan teszi első lépéseit a világban, hogyan viszonyulnak furcsaságához az emberek, hogyan látja ő a világot. Nem elvont elméleti kérdések ezek Csender Leventénél, saját kisfia esetén keresztül volt-van alkalmunk a valóságban is szembe-sülni velük. Tágabban értelmezve a könyvet, az egymás furcsaságainak, hiányosságainak elfogadásáról, megértéséről, ha kell megszeretéséről

2 Csender Levente: *A csodálatos Meditittimó kalandjai*. Budapest, 2019, Magyar Napló – Fókusz Egyesület.

is szól. Meg arról, hogy a világ milyen csodálatos tud lenni, ha előítéletektől mentesen, egy másképpen látó és gondolkodó kisfiú szemén keresztül nézzük. Meditittimó például rá tud csodálkozni egy különös, furcsa oszlopocskára, amelyik egy budapesti belvárosi parkolóban eltűnik a föld alá egy áthaladó autó előtt, majd újra kijön és még világít is! Pedig a felnőttek nap mint nap közönyösen mennek el mellette, figyelemre sem méltatva. Gilbert Keith Chesterton idevágó gondolata jut eszembe: „Ameddig magától értetődőnek tekintjük a fát, olyan valaminek, amely bölcs megfontolással teremtődött, hogy eledelt nyújtson a zsiráfnak, létezése iránt semmiképp sem tudunk kellő csodálattal adózni. Csak ha úgy ötlük szemünkbe, mint az élő talaj tüneményes hullámforgataga, amely akármi külön ok és cél nélkül egyszer csak felszökken az egekbe, csak az esetben érzünk igazi hajlandóságot, hogy levett kalappal álljunk meg előtte, a parkőr nem kis megrökönyödésére.”

Az autizmust általában betegségnek tartják, ami különösen a kommunikációs képességek beszűkülésében nyilvánul meg. De olyant is olvastam róla, hogy tulajdonképpen nem is betegség, hanem a létezés egy módja, és ha sikerülne megszüntetni, úgymond meggyógyítani, elveszne az emberi agyberendezés sokféleségének egy darabja. Az autisták néha olyan dolgokat vesznek észre, olyan dolgokat jegyeznek meg, amit közönséges emberek nem. Az autizmusnak vannak ugyan súlyosabb megnyilvánulási formái is, amikor az autista állandó felügyeletet igényel, de léteznek neves autista művészek, írók és tudósok is. Lássuk, mit mond erről Jim Sinclair, egy autizmussal élő személy: „Ha valaki autista, az nem azt jelenti, hogy nem ember. Azt azonban jelenti, hogy idegen. Azt jelenti, hogy ami mások számára normális, az az én számomra nem normális, és ami az én számomra normális, az mások számára nem normális. Bizonyos szempontból borzasztó hiányosan vagyok felszerelve a világban való túléléshez, úgy, mint egy földönkívüli, aki tájékozódási útmutató nélkül itt rekedt. Személyiségem azonban érintetlen. Énem sértetlen. Értékesnek és értelmesnek tartom az életet, és nem szeretném, ha kigyógyítanának abból, hogy önmagam legyek... Tiszteljenek meg azzal, hogy képességeimnek megfelelően érintkeznek velem – ismerjék fel, hogy mi egyformán idegenek vagyunk egymásnak, hogy az én létezési módjaim nem csupán az Önök létezési módjainak hibás változatai. Kérdőjelezzék meg a

feltevéseiket. Határozzák meg a saját feltételeiket. Dolgozzanak velem együtt azon, hogy hidat tudjunk építeni egymás között.”

Jó döntés volt Csenger Levente részéről, hogy a mese műfaját választotta a csodálatos Meditittimó problémáinak és megpróbáltatásainak feldolgozásához. A mese, minden epikai műfajok legősibb előképe, úgy tudja átlényegíteni a valóságot, hogy közben megértet, gyógyít, csomókat old ki. Egy-két évszázaddal ezelőtt még nem véletlenül szólt a felnőttekhez is. Bár manapság is fel-felüti a fejét a felnőtteknek szóló irodalomban, hogy csak a mágikus realista stílusban megírt művek világsikerét és a fantasy-irodalom térhódítását említsen.

Kitérnék arra is, hogy a könyv illusztrációi a szerző feleségének, Szalontai Enikőnek a munkái. Tehát egyfajta családi vállalkozás eredményeként jött létre ez a könyv, amelyben a szerzők egyben szereplők is, a szereplők szerzők is, valahogy együtt, egymás kezét fogva tanulnak meg felülemelkedni a problémákon, a valóságot néha mesévé lényegítve át. Erről a felülemelkedésről is szól a könyv, arról, hogy a különleges Meditittimó néha mintegy kilép ebből a közönséges, hétköznapi világból, elrepül egy másik, csak általa ismert világba, és a családja nem akkor tesz vele igazán jót, ha megpróbálja lenyesni a különleges Meditittimó szárnyait, hogy elzárja, kizárja őt a sajátos világából, hanem ha ők is megpróbálnak szárnyakat szerezni, s néha együtt repülni vele. És hogy ez nemcsak teher, de ajándék is tud lenni. De ezt sokkal szebben mondja el a szerző a könyv utolsó mondataiban: „Meditittimó nélkül talán nem járhattuk volna be ezt az utat, ő mutatta meg, hogy élni nem csak egyféleképpen lehet. És mi mindannyian bebizonyítottuk, hogy meg tudjuk szerezni a szárnyunkat. A király, miután befejezte beszédét, kísétált a tűz fényéből. – És most? – kérdezte Talán Virág. – Megtanulunk repülni.” (Molnár Vilmos)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Iлона - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balácsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Iлона - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa István - Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos

- Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárad
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes István – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonalház
- Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely

- Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
Dr. Györfi Sándor – Csikcsicsó
Haáz Sándor – Székelyudvarhely
Hadrnagy Géza – Farkaslaka
Hantz András – Kolozsvár
Hegedűs Enikő – Csíkszereda
Hegyí Sándor – Székelyudvarhely
Hertza Mikola – Csíkszereda
Dr. Holló Attila – Csíkszereda
Hubert Sándor – Bukarest
Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
Imecs Márton – Kolozsvár
Imre Jolán – Csíkszereda
Istvánffy Katalin – Torda
Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
Jancsó Miklós – Kolozsvár
Jankó András – Arad
János Ágnes – Csíkszereda
János Julianna – Csíkszereda
Jánosi Bertalan – Csíkszereda
Jánosi Csaba – Csíkszereda
Joikits Attila – Szilágysomlyó
József Álmos – Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde – Csíkszereda
Kacsó Elemér – Temesvár
Kacsó József – Hármásfalú
Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Káli Király István – Marosvásárhely
Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
Kánya József – Csíkszereda
Kassay Vilmos – Csíkszereda
Katona Lajos – Kolozsvár
Kedves Béla – Gyimesközéplak
Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
Kerekes Ágnes – Nagyvárad
Dr. Kerekes Jenő – Maksa
Keresztes Éva – Brassó
Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
Király László és Edit – Nagyenyed
Király Zoltán – Kolozsvár
Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
Kiss Lóránd – Marosvásárhely
Kocsis László – Marosvásárhely
Kolbert Tünde – Borszék
Kolumbán-Antal József – Zetelaka
Kolumbán Gábor – Énlaka
Kolumbán László – Székelyudvarhely
Koncsag László – Szentegyháza
Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
Kosztá Gabriella – Marosvásárhely
Dr. Kovács Albert – Bukarest
Kovács Barna – Marosvásárhely
Kovács Béla – Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
Kovács Katalin – Csíkszereda
Kovács Mária – Székelyudvarhely
Kovács Piroška – Máféfalva
Kovács Zsuzsanna – Bukarest
Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
Köblös Attila – Kézdivásárhely
Köllő Éva – Borszék
Köllő Félix – Csíkszereda
Közegi Enikő – Csíkszereda
Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
Laczkó György – Székelyudvarhely
Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
László Attila – Jászvásár
László Bakk Anikó – Kolozsvár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda

- Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 László Károly és Katalin – Kézdivásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Márk Dezső – Csíkszereda
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Mașteriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Mikes Borbála – Uzon
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székelyudvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murádin László – Kolozsvár
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Müller Dezső – Vámfalu
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Olti Kálmán – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Orendi István – Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola – Székelyudvarhely
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Péntek János – Kolozsvár
 Pénzes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piro György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (7 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd

- Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Borosjenő
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna – Csíkcicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Marosvásárhely
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Szabó Sándor – Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szócs István – Szentegyháza
 Szócs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tőtös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lővéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely

Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Cseré János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Drex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos

Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró

- Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós

- Temesvári Római Katolikus Püspökség - Temesvár
 Tortoma Kft. - Barót
 Unitárius Parókia - Marosvásárhely
 Városi Könyvtár - Barót
 Városi Könyvtár - Borszék
 Városi Könyvtár - Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár - Kovászna
 Városi Könyvtár - Maroshévíz
 Városi Könyvtár - Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár - Szentegyháza
 Városi Könyvtár - Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház - Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
- Magyarország**
- MAGÁNSZEMÉLYEK*
- Abafáy-Deák Csillag - Budapest
 Ágh István - Budapest
 Alföldy Jenő - Kecskemét
 Dr. Antal Balázs - Budapest
 Bakos József - Budapest
 Dr. Balássy Péter - Szombathely
 Bálint Gábor - Dabas
 Barta László - Budapest
 Dr. Bartók Gergely - Budapest
 Báthori Csaba - Budapest
 Beke Mihály András - Budapest
 Benke Éva - Paks
 Bereczky Gábor - Budapest
 Bertha Zoltán - Debrecen
 Bíró Miklós - Budapest
 Birtalan Ferenc - Budapest
 Dr. Botz Lajos - Pécs
 Bodor Ádám - Budapest
 Borbás János - Veszprém
 Bozó Zoltán - Szentes
 Burján Pál - Pécs
 Czákó Gábor - Budapest
 Császár Zoltán - Budapest
 Csenger Levente - Üröm
 Csontó Lajos - Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc - Szentes
 Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla - Kemece
 Demse Márton - Budapest
 Dr. Dobos László - Budapest
 Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán - Veszprém
 Fazekas Edit - Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
 Fejér Istvánné - Szentes
 Fekete Béláné - Budapest
 Fekete Miklós - Szeged
 Ferenz Ernő - Páty
 Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
 Dr. Ferencz Csaba - Budapest
 Ferencz I. Szabolcs - Budapest
 Fritsch László - Budapest
 Dr. Füleky György - Budapest
 Fürjesi Csaba - Budapest
 Fűzi Michael Stephan - Budapest
 Dr. Gál József - Budapest
 Gálffy Attila - Budapest
 Gátay István - Devecser
 Dr. Gottwald Péter - Győr
 Guba Pál - Miskolc
 György Tünde - Budapest
 Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Harmath Ilona - Baja
 Dr. Hartványi Tamás - Győr
 Hayek Ibolya - Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese - Budapest
 Ilia Mihály - Szeged
 Dr. Iszlai Sándor - Berettyóújfalu

- Iancu Laura – Velence
Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
Jancsó Gyula – Dunapataj
Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
Kántor József – Baja
Kádár Tibor – Veszprém
Karap Ágnes – Budapest
Dr. Kata Mihály – Szeged
Keppel Gyula – Budapest
Király István – Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András – Pócsmegyer
Kiss Anna – Budapest
Kiss Bálint – Budapest
Kiss Éva – Budapest
Dr. Kiss Ferenc – Cserseztomaj
Kis Krisztián Bálint – Szolnok
Kisslaki László – Kéthely
Kollár Albin – Dunakeszi
Kósa Lajos – Debrecen
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császárszék
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Márkus Béla – Debrecen
Máriás József – Nyíregyháza
Márton Lajos – Érd
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miklós András – Keszthely
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – Bakonyzsűcs
Péter László – Szeged
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Serdült Benke Éva – Paks
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakolczay Lajos – Budapest
Szarka Gábor – Pomáz
Szarvas László – Tura
Szathmári István – Zsadány
Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest

Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyói Faluház és Könyvtár
 – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula

Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Neshor

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
Dr. Dobó Tibor – Demmin
Gaál Julianna – Aalen
Juliana Johrend – Buchen
Kisslaki László – Steinbach
Schultz Orsolya – Rostock
Szakács-Konnerth Mihály –
Friedrichshafen
Száva Péter – Krefeld
Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby
Csata Attila – Västra Frölunda
Szentkirályi Csaga – Vällingby
Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium – Zenta
Fekete J. József – Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola – Magyarkanizsa
Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium – Szabadka
Nagybecskereki Gimnázium –
Nagybecskerek
Rancz Károly – Pancsova
Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
Kiss Mónika – Órös
Pallér Péter – Komárom
Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma
Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej
73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. <i>Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. <i>Székely költők az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyarai Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.